

UNIVERZITA KARLOVA

FAKULTA HUMANITNÍCH STUDIÍ

Katedra obecné antropologie

Bc. et BcA. Tereza Rybová

Divadlo přes čáru – drogy v divadelním prostředí

Diplomová práce

Vedoucí práce: **Mgr. Barbora Spalová, Ph.D.**

Praha 2023

Čestné prohlášení

Prohlašuji, že jsem tuto diplomovou práci vypracovala samostatně. Veškerou použitou literaturu, prameny a zdroje jsem řádně odcitovala a uvedla v seznamu použité literatury a zdrojů. Tato práce nebyla použita k získání stejného či jiného titulu.

V Praze dne 6. ledna 2023

.....

Poděkování

Ráda bych poděkovala především své vedoucí práce Báře Spalové, která se se mnou nebojí prozkoumávat specifické terény a svým unikátním pohledem mě dokáže vždy dovést pod povrch věcí. Věnovaného času i energie si velmi vážím.

Děkuji také všem, kteří mi poskytli cenné informace, a byli otevřeni otázkám během rozhovorů. Poskytnuté výpovědi nedaly vzniknout pouze této práci, ale především obohatily můj pohled na svět.

OBSAH

1 ÚVOD	6
2 VYMEZENÍ TÉMATU A PŘÍSTUPU	8
3 METODOLOGIE VÝZKUMU	14
3.1 Výběr metod sběru a analýzy dat.....	14
3.2 Reflexe výzkumníka	17
3.3 Etické aspekty výzkumu	20
4 ANALÝZA ROZHOVORŮ A DAT Z TERÉNU	22
4.1 Expozice	22
Respondenti*tky – představení.....	22
Droga je láska.....	24
Hranice přijatelnosti.....	27
Drogový rituál	30
4.2 Kolize.....	33
Ze šoku norma.....	33
Divadlo a drogy.....	35
Lokace.....	38
4.3 Krize	40
Spolu.....	40
Kdo jo, kdo ne.....	41
Tajemství?	44
Nevyřčené „něco“.....	47
4.4 Peripetie	49
Drogy jsou peníze.....	49
Hierarchie a styčné osoby.....	51
Dealování s důvěrou.....	53
4.5 (ne)KATASTROFA	60
Na hraně zákona.....	60
Čistá hlava.....	63
Respondenti*tky – loučení.....	67
5 ZÁVĚR – DEUS EX MACHINA.....	69
ZDROJE.....	72

ABSTRAKT

Práce dokumentuje specifický diskurz o (ne)užívání kokainu v divadelním prostředí, konkrétně mezi studenty a absolventy vysoké umělecké školy ve věkové skupině 20–30 let. Výzkum se tedy zaměřuje na užívání psychotropních látek v poměrně privilegovaném kontextu. Skrze fenomenologický design výzkumu dochází k pochopení žité zkušenosti aktérů. Data byla získána na základě třinácti hloubkových rozhovorů. Mezi respondenty byli zastoupeni neuživatelé, příležitostní uživatelé, osoby v ambulantní léčbě a bývalí distributoři drog. Studie se věnuje tomu, jak aktéři vnímají zážitky s jednotlivými drogami a jakým způsobem definují hranice přijatelnosti v rámci užívání psychotropních látek. Prostor je věnován i tomu, co uživatelé považují za zásadní během samotného aktu užití. Speciální pozornost je pak zaměřena na ekonomické vztahy, distribuci drog a vnímání nelegálnosti. Práce se dotýká i prožívání abstinence a ambulantní léčby. Kromě popisu užívání látek ve specifickém divadelním prostředí pohledem samotných aktérů, je podhaleno, jakým způsobem v této skupině dochází k normalizaci užívání a jak se aktéři (ne)vymezují od celospolečensky podporovaného diskurzu.

KLÍČOVÁ SLOVA

kokain, divadlo, kvalitativní výzkum, nelegální drogy, fenomenologický přístup, rekreační užívání drog, umělecká škola

ABSTRACT

This thesis explores a specific discourse on cocaine non-use/use in the theatre environment, specifically among students and graduates of an arts college in the 20-30 age group. Thus, the research focuses on the use of psychotropic substances in a relatively privileged context. Through a phenomenological research design, an understanding of the lived experience of the actors is achieved. The data was collected through thirteen in-depth interviews. Respondents included non-users, occasional users, people in outpatient treatment and former drug distributors. The study explores how actors perceive experiences with particular drugs and how they define the boundaries of acceptability within psychotropic substance use. The thesis also focuses on what users consider essential during the act of use itself. Special attention is then given to economic relations, drug distribution and perceptions of illegality. The work also touches on the experience of abstinence and outpatient treatment. In addition to describing use in a specific theatrical setting through the eyes of the actors themselves, it

is revealed how substance use is normalized in this group and how the actors (dis)define themselves from the socially supported discourse.

KEYWORDS

cocaine, theatre, qualitative research, illicit drugs, phenomenological approach, recreational drug use, art school

1 ÚVOD

Antropologický výzkum je dobrodružství. Na začátku je jiskřička nápadu a zvědavosti. Pak je potřeba trochu více sestoupit nohama na zem a připravit projekt, kde spoustu věcí předpokládáte, ale zatím nevíte vůbec nic. Vzkročením do terénu nastává dlouhá fáze pochyb: Vedu rozhovory správně? Bude téma někoho zajímat? Bude zajímat mě? Ve finálním tažení se situace prohodí s tou počáteční – víte toho příliš, ale nedaří se vám předpokládat závěry. V této práci předkládám pouhý výsek toho, s čím jsem se setkala a přišlo mi podnětné. Díky fenomenologickému přístupu ale doufám, že se mi podařilo přenést do těchto stránek především to, co samotní aktéři mého výzkumu považují za významné.

Téma mě poprvé napadlo na filmovém festivalu, kde jsem zhlédla dokument o (stereotypně vnímaných) uživatelích psychotropních látek podávaných injekčně. Přemýšlela jsem, proč existuje tak málo filmů o uživatelích kokainu, na které jsem narážela mnohem častěji – vlastně i týž den po zhlédnutí filmu na festivalovém večírku. Výzkumy drog se zaměřují především na uživatele, kteří stojí za výraznými sociálními problémy. Privilegované skupiny a jejich zkušenost s psychotropními látkami zůstávají bez většího zájmu. Ale právě zde jsem cítila velký posun ve vnímání toho, co je a není normální.

To přesně dokáže sociální antropologie – s citlivostí odhalí, co je v určitých skupinách normální a co deviantní (Burraway, 2020). U alkoholu se můžeme bavit o tzv. „wet“ a „dry“ společnostech, kdy v prvním případě je alkohol vnímám jako běžná součást života příslušníků dané skupiny (Marshall a kol., 2001).

Jako výzkumný terén jsem zvolila divadelní prostředí, ve kterém se několik let pohybuji. Během mého zkoumání jsem pak došla ke zúžení na osoby spjaté s vysokou divadelní školou (v textu označena jako akademie). Prací se pokouším odkrývat subjektivně žitý příběh uživatelů i neuživatelů drog. Jako nejvýraznější látka se pak v tomto prostředí ukázal kokain, kterému se také věnuji nejvíce.

Pro zkoumanou skupinu by sice měly být výsledky práce s tímto výzkumným designem nepřekvapivým odrazem jejich žitého světa (Hendl, 2005). Tento přístup ale naopak poskytne vhled do fenoménu těm, kteří s ním zkušenost nemají. Tím se může tato oblast, která je převážně vnímána jako zásadní společenský problém, zpřehlednit. Mohou se tak odhalit skutečná rizika a naopak některé chování z kategorie rizikové přesunout do společensky přijatelnější oblasti.

Hunt a Baker (2001) považují antropologii alkoholu a drog za Popelku čekající na odpovídající pozornost, která jí je odepřena kvůli jiným převládajícím perspektivám (zejména biomedicínská, epidemiologická a psychologická). To může být způsobeno i tím, že kvalitativní výzkum je podezříván z „nadržování“ drogovým uživatelům (Klein, 2012). Troufám si říct, že na druhé straně kvantitativní metody naopak uživatele staví do a priori negativní pozice. Můj výzkum má zjemnit, upřesnit a možná i znejistit zažité představy o uživatelích a distributorech nelegálních látek, které jsou podepřeny výsledky výzkumu exaktních věd.

Důležité je také zdůraznit, že tato práce nemá v žádném ohledu vyvolat pozdvižení nebo skandál. Nemá být mravokárným poselstvím ani zdviženým prstem. Má „pouze“ přiblížit realitu určité skupiny lidí a ukázat, že užívání drog v sobě může ukrývat společenské, symbolické a ekonomické významy, které mohou zásadně utvářet určitou společenskou skupinu, aniž by došlo k patologickým jevům.

The way we drink and use drugs, the type of alcohol or drugs used, the people we drink and use drugs with, the people we exclude from these drinking and drug using circles, the places in which we consume alcohol and drugs, and the times that we do it, [...] are all signs of an individual's social position which is determined by factors far beyond a glass of wine, a dose of methadone, or a line of coke. (Hunt, Baker, 2001: 179)

Dílčí kapitoly, které text strukturují podle jednotlivých témat, slouží především pro čtenáře, aby se v problematice i v práci lépe orientovali. Díky tomuto členění totiž dochází k popisu situace, a tím k seznámení čtenáře se zkoumaným prostředím. Nejpodstatnější sdělení ale přichází napříč kapitolami a shrnuji je ve svém závěru. Práci jsem se rozhodla komponovat jako drama (expozice, kolize, krize, peripetie, katastrofa) (Freytag, 1944). To mi pomohlo ucelit kapitoly, aniž bych byla nucená získaná data příliš šroubovat do tematických celků. Snad takto koncipovaná struktura pomůže čtenářům projít prací s lehkostí a snadným pochopením aktérů.

2 VYMEZENÍ TÉMATU A PŘÍSTUPU

Rostoucí poptávka po drogových zážitcích, ať už kvůli změnám vědomí, rekreaci, samoléčbě, duchovnímu zkoumání či zvyšování výkonu (Klein, 2012) si vyžaduje hlubší výzkum a poznání. Antropologové hledají sociálně kulturní vysvětlení pro drogovou situaci a zahrnují do výzkumu pohled samotných uživatelů. Dávají přednost tomu, aby se užívání drog a intoxikace považovali za každodenní aspekty společenského života, které je třeba studovat v kontextu (Klein, 2012). Co je totiž nahlíženo jako úpadek a patologie, může být ve skutečnosti aktivita nesoucí určitý význam – mocenské a ekonomické vztahy, statusové symboly, vztahy v komunitě a vztahy mimo komunitu (Marshall a kol, 2001). Depatologizace žitého světa závislosti může odhalit kulturní hodnoty, statusovou dynamiku, symbolický a rituální kontext (Burraway, 2020). I já bych se chtěla zaměřit na užívání drog (především kokainu), a to ve specifickém divadelním prostředí.

I když jsem zpočátku téma definovala celkem široce a během výzkumu mě zajímaly veškeré ilegální psychotropní látky¹, které jsou předmětem právní kontroly (Hunt, Barker, 2001), během výzkumu jsem se nejvýrazněji setkávala s kokainem. I proto je tato práce zaměřená především na tuto látku. Nejdříve bych tedy ráda podala krátké shrnutí základních informací o této látce. Hough (2000) zdůrazňuje, že reakce na psychotropní látky jsou přinejmenším zčásti sociálně determinovány. Přesto se za obvyklé účinky kokainu považuje zvýšení sebevědomí a pocit větší mentální i fyzické síly (Šejvl, 2011b). Řadíme ho mezi tvrdé drogy stimulačního účinku (Obšnajdr, 2008). Pomáhá uživateli, alespoň zdánlivě, lépe zvládat úkony, které jsou energeticky náročné a vyžadují vyšší motivaci, soustředění, zlepšené kognitivní schopnosti či rozvoj kreativity. Tato rekreační droga se tedy neužívá pouze během zábavy, ale také pro dosažení lepších pracovních výkonů (Šejvl, 2011b). Kokain způsobuje psychickou závislost (Obšnajdr, 2008). Nožina (1997) uvádí, že vznik psychické závislosti je vázán na jisté prožitky. Nestačí tedy pouhá pasivní konzumace drogy, závisí na okolnostech, které drogu provázely (jistá společnost, doba, prostředí, forma drogy nebo rituál spojený s jejím užitím). Jako spouštěč užívání kokainu může působit i konzumace alkoholu (Kulhánek, 2015).

¹ Snažila jsem se vyhnout pojmem jako „tvrdá droga“ apod., protože i to vychází ze společenského konsenzu vnímání určitých drog jako z podstaty škodlivé látky (Hunt, Baker, 2001).

Konzumace látek je ze své podstaty sociální a vypovídá o kulturních procesech, zájmech a symbolech (Hunt, Baker, 2001). Postoj dané společnosti k drogám, který se může pohybovat mezi posvátností a zavržením, je výsledkem historického vývoje společnosti (Klein, 2012). Oblíbenost jednotlivých drog v průběhu historie je tedy odrazem společenských změn (Burraway, 2020). To umožňuje zkoumat chování uživatelů a sociální identitu ve velmi širokém kontextu z perspektivy moci (Hunt, Baker, 2001). Stejně tak regulace drog (v dnešním slova smyslu), ke které došlo jednotlivými státními aparáty až ve 20. století (Šejvl, 2011a). Rozkvět užívání kokainu se spojuje s uměleckou scénou (jazzová americká scéna, pařížské bohémské čtvrti, poválečný Berlín). V Československu došlo k rozmachu během a po první světové válce, a to také mezi herci a umělci (kabarety a lepší kavárny). Později se navíc tato látka stává symbolem úspěchu (Šejvl, 2011c).

Ne nadarmo se kokainu přezdívalo aristokratická jízda (Šejvl, 2011c). Nicméně psycholog a adiktolog Mgr. Aleš Kuda tvrdí v rozhovoru pro DVTV (2019), že kokain už dávno není drogou vyšší třídy, ale může si jej dovolit i střední třída. V současné době „koncentrované štěstí“, jak kokain nazývá, nabývá na oblíbenosti ve věkové skupině 15–25 let. Podle jeho slov se tak stává standardní součástí společenského života. Vyšší dostupnost kokainu rovněž ukazují odhady míry čistoty této drogy, které jsou nejvyšší od roku 2009 (EMCDDA, 2019). I podle Tiché (2020) rekreační užívání kokainu v Praze stoupá, a to především mezi studenty během společenských akcí. Prevalence v populaci vysokoškolských studentů a studentů vyšších odborných škol je 22 % (z toho 42 % užilo kokain během posledního roku). Výrazně největší zkušenost s touto drogou mají studenti uměleckých oborů, kde Tichá (2020) odhalila prevalenci 46 %². Pro adolescenty je pak typické užívání, aniž by drogy sami obstarávali (Van der Poel a kol., 2009). Většinou drogu vyzkoušeli díky určitým přátelům, kteří jim pak drogu následně i obstarávají. K faktorům vedoucím k užívání drog u studentů vysokých škol podle Welshe (a kol. 2019) patří tlak vrstevníků, touha zapadnout do určité univerzitní komunity a špatné studijní výsledky.

Studie o drogách se celkem nepřekvapivě zaměřují na uživatele, kteří stojí za nejviditelnějšími a nejnákladnějšími sociálními problémy. Jedná se o sociálně „nejexotičtější“ uživatele s odlišným životním stylem, jako jsou např. injekční uživatelé

² Tyto vysoké výsledky mohou být ovlivněny tím, že respondenti nebyli vybráni reprezentativně a je možné, že na výzvu k vyplnění dotazníku rozesílaného na školy reagovali spíše studenti, kteří s drogami mají již nějakou zkušenost. Přesto vzorek 1 366 respondentů je významný a i při zkresleném procentuálním zastoupení lze usuzovat, že mezi studenty uměleckých škol bude uživatelů opravdu více.

opioidů či pervitinu. Mnohem méně pozornosti je věnováno rekreačním uživatelům drog. Hunt a Baker (2001) považují za důležité zkoumat nejen minority, ale zaměřit se i na vztah majority k daným látkám. I mezi uživateli kokainu existují marginalizované skupiny, které kokain užívají injekčně či kouří crack, převládají ale sociálně integrovaní uživatelé užívající kokain rekreačně (převážně šňupáním). Rekreační a příležitostní uživatelé jsou dle Kaliny (2015) definováni jako lidé, jejichž užívání drog se stalo součástí životního stylu, ale není častější než jednou týdně. I když v rámci svého terénu nacházím i uživatele*lky s vyšší frekvencí, stále se jedná o privilegovanou skupinu osob, které úspěšně studují či vystudovaly vysokou školu, užívání drog jim výrazně nenarušuje ekonomický status ani sociální vazby a nestávají se deviantními.

Mezi mými informátory se vyskytuje i pár osob, které drogu distribuovali. Je tedy potřeba ještě více vnímat aspekt nelegálnosti, který je s tímto tématem spjat. Návykové látky jsou trestním zákoníkem vymezeny jako: „[...] *alkohol, omamné látky, psychotropní látky a ostatní látky způsobilé nepříznivě ovlivnit psychiku člověka nebo jeho ovládací nebo rozpoznávací schopnosti nebo sociální chování.*“ Speciální kategorií jsou pak nelegální látky, které jsou uvedeny v seznamu omamných a psychotropních látek v rámci zákona číslo 167/1998 Sb., o návykových látkách ve znění pozdějších předpisů. Množství, které je možné držet pro vlastní potřebu, aniž by se jednalo o trestný čin, je uvedeno v nařízení vlády. U kokainu je toto množství určeno na hranici více než 1 gram. Pokud jedinec uchovává menší množství, jedná se pouze o přešůpek (Šejvl, 2011a).

Organizovaný zločin, do kterého spadá i obchod s drogami, je určitým typem masivního podnikání (služby a zboží jsou dodávány masovému uživateli). Giddens (2013) má pro neustálý růst tohoto hospodářství, i přes velké snahy států i nadnárodních organizací o snížení, dvě možné vysvětlení. Prvním z nich je vliv globalizace, který dopomáhá vyzrát na protidrogová opatření (sofistikované nástroje komunikace, snadný transfer peněz i osob). Druhým možným vysvětlením může být, že motivace zisku jednotlivých článků sítě (farmáři, členové drogových kartelů, lokální dealeři atd.) je natolik silná, že jednotliví aktéři v rámci řetězce vždy dělají maximum pro naplnění cíle. I na základě mého výzkumu si troufám říct, že na konci tohoto řetězce ale není ekonomická motivace tak silná jako ta společenská.

Obchodování s drogami mezi privilegovanými vrstvami osvětluje důležité paradoxy v tradičním ekonomickém myšlení. Ačkoli tento obchod (stejně jako jakékoli jiné sociální

chování) lze chápat skrze racionální dosahování vlastního zájmu, je tento výklad neaplikovatelný, pokud dotyčný usiluje spíše o kamarádství než o zisk a sleduje neekonomické cíle v obchodní transakci. David Crawford (2021) se ve své studii zaměřuje na drogové dealery působící v menších městech a pomocí jejich výpovědí zkoumá „underground“ ekonomii. Zjišťuje, že distribuce drog se v tomto prostředí objevuje výhradně v rámci sítě přátel a známých osob. Podotýká, že na jednu stranu je obchod s drogami ze své podstaty ekonomickou transakcí. Na druhé straně v rámci specifického prostředí (v jeho případě malé město, v mém školní prostředí) obsahuje tento akt velkou dávku společenského významu.

Přístup sociálních antropologů k výzkumu drog se za posledních několik málo dekad velmi změnil (Hunt, Baker, 2001). Už na přelomu 60. a 70. let minulého století vznikaly studie, které zpochybňovaly stereotypní představy o uživatelích drog a dealerech. Výzkumníci naráželi na pestrou zkušenost a sofistikované podnikatelské dovednosti. V reakci na to se objevila kritika antropologů, že zmírňovali dopad problémů, které tyto látky na jedince a společnost mají. Antropologové se ale snažili pouze vybalancovat převládající náhled na uživatele drog jako na pasivní izolované aktéry bez vazeb na prostředí a ostatní aktéry.

Poměrně zásadní přínos pro výzkum drog přinesl „public health model“, který oproti jiným exaktním vědám při analyzování zdraví a nemoci zahrnuje i faktory životního stylu a sociálního prostředí. Hlavním přínosem tohoto přístupu je více holistické pojetí, které zdraví a nemoc nevnímá pouze jako individuální záležitost. Z pohledu antropologů je ale problematické, že tato perspektiva vnímá drogy jako velmi nebezpečné látky (na osobní i společenské úrovni). Cílem pak je prevence a zlepšení sociálních služeb. Tyto cíle jsou ale vždy ovlivněny politickou a mocenskou situací.

Právě reflexe mocenských vztahů je pro sociální antropology při výzkumu stěžejní záležitostí, proto koncept veřejného zdraví nemohl být antropology zcela přijat. Zkoumání moci ve vztazích umožňuje objasnit, jak elitní skupiny řídí morální pravidla užívání látek ve společnosti a jak formují a kontrolují přijatelnost chování. Mezi obviněnými z nevhodného chování jsou nadměrně zastoupeni mladí lidé, chudší vrstvy a etnicky odlišné skupiny (Hunt, Baker, 2001). Existuje jen málo výzkumů zaměřených na kulturu pití alkoholu nebo na užívání drog ve střední třídě.

Odklon od biomedicínského paradigmatu představuje i tzv. syndemie (spojení slov synergie a epidemie). Pitoňák (2018) ve svém článku poukazuje na syndemický přístup vycházející

z kritické lékařské antropologie, který je právě vhodný pro zkoumání (interdisciplinárních) témat, která jsou doposavad zkoumána především z medicínského pohledu: „[...] *mnohé (zdravotní) problémy se mohou v rámci různých populací koncentrovat či shlukovat, být podmíněny nejen biologicky, ale i sociálně či strukturálně, a [...] současná přítomnost více problémů může negativní dopady některých, nejen zdravotních, problémů znásobovat.*“ Syndemie může pomoci rozvinout vnímavost k faktorům, které by skrze úzce specializovaný přístup mohly být přehlíženy. Tyto faktory, u kterých je nutné se zaměřit i na jejich vzájemné interakce, mohou být například stigmatizace, ekonomická, právní či jiná situace.

Další antropologický přístup ke zkoumání těchto látek se dotýká témat, která jsem výše již zmiňovala. Sociálně-historický přístup nám pomáhá zohlednit měnící se kulturní význam (ekonomický i symbolický) látek v různých historických obdobích. Jednotlivé látky, které byly kdysi považovány za důležité symboly elitních tříd, totiž ztrácejí svůj dřívější status, a to buď v okamžiku, kdy elitní skupiny přicházejí o moc, nebo když se látky začnou konzumovat jinými sociálními skupinami. Appadurai přichází s pojmem „sociální život věcí“, kterým popisuje měnící se historii společenských hodnotových soudů na určité věci a jevy v různých obdobích. Vhodným příkladem může být různé vnímání kokainu v zemích, kde je především předmětem výroby (Kolumbie) a kde předmětem spotřeby (USA). V prvním zmíněném lze tuto látku směnit za peníze, zemědělské produkty nebo za zlepšení vztahů v komunitě. Ve Spojených státech můžete kokain také koupit za peníze, případně směnit za sex, jídlo nebo právní imunitu (Hunt, Baker, 2001).

Společným pojičkem uvedených přístupů ale je, že antropologové neopomíjejí složitost tohoto komplexního tématu a brání se stereotypním zjednodušeným kategoriím. Antropologové jsou povinni interpretovat sociální akci způsobem, který přesahuje jejich vlastní kategorie a morální zájmy (Hunt, Baker, 2001). Podle Kleina (2012) by se výzkumy neměly zaměřovat pouze na omezený pohled na drogy skrze negativní dopady, a tím patologizovat uživatele a uvádět ho do role kriminálního či pacienta (Burraway, 2020). Je nutné se snažit o pochopení životů uživatelů, jejich konstruování reality, sociální vztahy apod. Toho se dle mého názoru dá dosáhnout, pokud uživatele a jeho zkušenost umístíme do centra výzkumu. I vzhledem k tomu, že se kokainu a dalším drogám v českém prostředí nevěnuje příliš sociálněvědních výzkumů, zdá se mi vhodné výzkum zarámovat fenomenologickým designem. Jak uvádí Hendl (2005: 128): „*Hlavním cílem fenomenologického zkoumání je popsat a analyzovat prožitou zkušenost se specifickým fenoménem, kterou má určitý jedinec nebo skupina jedinců.*“ Tento postup vychází

z předpokladu, že jedinec vytváří význam své zkušenosti a pokud tento význam výzkumník pochopí, přiblíží se i k chápání daného fenoménu (Koutná Kostínková, Čermák, 2013). Cílem výzkumu je zkušenost popsat z pohledu samotných účastníků a interpretovat fenomén s vědomím pozice samotného výzkumníka, což je i vzhledem k mému zapojení ve zkoumané skupině (osoby do věku 30 let pohybující se v divadelním prostředí a se spojitostí s akademií) důležité.

Výzkumná otázka ve fenomenologickém výzkumu je většinou široce položena, aby nevychylovala samotná zjištění z terénu. Měla by pomoci k exploraci skrz výzkumný proces a ne směřovat k objasňování příčin a důsledků (Koutná Kostínková, Čermák, 2013). Proto jsem si otázky stanovila takto:

- Jaký význam přisuzují respondenti*tky zkušenostem s psychotropními látkami (přímé a nepřímé zkušenosti)?
- Jaký význam přisuzují respondenti*tky své pozici v rámci skupiny s ohledem na jejich (ne)zkušenost s drogami?
- Jaký smysl připisují respondenti*tky (ne)zkušenosti s drogami u druhých lidí?
- Jakým způsobem je prožívaná abstinence (s ohledem na okolí)?
- Jak dotazovaní vnímají hranici toho, co je normální a co už je za hranou na divadelní scéně?
- Jak souvisí užívání drog a výkon práce?
- Jaké ekonomické vazby v rámci zkoumaného terénu respondenti*tky vnímají?
- Jaké mocenské vztahy aktéři pocít'ují?

3 METODOLOGIE VÝZKUMU

3.1 Výběr metod sběru a analýzy dat

Ačkoliv stále převládá kvantitativní výzkum drogového prostředí (epidemiologie, adiktologie), podle Rhodese (2000) má kvalitativní přístup v této oblasti nesporné výhody. Je možné tak zkoumat žitou zkušenost skupin, které jsou svou povahou vůči výzkumníkům uzavřené či špatně dosažitelné. Kvalitativní výzkum nám skrze sociální a ekonomický kontext pomůže pochopit interpretace užívání drog z pohledu samotných uživatelů a společenské významy, které drogy v dané skupině mají.

Rhodes (2000) shrnuje antropologický výzkum drog následovně: *„In the tradition of ethnography, the focus of such research was to ‘make sense’ of the social world of drug use from the perspectives of drug users. Drawing on a variety of techniques, including direct observations and face-to-face interviews, these studies sought to describe the everyday context of behaviours and lifestyles otherwise misunderstood or hidden from view. The role of ethnography, for example, has been described as an attempt to ‘record how individuals perceive, construct, and interact within their social and economic environment’.*“

Středobodem této studie jsou výpovědi respondentů a respondentek. Hlavním zdrojem analýzy jsou hloubkové polostrukturované rozhovory. Tuto metodu jsem zvolila, aby respondentům*tkám zůstala možnost volně mluvit a zaměřit se na témata a příběhy, které vnímají jako důležité. Zároveň jsem měla možnost rozhovory tematicky usměrňovat. Rozhovory jsem vedla se 13 respondenty a respondentkami. Zaměřila jsem se na mladé osoby ve věku 20-30 let, které mají zkušenost z pražské divadelní scény a mají spojitost s akademií (studenti, absolventi apod.). O užívání mých informátorů jsem před rozhovory měla většinou jen hrubou představu a až během rozhovorů došlo k upřesnění. Mezi dotazovanými bylo šest, kteří kokain nikdy nezkusili a sedm uživatelů*telek. Blíže jejich postoje uvedu později.

Prvotní respondenty jsem získala na základě vlastního přehledu v daném prostředí – vytipovala jsem si výrazného uživatele a výraznou neuživatelku. Následně jsem další respondenty*tky získala metodou sněhové koule. Respondenti sami během rozhovorů

zmiňovali osoby, které vnímají za zásadní s ohledem na toto téma (nejen uživatele, ale i neuživatele). S účastí ve výzkumu souhlasili všichni oslovení.

Rozhovory trvaly v průměru lehce přes hodinu (nejkratší 48 minut, nejdelší 100 minut). Rozhovory jsem pro účel analýzy doslovně přepsala. První rozhovor jsem přepsala před vedením dalších rozhovorů, abych své otázky mohla zrevidovat. Data z rozhovorů jsem doplnila o terénní poznámky z divadelních večírků, především těch po premiérách. Součástí toho jsou i výpovědi osob, se kterými jsem vedla neformální rozhovor během pozorování nebo v rámci rešerší tématu ještě před zahájením samotného výzkumu. Výzkum probíhal od ledna do prosince 2022.

Během výzkumu jsem se vedením dotazování pokusila přiblížit principům chápajícího rozhovoru, ve kterém jde především o pochopení samotných osob a o to, jakým způsobem si konstruují svět (Kaufmann, 2010). Empaticky vedeným rozhovorem jsem se snažila dostat pod povrch zřejmých odpovědí. Nezajímaly mě tedy pouze drogové zážitky a historky z večírků. Pro mou práci byl nejvíce přínosný vztah osobního příběhu jedince se zkoumaným fenoménem. Zájem o aktéry navíc vytváří v rámci rozhovoru důvěru, která je v tomto výzkumu velmi důležitá.

„Aby tazatel získal nejdůležitější informace, musí se přiblížit konverzačnímu stylu, aniž se do skutečné konverzace nechá vtáhnout: rozhovor je práce, která vyžaduje nepřetržité úsilí. Ideálem je narušení hierarchie, aniž dojde k vyrovnání pozic: partneři si zachovávají různé role. Respondent musí cítit, že to co říká, má pro tazatele velkou cenu, že ten ho upřímně poslouchá a že je přitom ochoten odchylnit se od svých otázek, aby mu dal prostor okomentovat důležitou informaci. Respondent s překvapením zjišťuje, že mu tazatel pozorně naslouchá a zakouší jistou radost z toho, že se postupně přesouvá do hlavní role. Není neurčitě dotazován na svůj názor, ale protože disponuje cenným věděním, které tazatel nemá, stává se klíčovou postavou. Mezi oběma výraznými a kontrastními rolami tak během výměny dochází k rovnováze.“ (Kaufman, 2010: 57)

Vzhledem k tomu, že mým výzkumným fokusem je porozumění žité zkušenosti člověka, skrze kterou utváří význam své zkušenosti s určitým fenoménem v určitých podmínkách (Koutná Kostínková, Čermák, 2013), zvolila jsem fenomenologický kvalitativní přístup. S ohledem na fenomenologické principy by se měl respondent během rozhovoru cítit bezpečně. Výzkumník se snaží odpoutat od své dosavadní zkušenosti a předporozumění. Respondent je dotazován na svůj životní příběh a zkušenost s daným fenoménem. Během analýzy textu (přepisy rozhovorů) je už nutná reflexe zkušeností tazatele (Hendl, 2005).

Dvojitá pozornost na zkušenost respondenta i výzkumníka je typická pro **interpretativní fenomenologickou analýzu (IPA)** (Koutná Kostínková, Čermák, 2013). Tato analýza v podstatě vytváří most mezi zcela odlišnými přístupy – mezi fenomenologií a

hermeneutikou (interpretační pozicí). Podstatou je prozkoumání zkušenosti člověka z jeho perspektivy, ale zároveň uvědomění, že je nutné vnímat i svou vlastní (výzkumníkovu) zkušenost.

Tradiční fenomenologie zachycuje zkušenost spíše deskriptivně, neboť jedině tak lze nechat fenomén vyjevit v jeho čisté podobě, a tudíž nezatížený zkušeností (fenoménu) interpretujícího. [...] Hermeneutická metoda tento postoj naopak vylučuje, význam zkušenosti je utvářen nejenom společně jako sdílení, ale i v užším a širším historickém kontextu jako neustále se rozvíjející proces přibližování se významu zkoumané zkušenosti člověka. (Koutná Kostínková, Čermák, 2013: 10)

Fenomenologická analýza spadá do metodologií charakterizovaných jako „data-near“. Empirická data v tomto případě stojí svým významem nad existujícími teoriemi. Již ustálené konceptuální rámce by výzkum neměly omezovat a neměly by sloužit ke klasifikaci reality, ale spíše jako vodítko pro analýzu a interpretaci sociální reality (Lindberg, 2000).

Respondenta sice považujeme za experta ve vztahu ke své zkušenosti, kterou jako fenomén zkoumáme. Analýza textu je ale vždy zároveň interpretace, zkušenost je „konstruována“ jako výsledek společného sdílení výzkumníka a participanta (Koutná Kostínková, Čermák, 2013).

Konkrétně pak Hendl (2005) rozlišuje 4 fáze výzkumu. Uzávorkování (nahlížení na fenomén bez vlastních předpokladů), intuici (pochopení významů, které respondent zkušenosti přisuzuje), analyzování (pomocí obsahové analýzy) a popis (hloubkový popis významů zkušenosti pro celou skupinu jedinců). I když v prvních fázích se výzkumník snaží od svých dosavadních postojů odpoutat, Koutná Kostínková a Čermák (2013) zdůrazňují, že jedině díky přiznání osobních postojů, je možné pochopit zkušenost jiných osob.

Koutná Kostínková a Čermák (2013) pak postup analýzy shrnují do několika bodů. V první řadě je nutné reflektovat výzkumníkovu zkušenost. Dalším krokem je pak opakované čtení (či poslech), aby se výzkumník „dostal do kůže“ respondentů a respondentek. Následuje detailní poznamenání všech částí ve výpovědích, které se jeví jako významné a zajímavé. V další fázi se do popředí zájmu dostává výzkumník – jeho úkolem je rozvíjet vznikající témata (Rotarescu, 2016). Organizací dat vzniká i jejich interpretace. Poté je možné hledat souvislosti napříč tématy. Hermeneutickým kruhem³ se dostáváme na začátek analýzy a pokoušíme se vidět vytyčená témata v novém světle. Nakonec hledáme vzorce napříč

³ Hermeneutický kruh – každé části lze porozumět jen z celkové souvislosti a celkové souvislosti lze porozumět jen pochopením jednotlivých částí.

případy. Při prezentaci výsledků jsou velmi podstatné přímé citace respondentů a respondentek (Koutná Kostínková, Čermák, 2013).

IPA má ale i své limity, na které narážím i v rámci svého výzkumu. Tato analýza vyžaduje malou velmi homogenní skupinu respondentů*tek. I když se v daném prostředí pohybují a respondenty*tky jsem znala osobně, do samotného rozhovoru jsem nevěděla, do jaké míry látky (ne)užívají. Poměrně vysoký počet informátorů⁴ mi pak znemožnil soustředit se tolik na jednotlivce (součástí prezentace výsledků analýzy bývají i kapitoly věnované respondentům*tkám samostatně) a na jejich emoční zabarvení výpovědí.

Proto využívám i postupy používané při analýze narativů hermeneutickým přístupem (Hájek, 2014). Tento přístup se snaží o „hledání kulturně podmíněného narativního rozumu, které vychází z lidské životní zkušenosti transformované do vyprávění.“ I když má tento přístup blízko k biografickým studiím, hermeneutický přístup „využívá epizodické narativy k zjištění individuální zkušenosti spjaté s určitými životními situacemi.“ Jinak je tento přístup nazýván i jako „experienced-centered approach“. Vzhledem k mému záměru nalézat spíše implicitní významy ve výpovědích mi kombinace těchto přístupů připadá nejvhodnější. V souladu s fenomenologickým deskriptivní povahou především zpočátku co nejvíce nechávám promlouvat respondenty*tky, aby se čtenář seznámil s prostředím autenticky. Svou interpretaci vstupuji nejčastěji ve chvílích paradoxu či určitého pnutí a pak především v závěr, kdy se snažím interpretovat prvky, které se prolínaly napříč tématy.

3.2 Reflexe výzkumníka

Před výzkumem je potřeba respondenty*tky řádně informovat (Decorte, 2000), a to i o vlastní pozici. Před rozhovorem samotným jsem nejdříve v rychlosti představila sociální antropologii jako vědu a poté zaměření mého výzkumu. Všichni respondenti*tky mě alespoň od vidění znali už před výzkumem. V roli antropoložky ale nikdo.

Všem informátorům jsem sdělila, že se nejedná o běžný rozhovor (např. do časopisu) – i když mám připravené určité okruhy, můžeme se dostat i do jiných oblastí. Navíc mi jde především o jejich nahlížení na věc a správné či špatné odpovědi neexistují. Mým cílem bylo

⁴ V rámci mého výzkumu mám 13 respondentů*tek. Pro tuto analýzu se doporučuje 3-6. Ale i jedna osoba může být dostačující.

nepůsobit jako vědkyně, která s notýskem a diktafonem přišla zjistit, jak to tedy “doopravdy” je. Má pozice byla spíše spolupoutník při cestě informátorovou zkušeností.

Na začátku výzkumu jsem také prozradila, že jsem neuživatelka drog. V podstatě všechny respondenty*ky to nepřekvapilo (to souvisí i s kapitolou „Kdo jo, kdo ne“). Tato pozice mi pomohla získat informace, které by uživatelům nebylo potřeba sdělit, protože by byly vnímané za samozřejmé. Respondentům*tkám jsem sdělila svůj první kontakt s kokainem⁵ a vývoj svého postoje – od šoku přes přijetí jako součást společnosti, ve které se vyskytují (a vyskytovat se chci). Svou pozicí si vysvětluji otevřenost informátorů. Jsem dostatečný insider, abych dokázala pochopit a nesoudit, ale zároveň ne takový, aby bylo zbytečné popisovat pro ně samozřejmé věci. Jeden z respondentů se mi dokonce svěřil i s oblastmi, které nikdy nikomu neřekl.

Když jsem o tom někde mluvil, tak jsem si říkal: „Tyjo, mám to říkat, nemám to říkat.“ Vlastně ani terapeutce jsem to neřekl, protože nevím, jestli terapeutka, když zjistí nějakou jakoby protizákonnou věc, tak jestli to musí nahlásit. Ale teď jsem si říkal, je to součástí, stalo se, tak co...

Při výzkumech takového prostředí musí výzkumník zvážit porušení zákona, aby si získal důvěru respondentů (Decorte, 2000). Já jsem takové dilema sice řešit nemusela, zároveň je stále nutné mít na paměti, že se respondenti*tky zpovídali neuživatelce.

Během výzkumu bylo nutné nevnímat pouze to, co respondenti*tky říkali, ale reflektovat jak a proč to říkají a jaké je to před tazatelem (před neuživatelkou) dělá. Do určité míry na to může mít vliv performativní aspekt rozhovorů, kdy si účastníci snaží udržet prezentovanou tvář (utváření identity před publikem) ve smyslu Goffmanova dramaturgického přístupu (Hendl, 2005).

Zajímavou skutečností je, že téma drog vyvolává v lidech potřebu mít vždy určitý názor. Na začátku rozhovorů mi respondenti*tky vyjasnili, jakou v této oblasti zastávají pozici. Podobně reagovaly i osoby, se kterými jsem svou práci i jen okrajově řešila. V podstatě jsem nepotkala osobu, která by k tématu byla lhostejná a nezaujala určitou stranu.

Koutná Kostínková a Čermák (2013) doporučují před výzkumem (a během něho) zmapovat vlastní zkušenost a postoj k danému fenoménu vnitřním dialogem sám se sebou. To jsem prováděla i průběžně, abych se postupně dobrala upřímných odpovědí. To samozřejmě nelze úplně, protože i během výzkumu se můj postoj vyvíjel. Každopádně rychlé shrnutí by zde

⁵ Byl mi nabídnut v prvním ročníku na vysoké školy studentem filmové školy na večírku.

mělo zaznít. Vyrůstala jsem, tak jako většina mých respondentů*tek, v kontextu výrazné protidrogové osvěty (přednášky v rámci výuky, kultovní filmy a literatura apod.). Na začátku studií mě tedy první kontakt s kokainem u mých vrstevníků šokoval. Zároveň to stále nebylo v mém okolí tak časté. To se změnilo, když jsem vstoupila do divadelního prostředí. Užívání mi do určité míry přišlo odvážné a já se styděla za svou úzkoprsost. Zároveň jsem nepociťovala nikdy chuť tyto látky vyzkoušet kvůli svým účinkům. Nechtěla jsem zažít ztrátu sebekontroly a vlastně mám obavy o své zdraví (fyzické i psychické). U přátel a známých mě užívání už nijak nepřekvapuje a nevnímám ho jako negativní charakteristiku člověka. Pokud ale užívá blízká osoba, opět se vyskytne obava o jeho/její zdraví. Nepopírám tedy, že ve mně základy majoritního přemýšlení nad drogami jako nebezpečnými látkami zůstaly i během vedení rozhovorů. Podobně jsem to ale vnímala i u respondentů*tek, kteří tento základ brali jako východisko svých úvah a popisu situace (buď v některých ohledech souhlasili, nebo se naopak vymezovali). Jednalo se tedy spíše o odrazový můstek, od kterého mohlo probíhat další pochopení, než o překážku.

Správné vedení rozhovoru je ale velmi náročná disciplína a uvědomuji si slabé chvíle, které nastaly. Například v rozhovoru s Ondrou jsem svou otázkou zaváděla respondenta k odpovědi, kterou sám necítil. Ondřej ale sám tuto situaci vybalancoval a vlastně jsem díky tomu získala jeho postoj v čitelné podobě, protože měl potřebu se od toho, co jsem mu poskytla, vymezit.

TEREZA: Proč myslíš, že se na akademii o tom moc nemluví a skrývá se to? Myslíš, aby se nevytvořila nějaká špatná nálepka?

ONDRA: Nevím, pro mě možná bylo tam jako nějaký překvapení, ty to vypichuješ nějakým způsobem, a tohle právě nevidím, že by bylo nějaký nadměrný užívání na akademii, který ovlivňuje fungování tý školy. Nebo že tam je, ale vlastně to prostředí je schopný se vyrovnat. Jestli to zasahuje někam, že tím to prostředí trpí, bylo by fajn s tím něco dělat. Pokud ne, možná je fajn s tím nic nedělat, a možná se začít spíš bavit o drogách nějak zajímavě.

I přestože tato slabá místa vnímám, domnívám se, že celkově jsem zvládla rozhovory vést přínosně. Na začátku této kapitoly jsem zmiňovala svou roli spolupoutníka. Po rozhovorech se mi respondenti*tky často svěřili, že jsou za tento rozhovor rádi. I když je toto téma velmi výrazné, nebývá předmětem diskuzí s přáteli – nebo rozhodně ne v takovém rozsahu a hloubce. V rámci mého dotazování měli účastníci možnost nejen vyjádřit svůj postoj, ale především ho během rozhovoru prozkoumat.

BÁRA: Já jsem hrozně ráda, že to děláme, protože nad tím se normálně nezamýšlíš. Takže když se tady spolu bavíme, tak mi spousta věcí dochází. [...] Kdybych tady seděla s nějakou holkou z ekonomky, tak na mě kouká jak na holku, co by měli zavřít někam na záchytku (smích).

3.3 Etické aspekty výzkumu

Antropologové „by měli zodpovědně zvažovat, jaké důsledky může mít zveřejnění jejich práce pro členy sledované komunity i komunitu jako celek“⁶. Vzhledem k povaze studovaného tématu jsem byla obezřetná zejména ke dvěma bodům z Etického kodexu České asociace pro sociální antropologii⁷. [Výzkumníci]:

- *provádějí výzkum tak, aby neohrozili účastníky a účastnice výzkumu, jejich životní prostředí či kulturní hodnoty;*
- *chrání soukromí a bezpečnost osob a institucí, které studují a o kterých píší;*

Před rozhovorem jsem respondentům*tkám přislíbila anonymitu, která bude zaručena i vůči ostatním respondentům*tkám. Pro uchování anonymity jsem ve výpovědích v několika případech pozměnila určitá fakta, která ale nemají vliv na výsledky samotného výzkumu. Dále jsem informátorům vysvětlila, že nemusí odpovídat na všechny otázky, pokud jim to bude nepříjemné. Případně není nutné jmenovat konkrétní osoby, místa a situace.

Pro mě důležitým bodem bylo také zajištění bezpečnosti informátorů během výzkumu. Tuto oblast jsem konzultovala se dvěma IT specialisty (oba mají velmi kladný vztah k drogám). Pro komunikaci mi doporučili šifrované komunikační platformy a pro nahrávání rozhovorů diktafon. Nikdo z dotazovaných neměl problém s nahráváním rozhovorů.

Dotazování probíhalo v kavárnách a podnicích, na kterých jsme se s respondenty*tkami shodli. Místa jsem navrhovala s ohledem na soukromí. Ideální tedy byly rušnější podniky se stolky ne příliš u sebe tak, aby respondentovi*ce nebylo nepříjemné mluvit i o citlivějších záležitostech. Jeden rozhovor byl prováděn online kvůli covidové karanténě.

Zdůrazňuji, že svým výzkumem se nesnažím odhalovat nelegální jednání. Většina respondentů se ho ani nikdy nedopustila (neuživatelé a rekreační uživatelé, kteří látku ale

⁶ Etické směrnice České asociace pro sociální antropologii: http://www.casaonline.cz/?page_id=9 [citováno 23. 12. 2022]

⁷ Etický kodex České asociace pro sociální antropologii: http://www.casaonline.cz/?page_id=7 [citováno 23. 12. 2022]

nikdy nevlastní). Navíc v době výzkumu už nikdo z aktérů⁸ nebyl v nelegální činnosti zásadně zainteresován. Přesto jsem záměrně kvůli bezpečnosti do analýzy nezahrnula určité oblasti, na které jsme během rozhovoru narazili. Pro hlavní směřování výzkumu nepřinášely takový význam a mohly by mít nechtěné vedlejší dopady.

Částečně jsem zanonymizovala i prostředí, na které se zaměřuji. Nezmiňuji konkrétní divadla, festivaly ani podniky. Nicméně hlavní pojítka respondentů a respondentek, tedy akademii, lze plně anonymizovat velmi těžko vzhledem k tomu, že se jedná o uměleckou vysokou školu, kterých je v České republice velmi málo. Tato práce ale nemá v žádném případě fungovat jako kritika této instituce, ani jako apel na větší angažovanost jejich pracovníků a pracovníc. Jak jsem již zmínila, akademie je pouhým pojítkem mých aktérů, ne hlavním zájmem výzkumu.

⁸ Tuto skutečnost jsem si uvědomila až zpětně. Vzhledem k tomu, že výběr respondentů byl učiněn na základě určitého povědomí (mého nebo jiných informátorů), nevěděla jsem předem, do jaké míry jsou vybraní respondenti*tky v drogové oblasti aktivní v danou chvíli.

4 ANALÝZA ROZHOVORŮ A DAT Z TERÉNU

4.1 Expozice

Drama by mělo začínat uvedením do děje, představením aktérů a kontextu. Tyto pasáže nemusí být dramatické povahy (Freytag, 1944). Není ale třeba se bát nudného encyklopedického úvodu. Už v této části nechávám promlouvat samotné aktéry, aby představili svou zkušenost a uvedli čtenáře do svého děje.

RESPONDENTI*TKY – PŘEDSTAVENÍ

V této části bych ráda představila své respondenty a respondentky. Jedná se o osoby spjaté s akademií (studenti, absolventi apod.) ve věkové skupině 20–30 let. V tuto chvíli všichni působí v kreativních průmyslech (nejen v divadelních) v Praze, ale s divadlem mají výraznou zkušenost, a to nejen díky studiu na akademii. I když pro lepší orientaci uvádím i zjednodušující zkratku (většinou upřesňující zkušenost přímo s užíváním), pro pochopení postoje dané osoby je vhodnější citace z rozhovoru.

Bára – uživatelka

Já to mám tak, že mezi lidma, se kterýma se bavím, je pár lidí, u kterých víš, že si to kupujou a většinou to mají. A pak jsou lidi, který jsou na tom stejně jako já, co si to nekupují, ale když jim někdo nabídne, tak si daj. Rozlišuje se to na tyhle dvě skupiny. Z mého pohledu je alarmující ta skupina, která si to vyloženě kupuje a potřebuje to mít u sebe.

Vojtěch – v ambulantní léčbě (dříve uživatel i distributor)

Měl jsem takovou partu a to vzniklo tím, že jsem byl jako „duchovní vůdce“ tý skupiny, když to tak řeknu. A bylo to o těch drogách, že jsme se vždycky sešli a udělali jsme si takovou vlastní oázu, kde nám bylo dobře. Brali jsme ty drogy a dělali jsme hodně blbosti a bylo nám dobře.

Klára – ne uživatelka

Já to mám vlastně tak, že osobně k tomu mám spíš negativní vztah. Ale taky mám spoustu blízkých lidí, hlavně z prostředí divadla, kteří užívají kokain a dost ve velkém. A je pravda, že zrovna na nich mě to často mrzí, protože samozřejmě vliv to na jejich chování potom má. Setkala jsem se s tím u svých vrstevníků, kteří jsou teď v divadlech. A vlastně na akademii, mám pocit, že to tam dost začíná.

Eliška – ne uživatelka (její přítel léčený ze závislosti na kokainu)

Nejdřív je to „hahaha“ a vzdálený, než zjistíš, že je to tvoje realita. A že přesně o droze, o který ani nevíš, jak si ji objednat, ani co dělá, ani jak chutná, ani jsi jí v životě neměl, tak přesně, že se tě dotýká až tak nepříjemně blízko, že prostě jako tyvole. Hodně nepříjemně blízko (smích).

Kryštof – uživatel (dříve i distribuce, nyní příležitostní užívání)

Neříkám, že bych s tím jako chtěl přestat, že teď budu roznášet nějakou osvětu. Jako vím, jak je to špatný a do čeho všeho můžeš zapadnout kvůli tomu, do těch problémů. Ale neponaučil jsem se z toho tak jako absolutně, abych tomu řekl ne úplně. Občasná záležitost, za tu jsem klidně rád. Člověk si chce užít a chce vypnout.

Markéta – neuživatelka

Už dávno to není pro mě téma. Když jsem to viděla poprvý, tak mě to šokovalo, tak jsem to měla potřebu řešit s tou kamarádkou, ale ta řekla: „Jo, no to byl kokain, kluci si daj občas, to je ok.“ a já aha. Takže tam mi asi došlo, že je to přijímaný jako fakt. Asi jsem docela rychle přistoupila na to, že je to oukej. Když je to všem takhle jedno, tak proč by to nemělo bejt jedno i mně. Pokud to chtěj dělat, ať to dělaj, když je to baví a maj na to peníze.

Ema – neuživatelka

Já jsem teda neuživatel, vždycky jsem byla, protože se toho bojím. Ale vlastně jsem se vždycky pohybovala mezi lidma, mýma kamarádama a mýma blízkýma, který prostě to užívali někdy víc, někdy míň. To jako záleželo. A já to vnímám jako celkově ty drogy, jako něco, co je a já to těm lidem nechci vymlouvat. Nechci říct toleruju, protože to zní, že by mi to hrozně nějak vadilo. Prostě s tím žiju.

Ondra – uživatel (v tuto chvíli především halucinogenní látky)

Pak mám spoustu kamarádů, se kterými jsme brali nějaký psychedelické drogy. Otevřelo mi to obzory, že ta droga může být vlastně víc pro tebe, pro nějaký rozvoj a uvědomování věcí, pro prožívání. A myslím, že od té doby jakýkoli drogový zážitek je pro mě hodně spojený s nějakou sebereflexí. Nejenom na základě prožívání večírku, ale prožívání sama sebe – v rozšířenější verzi a jinak aktivovaný. A to je to proč to příležitostně vyhledávám.

David – uživatel

Se mnou ten kokain nic moc nedělá, to je jak když si dám kafe. Mě kokain nebaví. Ale dával jsem si to, protože je tam ten prvek toho, že je to nějak zakázaný. Pro mě to není ani tak častá věc, tak jsem to měl takový určitý svátek. A pak samozřejmě jsi součást, když chceš být na té stejné vlně jako ostatní.

Kateřina – uživatelka

Pro mě ta hranice je, že to u sebe nikdy nemám a nesháním to. Já vyrazím prostě na mejdan, kde vím, že ty lidi budou. Ale nenapadne mě se třeba předem ptát, jestli bude někdo něco zařizovat.

Lenka – neuživatelka

Podle mě by to měla být nějaká slušnost, když jste v nějakým užším kruhu, tak se prostě zeptáš, jestli to někomu nevadí. Možná to je tím, že jsem byla lehce netolerantní, možná to tím bylo, že možná nedávám lidem prostor k diskuzi, když něco netoleruju.

Julie – neuživatelka

Hlavně mně to ani nikdo nikdy nenabízel. Nebo jsem možná byla tak mimo, že mně to ani nedošlo, o čem se baví (smích). Nebo občas někde něco zaslechnu, že se jenom otočím, kdo to je. Ale nikdo třeba mně to nenabízel, že mě maj asi zaškatulkovanou jako člověka, přesně toho člověka, kterej ne.

Lukáš – v ambulantní léčbě

Je to jako super. Je to strašně dobrá droga, která je ale strašně drahá. Já si kolikrát říkám, že bych chtěl zažít čtrnáct dní totální drogový párty, ale pak to smazat a dát to do prdele. Protože ty následky nejsou dobrý.

DROGA JE LÁSKA

Nejdříve bych ráda upřesnila, jaké drogy se ve zkoumaném prostředí vyskytují a jaké mají na uživatele účinky. Informace v této části vycházejí především z výpovědí respondentů. Nemám tedy ambice podat kompletní informace z biologického a medicínského pohledu.

Respondent Lukáš uvádí výčet dostupných drog. I když zmiňuje, že ve skupině je možné sehnat téměř jakékoliv drogy, při rozhovorech se nikdy neobjevila jakákoliv zmínka o opioidech. Pravděpodobně pro zkoumanou skupinu nejsou tyto drogy tématem.

*LUKÁŠ: Kokain, cigára, alkohol, tráva. Myslím, že prášky občas. Diazepam, nějaký hypnotika. Dřív to byl perník, hlavně v devadesátkách, to teď už skoro ne. LSD, ale to není na běžný bázi, to si dají lidi jednou za půl roku. Houbičky, hašiš. Já si myslím, že i ketamin seženeš, seženeš extázi. **Jako v podstatě, na co si vzpomeneš, tak v týhle skupině někde najdeš.***

Nejčastější drogou ve zkoumané skupině, pomineme-li alkohol, tabák a marihuanu, je kokain. Zároveň stále vyvolává rozpor, kdy v určité skupině je normou a mimo ni vyvolává šok. I proto se tato práce zaměřuje především na jeho užívání.

KLÁRA: No mně to v tý mojí skupince přijde, že se bere jako normální ten kokain a marihuana. I když mám pocit, že ta marihuana je pro mnohem víc lidí v pohodě, tam je to furt něco, že je víc lidí z toho kokainu v šoku, že by si to dali.

Kokain je, jak už bylo v této práci zmiňováno, stimulační droga. To se shoduje i s výpovědí informátorů, protože uživatelům*lkám dodává sebevědomí, energii a euforii. Lukáš zdůrazňuje motivaci být aktivní a pocit úspěchu. Kvůli krátkému trvání drogy si ale uvědomuje, že tyto pocity nemají příliš reálné dopady.

*LUKÁŠ: Kokain je jízda. Je to hrozně super. Ten pocit z něj je strašně dobrý. **Intenzivní, extra rychlá dávka vlastně dobrý nálady a motivace.** To je prostě tím, že se tam vyvalí tolik dopaminu, kterej jako mě stimuluje k tomu dělat spoustu věcí a vlastně mít pocit, že něco dělám, že jsem dobrý. Takže nějakým způsobem se mi v životě daří... tu půl hodinu (smích).*

Zdůrazněným kladným účinkem bylo odbourání sociálních bariér a větší bezprostřednost při společenské komunikaci. Uživatel Kryštof pak kokain popisuje jako prostředek sblížení, a to skrze nacházení společných témat v konverzacích, které by bez požití látky neprobíhaly.

KRYŠTOF: Myslím, že to ty lidi sblízuje, myslím, že to dokáže sblížit i člověka se kterým by sis nikdy v životě nepromluvil, a tím, že je to vlastně ukecaná droga, tak dokážeš otevřít mnohem víc témat, do kterých bys nezabrousil a vlastně tě to samostatně otevírá, že se nebojíš na věci zeptat, takže zjišťuješ, že máš s tím člověkem společný věci, i když by ses na to nikdy nezeptal, protože by tě to nikdy nenapadlo, že tohle ten člověk třeba řeší.

Neuživatelka Lenka hledá praktické dopady těchto látek v divadelním prostředí. Uvolněnou atmosféru vnímá jako důležitý aspekt navazování profesních kontaktů, které jsou zásadní pro dosažení pracovního úspěchu.

LENKA: U divadla jsou strašně důležité ty kontakty, tak najednou nemáš zábranu jít za někým, pokecat si s ním a říct: „Tahle věc, co jste dělal, se mi strašně líbila. Nechcete mě někdy obsadit?“ To teď přeháním, ale vlastně jo. Vlastně mně to v tom umění přijde strašně stěžejní, že se jako u toho lidí uvolní a pak se o tom baví. Nebo se seznamují, sblížíjou.

Na druhou stranu u kokainu uživatelé*lky vyzdvihovali, že i přestože zvýší otevřenost a bezprostřednost osob, tak ale příliš nezmění vědomí. Dopady látky po požití jsou vnímány jako téměř nepodstatné.

BÁRA: Ta nejprodávanější a nejužívanější droga je ten kokain. Je to takovej stimulant a vlastně nic moc to s tebou nedělá. Jen jsi hodně ukecanej. Vyplavuje to všechny tvoje endorfiny.

DAVID: Já si myslím, že ten kokain je jiný v tom, že když si dáš trávu nebo emko tak ta párty nabere hodně jiné obrátky. Ale když si dáš kokain, tak ta párty zůstane stejná, jenom jsi nabitější. To je jak když si dáš kafe.

Vojtěch vyloženě zdůrazňuje, že pod vlivem kokainu cítí větší kontrolu nad sebou a danou situací. Narozdíl od jiných drog má dojem, že požití kokainu společenskou situaci výrazně neovlivní.

VOJTĚCH: Kokain, tak tam mě nejvíc na něm bavilo, že jsem měl pocit, že jsem furt jako tady, že ti to nezmění úplně nějak extra vědomí, že to není jako halucinogen, že najednou jsi mimo. U trávy máš trochu schízny, nebo emko jsi takovej jako rozteklej v tý společnosti. S kokainem můžeš normálně fungovat, akorát jsi jako... vystřelí ti sebevědomí, chceš si hodně povídat, máš pocit, že si povídáš o hlubokých věcech. [...] Totle bylo super, že jsem vlastně měl pocit, že všechno je jako v pohodě. Mám všechny věci pod kontrolou vlastně paradoxně, že jsem se cejtíl pod tou drogou víc pod kontrolou. To utlumilo nějaký smysly a jiný zase zvýšilo.

Celkově jsou výpovědi uživatelů a uživatelék o účincích kokainu velmi pozitivně vykreslené (otevřenost, úspěšnost, motivace, kontrola apod.). Děje se tak i v případě, kdy se respondent*ka léčí ze závislosti. Neuživatelé*lky za popis účinků, které vypožorovali nebo vyslechli od přátel, kteří mají s drogami zkušenost, dodávají domnělé racionální důvody užívání. Viz výše Lenka (snadnější získávání profesních kontaktů) nebo níže Ema (potřeba vypnout hlavu).

Dalšími velmi oblíbenými drogami jsou MDMA (tzv. emko) a extáze. Výpověď Vojtěcha je opět velmi kladná až skoro emočně zabarvená. Zdůrazněný aspekt u emka je vztah k druhým osobám – „Najednou máš všechny rád“. Extáze je prezentována více jako párty droga.

VOJTĚCH: Tak MDMA je láska prostě čistá. To je krystalická láska. Najednou máš všechny rád, hrozně tě baví se dotýkat. Jo, já se často dotýkal sám sebe, protože to bylo strašně příjemný. Když to trochu přeženeš, což bylo často, tak vlastně tě to někdy i ochromí, že se nemůžeš hejbat, jen ležíš a je ti krásně. A hodně vnímáš hudbu. Tak to je to emko. [...] No a ta extáze, to bych řekl, že je nějaký mix těch dvou [MDMA a kokain], co jsem tedka řekl. V té extázi bejvá pokaždý MDMA, takže je tam ta láska, ale zároveň tam bejvá v té pilulce napěchovaný další drogy, někdy je tam trošku LSD, někdy je tam speed, někdy i ten kokain. Takže je to vždycky takovej mix. A to jsou jako zajímavý stavy, kdy každá ta pilulka funguje pokaždý jinak. Ale jsi takhle nastřelenej, ale zároveň tě baví jako takový věci – hrozně dobře se na to tancuje. No je to vlastně ta taneční droga. Já jsem často jsem nevydržel na místě prostě. Musel jsem furt něco dělat, furt nový podněty.

Neuživatelé*lky nemívají o drogách takový přehled – často si nejsou jisti složením, názvy ani účinky. Každopádně Markéta vyslovuje obecnější představu, že tyto drogy jsou vnímány jako středoškolská zábava. Naopak kokain je s žádoucím životním stylem.

MARKÉTA: Vím, že je koule, extáze, ale moc nevím to složení, co to je. Ale vím, že jsou to věci, který se dělaj míň než ten kokain. Je to takový trochu lame⁹, takový jako středoškolský. Mám pocit, že to tak vnímaj, že kokain má něco navíc. Je to spojený s tím stylem – jakože je to TA droga, je to i dost drahý. Vím, že spousta mých kamarádů má rádo LSD, takovýto jako vejlet a tam se ztripujem. A nedělaj to každej tejdén, ale jednou v létě se vyloženě plánuje trip, kde jedou někam na Karlštejn a chodí šest hodin po lese ztripovaný a maj to jako rádi (smích).

Speciální kategorií drog jsou pak halucinogeny (i ve výpovědi Markéty výše), které se ukazují jako lákadlo pro uživatele, kteří hledají jiný typ zážitku než pouze stimulaci. Respondenti v podstatě užívání těchto drog považují za speciální událost, kdežto kokain jako obvyklou součást běžných večírků.

LUKÁŠ: A já mám rád LSD, to je droga lásky pro mě na míru. To mě teda hodně baví, protože já jsem nikdy neměl halušky. Měl jsem vždycky docela málo a je to příjemný. Už bych spíš jako šel po nějakých halucinogenech než po stimulantech. Protože to je lepší, ta realita jiná.

Pro Ondru tyto drogy vyžadují zásadně jiný kontext než kokain – trávení kvalitního času s blízkými osobami, což vytváří i pocit bezpečí.

ONDRA: [LSD] Trávení času venku nebo hraní na nástroje a prožívání nějakých blbostí a srand. Stejný je to asi s houbičkami To jsou věci, které nejsou spojeny s večírkem a rozhodně ne s lidma, který neznám. To je pro mě takový motiv toho být v bezpečí.

Ve výpovědích byla patrná tendence netrivializovat alkohol jako návykovou drogu. Někteří neživatelé dokonce svou konzumaci alkoholu zdůrazňovali, a tím do jisté míry přiznávali, že jsou s uživateli kokainu na stejné lodi.

⁹ Lame – ubohé, trapné

*LENKA: Co se týče alkoholu, tak si myslím, že žiju s tím alkoholem a jsem na něm trochu závislá. Ale neřekla bych, že jsem alkoholička. Ale společensky jsem na něm závislá, si myslím. [...] Tak to jen na začátek, že já k těm drogám, **k tomu alkoholu, mám docela dobrý vztah. To jen abychom se netvářili jenom, že jsou závažnější drogy, než ten chlást,** a já si to plně uvědomuju.*

Důvody požití návykových látek, ať už legálních nebo ilegálních, mohou být totiž stejné – “vypnutí hlavy” a psychický relax.

*EMA: Největší důvod [užívání drog] spousta lidí je, že potřebujou vypnout hlavu a potom důvody, proč ji vypnout, se už liší. [...] **A já tomu důvodu naprosto rozumím, protože já to zas někdy dělám s alkoholem.** Prostě jednou za měsíc si fakt udělám velkou párty, abych vypnula hlavu. A chápu, proč lidi ty drogy berou, protože udržet všechno v tý hlavě a nezbláznit se se častokrát nedá zvládat. A co se typu drog týče, tak to je takový klasický – kokain, speed, ketamin. A potom jsou to, ale to není tak často, třeba ty extáze. A potom teda alkohol. **Já pořád vidím alkohol jako velkou drogu.***

Naopak kouření cigaret nebo marihuany se neukázalo jako téma, které by respondenty obrazně i doslova pánilo nebo by nad ním projevili výraznější sebereflexi. Stejně tak opioidy nejsou v této skupině tématem. To samé nelze říct o pervitinu, o kterém bude řeč v následující kapitole.

HRANICE PŘIJATELNOSTI

V rámci zkoumané skupiny existují určité hranice užívání látek, jejichž překročení je vnímáno jako nevhodné a nebezpečné. Nastavením hranic ale zároveň dochází ke schválení a obhájení určitého chování, které respondenti praktikují.

Při určování této hranice se respondenti* tky tolik nezabývali druhy drog nebo způsoby užití. Hranice tedy nejsou absolutně nastavené a níže popsaná kritéria podléhají shodě skupiny v rámci kontextu daného případu. Nejvíce je v dané skupině vnímáno jako problematické, pokud uživatel není schopen skloubit užívání drog a svůj pracovní život. Tím totiž ovlivňuje výkon celého týmu. Důležitým aspektem je tedy ohleduplnost vůči druhým.

*EMA: Pro mě moc je, vlastně čistě sobecky, **když ten člověk nefunguje tak, jak já mu nařídím z pozice produkční.** [...] **Když člověk přijde xkrát za sebou pozdě pravidelně,** a je to jen kvůli tomu, že předtím měl večírek. Ať si klidně večírek dělá, ale já si taky někdy dělám večírek, ale vždycky přijdu včas. Je to prostě práce a máj se chovat jako profesionálové. A pro skupinu především. Když se bavím o hercích, tak je to stejný, protože oni jsou závislí na pracovitosti celého týmu a spolupráci.*

Následující poznatek navazuje do velké míry na předchozí. V divadelním prostředí je užívání drog spojováno především s večírkou a zábavou. Naopak prostředí, kde je užívání spojováno i s výkonem práce, vnímají respondenti negativně. To se objevuje i při definici přijatelných hranic.

*KATEŘINA: Jako hodně zdviženéj prst je, kdy už ty lidi ani ráno nevylezou z postele nebo prostě se probudí někde na učebně a tak dál. [...] Myslím si, že tam je taková hodně **evidentní ta hranice – zábava/práce**. Nebo zábava a všechno ostatní. Ve chvíli, kdy se tydle věci začnou stírat, tak to není dobrý.*

Výše zmíněné do jisté míry souvisí i s četností a pravidelností užívání. Konkrétní frekvence a množství, které je považováno za nadměrné, ale stanoveno nebylo. Určující je především, co daná droga uživateli způsobí.

BÁRA: A pak jsou lidi, který to změní. A to je ten alarmující případ, když je člověk, co mu to mění psychickou i fyzickou stránku, tak by to neměl dělat.

I neuživatelka Markéta hodnotí stav po užití. Jako nepříjemné pro celé okolí hodnotí, pokud uživatel ostentativně demonstruje, že drogy požil.

*MARKÉTA: U mě obecně je to, jak se ten člověk chová po tom. **Někteří lidi, hlavně ti mladší, mají tendenci to hodně pak tlačit a vlastně nějakým způsobem dávat najevo, že jsou sjetý**. Což je prostě nepříjemný pro všechny v tu chvíli.*

Určité chování za hranou je rozpoznáno i přímo během situace užívání. Kryštof zmiňuje jako nežádoucí především kombinaci různých drog. Je pro něho totiž zásadní účinek, který mu určitá droga přináší (ne pouze jakýkoliv účinek jakékoliv drogy). Dále je pro něj důležitý kontext užití – čas, místo a situace.

*KRYŠTOF: Hrozně mi vadí ta změna na tu drogu: „Tak mi došlo tohle, ale mám tu emko, tak si pojdme dát to emko.“ To je pro mě ta hranice, tý změny z toho stavu, že stejně vím, že mi to nebude dávat, co vyžaduju od té jedny drogy. Tak to je jedna hranice, kdy mi to vadí. Asi mi to teď vadí i jako časově. Jestli je šest večer nebo dvě ráno. [...] A prostředí samozřejmě! Být na koupáku a jít si tam dát čáru je asi něco jinýho, než bejt na festivalu a jít si tam dát čáru na baru. **Takže je to o té budoucnosti toho večera, o místě, o čase, o situaci a změně té daný látky**.*

Osobní hranici si vytvářejí i jednotlivci pro své vlastní chování, a tím vlastně i morální hranice. Kateřina shrnuje poměrně častý přístup uživatelů, kteří se rozhodli zaujmout pasivní roli v užívání a drogy sami aktivně nezajišťují.

*KATEŘINA: Pro mě ta hranice je, že **to u sebe nikdy nemám a nesháním to**. Já vyrazím prostě na mejdan, kde vím, že ty lidi budou. Ale nenapadne mě třeba předem se ptát, jestli bude někdo něco zařizovat. Fakt to nechávám bejt. [...] Nikdy to netahám do práce a nikdy si to nedám, abych něco zvládla.*

Mohamed a Fritsvold (2010) upozorňují na to, že užívání v privilegovaném prostředí se vyznačuje principem, že osoby se navzájem chrání před tím, aby zašly příliš daleko. Tento prvek se objevil i ve výpovědích mých respondentů*tek.

KATEŘINA: Viš, že najednou se ti s tím chtějí svěřit, že někde něco na natáčení nebo prostě v práci něco nestíhali. A najednou mají tisíc důvodů, proč si k tomu koupili gram kokainu, protože prostě tentokrát to bylo zrovna potřeba. A to já pak zas nemám problém říct, hele dávej bacha, tohle není úplně prdel.

Zároveň pokud jedince danou hranici již překročil, automaticky to neznamená vyloučení ze skupiny. Naopak skupina projevuje poměrně velkou toleranci a péči.

EMA: Třeba v jedné skupině jeden produkční byl hodně. Tak tam to spíš bylo, že potom jsme po něm už nic moc nechtěli. Asi se spíš většinou změní ta pozice v tom, že všichni ví, že se něco děje a spíš nemaj tak vysoký nároky, jaký by měli mít na tu pozici toho člověka. Protože si to jako omlouvaj.

Daná péče může ale způsobit i pocit nevyváženosti. Lenka vyjadřuje svůj názor, že péče projevená kolegovi je v pořádku v osobní rovině. V té pracovní projevuje ale lehkou kritiku. Opět je zde patrná hranice, kdy dopad užívání by neměl zasahovat do výkonu práce.

LENKA: Slyšela jsem o jednom herci, který má s pikem problémy, že si ho šňupal. [...] Tak se říká, že se na něj neměří stejným metrem, jak vlastně mu všichni spoustu věcí promíjej, protože nějak vědí, že překročil tuhleto hranici a krom toho, že ho mají všichni rádi a boje se, protože on je fakt roztržitá osobnost, tak nějak se na něj neměří stejným metrem i kvůli těm drogám. No, ale to je jedno.

Při doplňující otázce se na problematiku užívání a druh drogy respondenti shodovali, že nepřijatelné je pro ně intravenózní podání. To totiž evokuje zažitou představu o narkomanech.

EMA: To je takový moje v uvozovkách trauma z dětství, když už si někdo píchá, tak to už je hodně špatný nebo se kouří crack. To mi přijde, že to je prostě moc. To už můžeš být na hlaváku prostě v Sherwoodu¹⁰ [...] Jsem vždycky spíš zvyklá, že ty lidi to spíš frkaj nosem a jestli si někdy píchali... Nevím, snad už to nedělaj.

MARKÉTA: Myslím, že ta hranice je, co neprotáhneš nosem nebo nevypiješ, že ta je pro všechny. A asi mě trochu štve, že jsem začala být trochu otrlá vůči těmhle věcem, že to beru jako fakt.

Ani v takovém případě nedošlo k určení konkrétní látky. Opioidy (např. heroin), které jsou podle zprávy EMCDDA (2019) velmi rizikové drogy, v rozhovorech nezazněly ani jednou. Nejsou tedy pravděpodobně ve zkoumaném prostředí tématem. Naopak pervitin (stimulační droga jako kokain) je vnímán jako problematický. Zároveň respondenti reflektují skutečnost, že se pervitinen kvůli nižší ceně a stimulačnímu účinku kokain řadí. Samotné užití pervitinu tedy není určující – spíše užití čisté látky s vědomím, že se o pervitin jedná.

LENKA: Já si myslím, že ten pervitin je takovej hraniční no. S tím, že prostě co já vím, že se říká, že ten pražskej kokain stejně moc kokain není a je tím pervitinem hodně řízlej, protože na pravej kokain by tu nikdo neměl prachy. [...] Hlavně ne s hereckejma platama. Ale myslím si, že to je takový, když už si dáš s vědomím ten čistej perník, tak to už je jako ta hranice.

¹⁰ Park před hlavním nádražím v Praze.

Ale i pervitin je možné tolerovat, pokud chování daného uživatele negativně neovlivňuje jeho okolí. Opět je tedy důležitější hranice, jaké dopady jedincovo chování má na okolí, než přímo druh drogy.

*ONDRA: Myslím, že ta hranice je pak stanovená tím, jak se chováš k tomu okolí. Třeba kamarádka chodila s jedním klukem, kterého jsem měl ze začátku docela rád. Ale pak z toho vylezlo, že má docela silný problémy s pervitinem. **A asi by mi to bylo jedno, že bere pravidelně pervitin, kdyby byl schopen si udržovat zdravý vztah a kdyby neubližoval.** To je pro mě asi ta hranice. Když to začne být toxický pro to prostředí, který si to dobrovolně nevybrala.*

Pro Davida jsou účinky pervitinu (pika) nejsilnějším zážitkem. Považuje ale tuto látku zároveň za „nekvalitní svinstvo“, a tak nemá potřebu snažit se o její zpopularizování, které by mu přineslo více příležitostí k užití. Tento jeho přístup funguje do určité míry jako seberegulace.

*DAVID: A to [pervitin] miluji nejvíc. **To je můj strop. To mám fakt rád, ale zároveň je to to největší svinstvo.** To jsem měl asi pětkrát. Nezakazuji si to, ale ono se to v téhle skupině nevyskytuje tak moc často, tak nemám strach, že bych si to moc dával. Musí na to být společnost. Já jsem ten, co si to nedá jenom kvůli tomu, že si to může dát.*

Tereza: Takže i když je to pro tebe nejlepší, tak bez té společnosti to pro tebe nemá význam?

David: Jo! Na akademii si fičí na koks, který mě ale neba. Ale zároveň si uvědomuju tu nekvalitu pika, takže nemám potřebu ani říkat: „Hej, pojd'te to zkusit!“

Při diskuzi o hranici respondenti*tky neměli potřebu tolik řešit samotného uživatele – co a jak často užívá, do jaké míry je závislý apod. Spíše co užívání způsobuje okolí. Uživatelé pak obecnou hranici často odvozují od své vlastní, kterou si pro osobní užívání sami nastavili.

DROGOVÝ RITUÁL

Kokain je ve většině případů zkoumaného terénu užíván ve skupině v rámci večerní zábavy. I když většina respondentů uvádí, že k užívání dochází ve velmi pozdních hodinách, podle mého pozorování nejsou výjimkou ani dřívější hodiny (např. od 21:00). Další popis opět vychází z mého pozorování během roku 2022. Obecně lze užívání kokainu v (divadelním) baru popsat situací, kdy skupina osob (2-5) odchází společně na toalety¹¹. Po přibližně 10-15 minutách se skupina vrací. Při návratu uživatelé působí spíše klidně a vážně. Až po pár

¹¹ Já v některých případech pozorovala i to, že jeden z účastněných nese malou taštičku nebo pouzdro. Ale to jistě nemusí být pravidlo.

minutách se zpět zapojují do veselí večírku. Tato situace se opakuje během večera několikrát (5–6 krát). V uzavřené společnosti (ne tedy ve veřejném baru kolem půlnoci) může situace probíhat i jinak (viz výpověď Kateřiny níže).

Při rozhovorech nevnímali respondenti*tky popis situace užívání jako stěžejní, co bych se měla dozvědět.¹² Při doptání neměl nikdo z uživatelů*telek neměl problém popsat, jak užívání probíhá.

LUKÁŠ: Já ti řeknu, jak to probíhá v té skupině lidí. Dohodnete se, že si objednáte coke, tak si objednáte. Nebo naopak v průběhu večera za tebou někdo přijde a řekne: „Pojď si dát čáru.“ A ty lidi se seberou a jdou třeba na hajzl. Nebo někam, kde nejsou ostatní lidi, aby si to dali jen spolu. Takže se záměrně vyčleňují před užitím té drogy, ale pak se začleníš zpátky.

Při popisu situace se opakoval motiv ukrytí se a vyčlenění. K tomu se navrátím ještě v pozdějších kapitolách. Kateřina i odhaduje frekvenci výrazných uživatelů na 3-4x týdně.

KATEŘINA: Tam se prostě kouřilo, kalilo, děláš představení, zkoušíš představení. Zamknou se dveře do ulice, zatáhnou se rolety. Každopádně se uklidiš do hereckých šaten a tam se prostě rozjede nezřízená kalba až do rána, kde se chlastá a fetuje pomalu i ze země té školy. Já si myslím, že u některých těch lidí to bude vícekrát za týden. Dejme tomu třikrát až čtyřikrát. Myslím si, že to není úplně málo častý.

Z úst samotných respondentů často zaznívalo, že užívání drog je v podstatě společenský rituál. Srovnání s přechodovým rituálem, jak jej vnímá sociální antropologie se jistě nabízí. Také zde můžeme nalézt tři fáze – „první oddělení od stávajícího stavu, místa, času nebo statusu.“ (Bowie, 2008: 148) Střední fáze jako přechod a pomezí. Poslední fázi je opětovné začlenění do společnosti (případně ale ve změněném stavu). Oproti ustáleným definicím rituálů chybí v tomto případě mystický a náboženský podtext, přesah do transcendentna vyloučit ale nemohu.

Co je ale možná nejdůležitější, že respondenti (především uživatelé) mají potřebu tuto společenskou rovinu zdůrazňovat. Do jisté míry se přede mnou jakožto neuživatelkou ospravedlňovali, že jejich chování není pouze individuální, ale zapadá do normálního chování v určitém společenském kontextu. Tím se totiž zároveň odlišují od přízemní biologické závislosti, která může vést až ke společenské patologii. Důraz na společenský význam uvádí i Bára, která vysvětluje své užívání skrze potřebu zapadnout do určité skupiny.

¹² Pravděpodobně si respondenti*tky domnívali, že to již dobře znám nebo jim přišlo zajímavější rozvádět jejich postoje k celé situaci.

BÁRA: Já osobně, co mám zkušenosti, tak ten kokain je věc, co s tebou vlastně nic moc nedělá. Proto je to i vlastně zbytečný to dělat, ale je to jak si dát cigáro, taky to s tebou nic moc neudělá, nezmění ti to vědomí, ale prostě to potřebuješ, chceš to. Protože máš takovej jako rituálek. [...] Máš tam takový to – když jsi byla malá a chtěla jsi patřit do nějaký party, tak jsi nosila oblečení, který bys normálně nenosila. Tak přesně takhle to bylo i v mý situaci. Jsem se najednou ocitla na místě, kde se tohle bralo jako standard a ty vlastně, abys byla mezi nima a zapadla, tak to začneš dělat taky.

4.2 Kolize

Druhou fází dochází k rozvoji děje. „*Děj počíná, hlavní osoby jsou uvedeny, zájem je probuzen.*“ (Freitag, 1944: 56) Vzniká počáteční rozpor a napětí.

ZE ŠOKU NORMA

Alkohol i cigarety jsou součástí společnosti, která byla pro respondenty*tky viditelná i během dětství a dospívání. I u marihuany jsou výrazné snahy znormalizovat její užívání a v rámci rozhovorů ji málokdo zdůrazňoval. Naopak u kokainu jsou respondenti schopni popsat jejich první setkání s touto drogou. Do té doby totiž kokain pro respondenty*tky působil velmi vzdáleně a často se objevil obrat, že před nástupem na akademii se respondenti setkávali s kokainem pouze na filmovém plátně.

VOJTĚCH: Tvrší drogy, to je zajímavý, ty přišly až později, to přišlo až ve dvaceti sedmi letech. Do té doby se tak nějak pilo, chvíli jsme hulili. Ale už jsem z ní [trávy] měl třeba schízny, a už mě to tolik nebavilo, ten stav. A byl jsem s tím hodně jako opatrný. [...] A kokain v tu dobu byl pro mě taky něco jako: „To je jenom ve filmech“. A první čáru jsem měl na seznamovákou na akademii na tý vodě.

Za svým původním negativním přístupem k drogám vidí respondenti*tky drogovou osvětu, na kterou naráželi během školních let. Její zaměření bylo především případné uživatele odradit.

ONDRA: Já si myslím že, jsem vyrůstal v prostředí – celý ty 90. léta byly hodně ve znamení takové té odrazovací komunikační strategie: „Drogy znamenají, že skončíš na ulici. Marijánka je startovací droga a pak jdeš úplně do háje a pak začneš brát extáze a skončíš na heroinu a pervitinu.“ A to si myslím, že mě do nějaké doby hodně formovalo. Do nějaké doby jsem k tomu měl ostych a odstup.

První reálné setkání s kokainem byl pak pro většinu šok. V Kateřině vyvolal strach a odstup.

KATEŘINA: Pamatuju si svůj první kontakt s kokainem, což nebylo vůbec v Český republice. Bylo to, když mi bylo šestnáct nebo sedmnáct let. Studovala jsem na střední škole v zahraničí a ocitla jsem se na nějakém mejdanu, kde to někdo vytáhl. Já jsem vůbec nevěděla, o co jde a strašně jsem se z toho vystrašila, a jako opravdu v ten moment jsem si sbalila svoje věci a šla jsem pryč.

Překvapení zažívaly i osoby, které přišly do přímého kontaktu s kokainem až na akademii. Povědomí o situaci sice měly, překvapilo je množství a frekvence užívání.

LENKA: No já jsem měla pubertu celou bez drog, přestože jsem ze severních Čech. Ani jsem nehulila. A pak jsem přišla na akademii s tím, že jsem věděla, že se tu hodně páří, hulí se tráva a možná sem tam nějaký drogy. A já jsem začala na akademii chodit s klukem, kterej byl herec a on hodně ve velký míře užíval drogy – alkohol, trávu, kokain... hodně, hodně, hodně. A pro mě to bylo docela setkání s tvrdou realitou.

Prvotní šok a strach z užívání drog se postupně odbourává díky tomu, že drogy užívají blízcí lidé, u kterých respondenti nepozorovali výrazné negativní vlivy na jejich životy. Kokain se z filmového plátna přesunul do bezprostřední blízkosti osob a stal se tak přijatelnou drogou.

KRYŠTOF: Je pravda, že ta akademie tomu hodně napomohla, že si o všech, nebo o spoustu svých přátel jsi věděl, že to dělaj a nejsou prostě absolutně jako feťáci. Takže se odebral ten strach, že si to dáš poprvý a spadneš do toho jako na to, že jsi najednou na ulici. Je to spíš taková párty droga. A tam to začalo přesně v tom smyslu, že to bylo jednou za půl roku. Nebylo to nijak přehnaný, spíš situačně, když někdo měl.

Ve výpovědi Lukáše se stejně jako u Kryštofa objevuje výraz „fetka“, který odkazuje k velmi negativně vnímanému archetypu uživatelů, od kterého se respondenti vymezují.

LUKÁŠ: No jako je pravda, že jsem se jako kokainu bál. Nevím, jestli bych si ho na střední dal. Ale přesně, jak se člověk dostane do toho systému, že to i ty ostatní lidi berou, a že si to můžeš dát a budeš normální člověk, ne že si to jednou dáš a je z tebe hned fetka. Možná i pod tíhou toho jsem to zkusil a zbavil jsem se těch stigmat.

David byl také nejdříve ovlivněn obrázkem o drogách, který mu byl předkládán při dospívání. Když ale tyto látky sám vyzkoušel, přišla mu předkládaná představa neadekvátní. Opět je tu zmínka, že užívání může být „v pohodě“ (u Lukáše je to samé vyjádřeno jako „normální člověk“) a nemusí přejít do deviantní podoby.

DAVID: Když jsem vyrůstal, tak mě vždycky strašili drogama. A pak se s tím člověk setká a je překvapený, jak je to strašně demonizovaný a pak to není tak hrozný. A když nejsi blbej, tak je to vlastně úplně v pohodě.

Dalším faktorem napomáhající ke zrušení strachu z vyzkoušení drogy je pocit bezpečné atmosféry, který opět vytváří blízké osoby. Kateřina podobně jako Lukáš uvádí, že strach z užití „tvrdších“ drog ztratila díky poznání, že užívání nemusí probíhat jen ve stereotypně negativním kontextu.

KATEŘINA: A protože ty lidi, u kterých jsem se s tím setkala tady poprvý, tak to jsou všichni strašně fajn a všichni strašně hodní. Není to takovej ten typickej případ toho, kdy tě nějakej zmrda, co tě chce sbalit, někde ti něco podstrčí. Ale fakt to byli a dodnes jsou moji nejlepší kamarádi. Tak když se najednou z nějakého konce objevily nějaký omamný látky, ať už to byla prostě tráva nebo pozdějc nějaký emko, koule, nebo něco – ty tvrdší věci, tak já jsem z toho neměla ten strach, protože to už byli lidi, se kterýma jsem se cítila v bezpečí. A pak jsem samozřejmě neměla strach to vyzkoušet.

Postupem času dochází k vnímání kokainu jako součást společenského života. Bára užívání kokainu přirovnává ke kouření cigaret. V obou případech funguje daná činnost jako charakteristika člověka (kuřák/nekuřák a uživatel/neuživatel), oba případy navíc Bára považuje za normální součást společenského života. Vyjadřuje k tomu ale i lehké pohoršení.

*BÁRA: Se z toho stala sociální záležitost. Před x lety sis dala panáka a teď si s ním dáš čáru. **A už se to bere tak jakože o nic nejde, že se nic neděje vlastně a že to jen takový zpestření večera.** [...] A když jsi zjistila, že to dělají i lidi, do kterých bys to nikdy neřekla tak, nevím, k čemu to přirovnat... Přesně, když zjistíš, že někdo začal kouřit a řekneš si hustý, tak ty kouříš. Ale bereš to jako normální věc, což mě děsí, když si to vezmu takhle zpětně, protože se z toho stala fakt naprosto normální věc.*

Normalizace situace neprobíhá pouze u uživatelů. I ti, kteří se rozhodli kokain neužívat z přesvědčení, situaci postupně začali vnímat jako běžnou součást večírků v tomto prostředí. Markéta se zamýšlí nad vývojem jejího přístupu k drogám. I přes prvotní velmi negativní vztah, začala tuto aktivitu u svých přátel tolerovat.

*MARKÉTA: To je vlastně hrozně zvláštní, že se to pro mě proměnilo od toho nástupu na akademii, kdy pro mě byly drogy jako hodně ne, jakože odsuzuješ, že jsou to feičáci. A učí tě to tak ve škole a je to ten zákon, tak jsou to ti vyvrhelové společnosti. **A pak zjistíš, že to dělá většina tvých kamarádů, a že je jako nemůžeš přestat mít rád a přestat se s nima bavit, jenom proto, že to dělají. A vlastně jsem to přijala jako fakt, že se to děje.** [...] Trochu to odsuzuju, furt. ale zároveň kouřím, piju alkohol – což je ve výsledku asi nebezpečnější droga než prostě kokain, protože je společensky přijímaná. **Takže furt tam je ten morálek, ale už to přesně vnímám tak, že se to prostě děje.***

I velmi zásadová neuzivatelka Lenka se snažila nejdříve chování svých blízkých porozumět. V obou případech hraje velkou roli blízký vztah k užívající osobě. Snaha porozumět užívání a najít racionální důvody, které se za užíváním skrývají, je společný prvek neuzivatelů*lek v mém výzkumu.

*LENKA: A tehdy jsem z toho byla fakt překvapená, protože kokain jsem znala z filmů americkéjch a trávu – věděla jsem, že moji spolužáci na střední a kamarádi hulej. Ale emko a extáze pro mě byly fakt hodně vzdálený elementy, který jsem měla dojem, že jsou fakt mimo mě. A teď jsem začala chodit s tímhle klukem. Každý den jsme šli na párty, jasně, každý den se pařilo a hodně se chlastalo. Všichni. A on kromě toho, tak šel tak desetkrát na čáru na záchod. **A já jsem to tenkrát, nevím, jsem se tomu snažila porozumět, neodsuzovala jsem to. Ale snažila se tomu porozumět.***

DIVADLO A DROGY

Divadelní prostředí není zdaleka jediné, kde se užívání drog vnímá jako všeobecná norma. Svou kvalitativní prací nejsem ani schopna posoudit, kde je výskyt užívání vyšší nebo je do něj zasvěceno poměrově více osob. Nicméně respondent*tky považují filmové a hudební prostředí v rámci výskytu drog za významnější. Ve stejném smyslu zaznívala gastronomická oblast (především bary). Domněnku ohledně vysokého užívání drog mají respondenti i vůči studentům práv a medicíny.

EMA: Myslím si, že u filmů, protože tam mám taky kamarády, je tahle drogová problematika daleko větší. Tam je to spíš kvůli výdrž. A u toho divadla, protože já vnímám divadlo jako jednu velkou párty, mi to tak přijde, tam to prostě funguje úplně jinak než u toho filmu.

Významným specifikem, kterým se divadelní prostředí odlišuje od výše zmíněných je, že užívání drog v divadle zůstává v rekreační rovině, tedy v rámci večírků a zábavy. To respondenti*tky považují za velké pozitivum.

MARKÉTA: Vždy jen po představení. Nevím o tom, že by se šnupalo před. To byli natolik zodpovědní, aby to nedělali během toho [představení] nebo předtím.

To, že drogy zůstávají jako podpora zábavy a ne výkonu práce, vnímají respondenti*tky jako důležitý prvek. Druhou zmíněnou situaci totiž považují za problematickou a patologickou. Naopak v rámci zábavy přijde i neživatelům*lkám situace přijatelná. To odpovídá již definované hranici zábava/práce.

ELIŠKA: To už je jinej druh problému, když to děláš při studijních a pracovních povinnostech. Víš co, když se někdo fakt napije před prací nebo před řízením – to je ještě další stupeň. On [přítel] se to hodně snažil držet v těch párty módech, nebo v časech, kdy nebyl se mnou.

Jen výjimečně dochází ke konzumaci pro výkon práce. I v takovém případě je ale samotné představení „nedotknutelné“.

KLÁRA: Ale jo, znám pár lidí, kteří si to dali proto, aby zvládli práci další den. Možná ne na představení, ale aspoň na zkoušku. Mám pocit, že jsou si vědomi, že na to představení nebo i na natáčení [herci], takže je tam nějaká hranice, kdy by je to dost mohlo ovlivnit.

Existuje jistý stereotyp, že jsou drogy v uměleckém prostředí časté kvůli podpoře kreativity. Tuto tezi nemohu potvrdit. Jako důvod výskytu omamných látek v uměleckých kruzích často zaznívá relax, únik od starostí a psychických útrap, které jsou způsobeny specifickými nároky na umělecké profese. Vojtěch vnímá drogy i jako symbol bezstarostného mládí.

VOJTĚCH: Pro mě to byla vyloženě ta párty věc. Nikdy jsem pod tou drogou netvořil. Byl to naopak ten relax, ten únik od povinnosti, od zodpovědnosti, od nějakýho dospělýho světa, do kterýho jsem nechtěl.

DAVID: Já si myslím, že takovýto jakože „umělci používají drogy, aby se dostávali do vyšších sfér a pomáhalo jim to v tvorbě“ je úplná píčovina. Podle mě je to jenom zábava a v tvorbě mi to nijak nepomáhá.

Psychickou a emoční náročnost uměleckého povolání zdůrazňovaly především respondentky ženy. Zjemňují tak problematičnost užívání drog, protože pomáhají řešit podstatnější (psychické) problémy.

BÁRA: Ta sociální skupina divadelníků je převážně skupina lidí, co jsou emocionálně založení a jsou hodně citliví. A když to řeknu takhle, tak ty lidi trpí. Oni myslí diametrálně jinak než v uvozovkách normální člověk, kterej ráno vstane, večer se vrátí, koukne se na seriál a jde spát. Člověk v umění přemýšlí jinak a myslí jinak a myslím si, že proto má v něčem větší bolesti a trápeníčka. A ty drogy jsou v tomhle fakt ten útěk, nebo je to takovej moment, kdy si připadáš bližší s tím člověkem, se kterým to provádíš. Připadáš si volnější. Připadá ti, že tě někdo poslouchá, připadá ti, že ty bolesti, co máš, tak můžeš sdílet s někým. A myslím, že je to hlavně tenhle důvod, že jsme parta smutných lidí, který potřebujou aspoň trošku se zabavit.

Respondenti často srovnávali divadelní prostředí s tím hudebním, tanečním nebo filmovým. Oblasti umění, kde proces tvorby probíhá individuálně (výtvarné umění, literatura apod.), nebyly zmiňovány. Jak již bylo naznačeno, filmové odvětví považují respondenti za problematičtější vzhledem k tomu, že užívání probíhá pro podporu pracovního výkonu. Bára navíc zmiňuje, že osoby působící v divadle mají omezenější finanční možnosti.

BÁRA: Ted' v tom filmovém světě jsem mnohem víc než v divadelním. A tam je to jako spíš no... místo kafe si daj čáru, která tě nabije. Na place jsi 14 hodin třeba denně. Je to hodně náročná práce, časově stresující. A taky ten člověk to bere v tom filmovém prostředí jako takovej doping. A co si budem, divadelníci nemaj prachy (smích).

Ale i užívání drog ve filmovém průmyslu je přijato jako pochopitelné. Jde totiž především o zvládnutí fyzické náročnosti natáčení, kdy účastníci nedostatečně spí a na place tráví mnoho času.

LENKA: Myslím si, že na tý filmový škole to jede všeobecně víc, protože vytvořit to filmový umělecký dílo vyžaduje daleko víc nějak energie a míň naspanejch hodin než to divadlo. [...] Nějak to filmový médium je v tom víc vyčerpávající, protože technicky náročnější a dovedu si představit, že tam to fakt lidi berou, aby tu práci byli schopni dodělat a aby zůstali nějak při vědomí.

Hudební odvětví je vnímáno oproti divadelnímu více negativně. Ema zdůrazňuje, že v oblasti techna je užívání drog skoro nutností zapadnutí do skupiny. Naopak pozitivně je hodnoceno opět divadelní prostředí, kde necítí žádný tlak na užívání.

EMA: Zároveň tam ani není takovýto, což se spíš stává, nebo hodně to pozoruju mezi mladšíma lidma, co chodí na techno, že se navzájem tlačej, aby si někdo něco vzal, jinak tam nebude cool. Což v tom divadelním prostředí vůbec není. To jsem ráda.

V různých oblastech umění je i rozdílné užívání mezi jednotlivými profesemi. V rámci divadla je běžnější užívání drog v rámci skupiny podílející se na vzniku inscenace – tedy umělecká složka (režiséři, herci, dramaturgové apod.), ale i produkčně technická (produkce, technici, kulisáci apod.). Naopak organizační, provozní a podpůrná složka stojí mimo hlavní proud užívání (ekonomické a marketingové oddělení, garderoba, dílny apod.). Kateřina si to vysvětluje tím, že proces tvorby inscenace je specifickou situací určenou jedním místem a ohraničeným časem, kdy se skupina podílející se na tvorbě v podstatě vyčlení od ostatních.

KATEŘINA: Já bych řekla, možná jako nepřekvapivě to jsou ty obory, který vlastně v rámci tý školy jsou součástí toho takového typického divadelního procesu. Jsme na jednom místě, něco tady děláme, jdeme za své hranice, vytváříme jakoby rodinu. Často je to psycho i v jiných věcech. Se ti nechce domů, měsíc jsi už nemluvil se svejma normálníma kámošema, protože měsíc už tady něco tvoříš. Takže bych řekla, že by se to týkalo těch oborů, co spolu dělali to divadlo.

U filmu je užívání nejběžnější u osob, které zažívají při natáčení největší fyzickou zátěž, což odpovídá i předchozímu popisu užívání v rámci natáčení.

KATEŘINA: Skrz lidi a kamarády, který znám z filmové školy, který ať už jestli dělaj ve studiích, nebo fakt jako točej ty filmy na setech... To typický, co jako je, tak až kolokace vyfetovanéj režisér nebo vyfetovanéj kameraman, to je takový ustálený slovní spojení prostě (smích).

LOKACE

V rámci skupiny jsou „drogově“ vyhlášená určitá místa I když respondenti zmiňovali konkrétní názvy míst, v mé práci je doslovně neuvádím.

Ohledně některých míst se dokonce předávají varování. Předpokládá se totiž, že po příchodu do takového divadla bude nutné pro zapadnutí do kolektivu tyto látky také užívat. Uživatel Lukáš to vnímá pozitivně a tato místa ho (i vzhledem k jeho vztahu k drogám) spíše přitahují. Prizvání k užívání pak vnímá jako jasný ukazatel, že do dané skupiny zapadl.

LUKÁŠ: Když máš třeba jít do nějakýho divadla, tak slyšíš: „Hele tam se slušně jede, tak se na to příprav.“ A jako že se vytváří takový prostředí, o kterých se obecně ví, že tam se hrozně šňupe a automaticky se předpokládá, že se do toho budeš muset dostat taky. Ale nesetkal jsem se s tím, že by mě to nějak odrazovalo, naopak spíš. Když někde jsem v takovém prostředí, tak ty lidi z tý práce říkaj: „Pojď si dát s náma“, když už tě přijmou do tý společnosti.

Naopak ne uživatelé*lky některá tato místa nevyhledávají právě kvůli častému užívání. Markéta se s užíváním setkala v podstatě ve všech divadlech, kde působila. Určitá místa (zde konkrétně je řeč o určitém festivalu) ale vnímá jako výraznější.

MARKÉTA: V jakémkoliv divadle jsem byla nebo působila, tak si vybavuju moment, kdy to tam někdo dělal. [...] Jsou místa, kam třeba nechodím nebo nejezdím na nějaký festivaly třeba. Protože vím, že je to festival, kam sice jezdí hodně mých kamarádů, ale já tam nikdy nepojedu, protože vím, že bych si to nikdy neužila. Protože vím, že tam se jezdí, ne za tím účelem [užívání], ale vždycky se to tam dělá.

Drogová situace daného místa tedy může být rozhodujícím aspektem, zda dané místo (divadlo, festival, podnik apod.) navštívit. Stejně tak to funguje i u uživatelů*lek, kteří si vybírají místa pro večírek, kde vědí, že je atmosféra užívání nakloněna. Kryštof pak popisuje situaci, kdy v podnicích tuto atmosféru nastavuje personál, který může uživatelům vytvářet

bezpečné prostředí pro užití. Toto prostředí vytváří i speciální události jako premiéry, derniéry apod.

*KRYŠTOF: Člověk si to s tím vybírá, že si to tam může dát a ví, že ta párty v tomhle znění pojede a myslím si, že to byla skoro celá ulice XY a čtvrť XY, jakákoliv derniéra a premiéra jakéhokoliv divadla a klauzury, festivaly. [...] Určitě bary. Myslím si, že je to i o tom, že ty se seznámíš přes to s tím barmanem a on ti i vytváří to soukromý prostředí. **Ten barman ti tam dovolí si jít narýsovat tu čáru, a tím pádem ten bar se otevírá téměř možnostem. Tak pak spíš než lokace, tak je to spíš personál.** Může být lokace, kde to nikdy nikdo nedělá, pak tam začne pracovat člověk, co s tím má zkušenosti, začne tam začleňovat svoje kamarády, a pak se z toho baru úplně nechťně, i když to majitel třeba ani neví, tak se z toho stává tahlecta věc.*

Je ale patrné, že výskyt v divadlech není určen žánrem ani uměleckým směřováním dramaturgie. Naopak u hudebních klubů určitého žánrů (techno, rave apod.) se užívání předpokládá. Při porovnávání těchto oblastí je ale nutné říct, že v divadelním prostředí se bavíme o konzumaci drog pouze u osob, které jsou s divadlem pracovně spjati. U hudebních klubů vzniká naopak prostor i pro konzumaci návštěvníků.

KATEŘINA: Poprvý jsem šla na nějaký techno koncert, kde přijdeš a smaží tam všichni tak moc, že prostě se válejí, v lepším případě, obličejem v zemi.

Uživatele kokainu tedy můžeme najít v divadlech nehledě na jejich umělecké zaměření a progresivnost. I když respondenti celkem jasně určovali konkrétní lokace, druhým dechem dodávali, že vždy záleží na konkrétních osobách a ne na instituci jako takové. Ve výčtu tedy zaznívaly velmi alternativní divadelní scény, na druhé straně ale také velmi konzervativní divadla s dlouholetou historií.

Na to navazuje i opakující se domněnka, že nezáleží na místě jako takovém. Vždy záleží na osobách, které na daném místě působí.

*BÁRA: Tyjo, já si myslím, že to frčí fakt všude, že ani nezáleží na místě. Jsou samozřejmě místa, kde to frčí víc a kde míň. **Ale to fakt neovlivňuje místo, jak spíš ty lidi, který jsou v tom místě a ty místa se mění.***

Vojtěch se dokonce považuje za jednu takovou osobu, která do jisté míry užívání svého okolí ovlivňuje. K této záležitosti se ještě vrátím později.

*VOJTĚCH: No celkově to divadelní prostředí. Pak letní festáky no. XY festival jsem bral jako takovej free, tam jsem se i seznámil s nějakýma drogama. [...] **Ale pak taky to epicentrum, já jsem byl takový malý epicentrum (smích).***

4.3 Krize

Krize je fází, kdy jednotliví aktéři odkrývají (v mém případě spíš zakrývají) své karty a pouští se do akce. Pro vrcholící fázi dramatu jsem zvolila oblasti společenské povahy, což je vlastně i hlavní zájem *sociální* antropologie.

SPOLU

Tuto kapitolu pojí společenská povaha kokainu. Jak bylo již zmíněno, užití kokainu má účinky, které mohou podporovat společenské chování – otevřenost, komunikativnost, aktivnost a sebevědomí. Užití kokainu je samo o sobě společný akt, ale zároveň svými účinky generuje společné zážitky. I proto Kryštof zdůrazňuje, že užívání je preferováno ve společnosti ostatních, kdy díky kokainu vznikne více zážitků.

*KRYŠTOF: U toho kokainu, který je sociální a **probouzí v tobě sociální otevřenost, tak asi vzniká to, že ten člověk chce být co nejvíc s těma lidma.** Nebo takhle jsem to měl já, že člověk chce být v sociální společnosti co nejvíce lidí, a proto sis tu drogu dal, abys byl komunikativní, **abys toho co nejvíc zažil s co nejvíc lidma, aby se toho co nejvíc stalo.***

Užívání kokainu je pro respondenty*tky společenská aktivita nejen díky účinkům, ale pro skupinu jako takovou může droga fungovat jako prvek soudržnosti. Vojtěch popisuje, že potřebu užít kokain míval v určité společenské situaci. Zároveň tato situace a skupina dostala díky užití speciální povahu – byla „zpečetěna“ skrze novou úroveň společného zážitku.

*VOJTĚCH: Mně jako nevadí bejt sám, ale když jsem byl sám, tak jsem neměl tu potřebu [dát si kokain]. Ale v tý společnosti najednou nějakým způsobem jo. A to vlastně pociťuju i teďka, že **ty cravingy**¹³ často způsobuje to, že jsem v nějaký společnosti a dobře se bavím. A v tý chvíli si říkám, že to bych chtěl podpořit nebo bych tu chtěl být dýl. Pojd' me tudleto partu zpečetit tím, že si něco společně aplikujem a dostaneme se do jiný úrovně.*

Ondřej pak zdůrazňuje, že součástí tohoto kolektivního prožitku jsou hlubší konverzace vedoucí i k hlubším vztahům.

*ONDRA: Tak je to pro mě někdy i způsob, jak být druhým blíž. Tím nějakým společným užíváním, tak tě to vlastně vyčlení a **vytvoří to nějaké pouto mezi lidma, kteří si dali něco společně.** A to mě asi hodně baví, že je to kolektivní prožitek a že máme **možnost vést jiný konverzace, než bychom třeba vedli a třeba konverzace, které jsou mi třeba bližší, protože jsem schopný se ptát na věci, na který bych se jinak třeba neptal.***

Soliterní užívání je případně odůvodněno složitou životní situací nebo vrozeným předpokladem. Respektive jak popisuje Ema, individuální požití značí neobvyklou situaci.

¹³ Silná chuť

*EMA: Ono je to hrozně zvláštní, když je normální repríza, nebo normální den, co není ničím výjimečný, že by byla třeba premiéra nebo něco takového. **Tak prostě některý lidi sami o sobě mají k těm závislostem větší sklony a nedokážou být bez něčeho nebo zrovna procházej nějakým špatným ve svým životě. Takže v takových případech si to někde sami daj, ale všichni víme, co se děje.***

Užívání drogy především ve skupině s ostatními lidmi nutně znamená, že kokain je významným společenským hráčem, který může mít vliv na společenské uspořádání, hierarchii skupiny, sociální dynamiku apod. Tomu se tedy budu níže věnovat.

KDO JO, KDO NE

Už samotná situace užívání vytváří do určité míry oddělené skupiny – uživatelé a neuživatelé. Za hlavní rozdělovací prvek je považována jiná atmosféra a nálada, která mezi uživateli po požití nastane. To ve své výpovědi uvádí jak neuživatelka Klára, tak uživatel Kryštof. Oba navíc srovnávají kokain s tabákem, který i přes podobné prostorové oddělení¹⁴, neodděluje skupiny následně po návratu do původního prostoru.

*KLÁRA: Určitě jsem si připadala vymezená, když ještě dám do obecný roviny – kuřáci a nekuřáci. Celej stoleček kuřáků odejde a nechaj tě tam samotnýho. A s tím kokainem je to ještě víc znásobený, protože se samozřejmě ví, že **ty lidi budou na jiný úrovni myšlení nebo jiný energii**, takže prostě je to takový, že člověk už ví, že i když si dá víno/pivo, tak ví, že bude někde jinde, než tyhle lidi, co jsou naspeedovaný a vnímají tě jinak. A ty je samozřejmě taky.*

*KRYŠTOF: Tak ze začátku to bylo vyložene o tom začlenění do tý skupiny. Tak když všichni odešli, tak jsi chtěl jít taky. Co mě překvapuje, že nekouřím a nikdy se mi ta chuť začlenění se jít na to cigáro neobjevila. **Ale to je tím, že u těch cigaret ti to nedá jinej postoj, jak se ty lidi baví, že když nejdeš na cigaretu, tak jste furt na stejný vlně. Přitom když jako nejdeš na tu čáru, tak se už stáváš během večera, že jsi unavenější, že ty lidi jsou mnohem rychlejší než ty a vůbec nestíháš to jejich sociální začlenění.***

Toto rozdělení pak vnímají neuživatelé mnohem silněji než uživatelé. Klára definuje skupinu uživatelů jako sektu. Na obranu uživatelů ale dodává, že nedochází k nátlaku, aby neuživatelé požili drogy.

*KLÁRA: Pak tam přijde ten jeden člověk a řekne, že to bude náročnej večer a kdo si dá. A ted' se to samozřejmě rozdělí na ty, kdo tam jdou a je to jak kdyby oni byli nějaká sekta. A ty jsi: „**My ti nabízíme členství a buď řekneš jo nebo ne**“ a když člověk řekne ne, tak oni to všichni přijímají, mám pocit, že to tam nikdo nikomu nenuť, že to není, že by ho vyložene lákali, to ne. Ale je to potom rozdělený na tu skupinku, co tam spolu odejde, a jsou potom spolu víc a ty, co ne, tak jdou spát, nebo si jdou povídat o něčem jiným.*

Absenci nátlaku na užívání zdůrazňují především neuživatelé. Ema to vnímá jako velmi pozitivní aspekt užívání v rámci jejího okolí.

¹⁴ Kuřáci společně odcházejí ven, uživatelé kokainu na toaletu či na jiná místa v ústraní.

EMA: Ale co musím říct, a za to jsem hrozně ráda, že tam není žádné sociální tlak, aby každé to bral. To je hrozně super. Všichni ty lidi, co nějakým způsobem užívají ty drogy, tak to dělají z naprosto vlastní vůle, nikdo je do toho nenutí. [...] Fakt záleží na tobě.

Zároveň se lehce vracím k účinkům drogy a důvodům užití. Pokud už někdo z respondentů přiznal určitý tlak, tak pouze nepřímý. Speciální situace, o kterých ostatní mluví, podporují exkluzivitu skupiny. Touha o zapadnutí do této skupiny pak vytváří i nepřímou formu nucení k užívání látek.

KATEŘINA: Nucení – to asi úplně ne. Myslím si ale, že ta všudypřítomnost, nebo ta míra toho, jak všichni kolem tebe o tom mluví nebo i zažívají věci, který ty nezažíváš, je něco jako „second hand“ nucení prostě. [...] Pokud jsi nalomený, tak si říkáš: „Tyjo, nevyklučuju se tím, že to nedělám, z nějakých situací, ve kterých bych chtěl být?“

Nucení neuživatelů popírají i samotní uživatelé a v rámci rozhovorů to působí jako morální zásada, kterou je nutné zdůraznit. K čemu ale dochází, tak k přemlouvání jiných uživatelů.

KRYŠTOF: Já jsem nikdy nenutil nikoho, kdo to nikdy v životě neměl, aby si to dal, ale určitě se stalo, že člověk, co si to dal jednou a šel s náma podruhé a už nechtěl, tak jsem jakoby byl ten přemlouváč.

To opět potvrzuje společenskou povahu kokainu. Pokud je osoba pod vlivem, chce se obklopit uživateli ve stejném stavu. Čím více osob, tím lepší pocit z daného večírku.

KRYŠTOF: A tady ta situace vznikala z toho důvodu, že jsem nechtěl opustit tu párty a cejtíl na tom člověku, že když tu párty opustí, tak něco ubyde. Ale ono se jako nic vlastně nestane. [...] Ale v ten moment, tu danou chvíli, to člověk zažívá a má to jako ne ostudu, ale že i sám za sebe chceš toho člověka přemluvit, protože z tebe se něco ukrojí, že ta párty nebude taková, jaká mohla být. [...] Když je člověk najetej, tak víc jako povzbuzuje tu párty. Takže pokavád odejde ten člověk, tak si připadáš, že jsi fejnul¹⁵ a udělal jsi něco špatně, protože ta párty mohla pokračovat s více lidma a mohla být lepší.

Rozdělení skupin na uživatele a neuživatele je samozřejmě záležitost především dané situace užívání. Do určité míry mají ale respondenti dojem, že se to přenáší i mimo večírky. Uživatel Kryštof vnímá blízkost osob na základě jejich společného užívání negativně, ale přiznává, že se tak přirozeně děje v případech, kdy se užívání stává výraznou součástí života jedince.

TEREZA: A přenáší se to i do běžného života? Z tvé zkušenosti, že se spolu třeba víc baví?

KRYŠTOF: Rád bych řekl ne, ale když to bereš pravidelně a není to měsíční záležitost nebo nějaká jako festivalová záležitost, ale je to vyloženě týdenní věc, tak to se samozřejmě odvíjí od těch skupinek, protože si to na ty párty chceš dát, tak samozřejmě to schyluje k tomu, že chodíš za těma lidma a bavíš se s těma lidma, se kterýma tě to spojuje. A je to jedna z věcí, kterou máte společnou.

¹⁵ Selhal.

Stejný efekt můžeme pozorovat i na základě neužívání. Klára naznačuje, že drogy působí jako kontroverzní oblast a názor na ně odráží určité hodnoty, které při sdílení působí jako společenské pojítko. Klára sice zpochybňuje, že morální pevnost lze usoudit pouze z jednoho aspektu, ale i tak vnímá, že (ne)užívání drog má moc vytvořit v druhých obrázek o daném člověku.

KLÁRA: Často se mi spíš stalo, že my, co jsme se vůči tomu vymezili, tak ty naše vztahy byly pevnější jen v tom, že jsme jako věděli – „Jo, ty se vůči tomu taky vymezuješ, tak je to už něco, co máme společný“. Nebo často je to o tom, že to má člověk podle nějakých zásad, že si připadáš, že my jsme ty morálně pevný (smích). Ono to tak jako možná úplně není, ale funguje to tak.

Zda určitá osoba kokain během večírků užívá, se pak může promítnout i v pracovní sféře. Kateřina není sice schopna popsat konkrétní případy, ale cítí, že výběr pracovního týmu se odvíjí od osobních vazeb, které se vytvářejí i v rámci večírků.

KATEŘINA: Pocitově možná vlastně trochu jo. Myslím si, že spousta těch spoluprací na tý škole vzniká jakoby z lidí, kteří se spolu baví v rámci tý školy i normálně a pokud součástí toho normálního bavení se na tý škole je, že spolu normálně kalíš jako prase a potažmo normálně fetuješ jako prase, tak ta cesta vede jako zpátky k tomu, že spolu chceš i dělat (smích).

Markéta si vybavuje konkrétní situaci, kdy nebyla vhodnou kandidátkou pro pracovní pozici kvůli tomu, že je neuživatelka. Jednalo se ale o filmové prostředí, kde je podle respondentů*tek výskyt drog spojený především s prací (podpora fyzické výdrže). Opět je tato situace dávaná do kontrastu s prostředím, kde se drogy užívají pouze v rámci večírků.

MARKÉTA: Mám kamaráda, co pracuje pro velkou nadnárodní produkci. A dělá tam asistenta režie u těch amerických filmů, co se tu točej. A když jsem mu říkala, jestli mi někdy nechce říct, až bude volná nějaká pozice, že bych si potřebovala vydělat nějaký peníze. A on: „Já bych tě vzal, ale ty nefetuješ, ty bys to prostě nezvládla jako fyzicky.“ Protože se už počítá s tím, že všichni fetujou. Takže když jedou týden v kuse denní noční, tak se udržujou tímhle tím. Což mě přijde jako větší průser, než když to dělá někdo na mejdanu.

Tak jak se vytváří spojení mezi uživateli, mohou fungovat vztahy i v druhém „neživatelském táboře“. Pracovní příležitost může být odepřena i na základě faktu, že daný zájemce je užíváním známý. Celkově respondenti*tky vnímali „shlukování“ osob na základě postoje k drogám jako přirozený jev.

KLÁRA: Někteří režiséři si samozřejmě vybírali tyhle svoje kámoše z kokainových večírků, protože se tam víc propojili. Takže podle mě pro někoho může být ten kokain vstupenka do určitý společnosti. [...] No ale fakt záleží, co se tam potká za generaci nebo za tým. Myslím, že hodně lidí, co se vůči tomu vymezují, tak tam ani nechtějí vzít lidi [uživatele], protože by jim to bylo nepříjemné. Vědí, že je to nevyzpytatelný s těma lidma pracovat.

V případech, kdy se kokain stane výraznou součástí života, může nastat i situace, že se člověk stýká především s uživateli.

*KRYŠTOF: Když jsem to nejvíc jel, tak se obávám, že **jsem si jako vytvořil tu skupinu, kde vlastně bylo těch lidí [neuživatelů] strašná menšina.** Jestli 15–20 % lidí, se kterými jsem se vídal tak týdně, co to nedělali nebo nedělá, tak to bylo fakt minimální.*

Velmi významnou skutečností, která se vyskytovala nejen v rozhovorech, ale i v rámci pozorování, je, že ve skupině je všeobecně známé, kdo drogy užívá a kdo ne. Na jedné straně to reflektují neuživatelé, kterým není ani nabízeno, aby se k užívání přidali.

*JULIE: Ale **todle mi nikdo nikdy nenabízel.** To prostě podle mě máš jako vytipovanou skupinku a ta si to mezi sebou šíří, ale já ani nevím, jak se do ní dostat.*

*MARKÉTA: Hele **ono se to o mě nějak ví, že to nedělám.** Moji kamarádi mi to ani nenabízej.*

Postoj k drogám může působit skoro až jako součást identity, která je s daným jedincem spojena a zapamatována okolím. Lenka popisuje situaci, kdy před lety v hospodě zmínila známé, že drogy nebere. Ta si tuto informaci zapamatovala a po opětovném setkání po delší době se ujistila, že stále drogy nebere.

LENKA: Nějak to bylo taková strašně vtipná paralela, že mám s lidma jen jeden nepatrný rozhovor a pak si to na mě hrozně dlouho pamatujou.

Zdá se, že především uživatelé mají celkové povědomí o tom, jaký vztah mají určité osoby k drogám. Tuto znalost je možné získat díky společnému užívání či vypořádání na večírku.

*VOJTĚCH: Jo, věděl. **Jednak se mi objevil nějaký nový šestej smysl, díky kterému jsem to věděl. A druhak jsme zažívali ty večírky, žejo.** A ty lidi za mnou sami chodili, takže já jsem měl vlastně docela přehled, kdo jo a kdo ne. [...] A vlastně i v tu dobu jsem s těmahle lidma trávil hodně času, protože zůstaněš dlouho vzhůru. A který další lidi zůstanou dlouho vzhůru? No ty najetý.*

Postoj k drogám je ale patrný i z neverbální komunikace. V případě, kdy se téma drog v dané skupině objeví, účastníci i nevědomky vyjadřují názor.

*KATEŘINA: Třeba když se to téma drog někde náhodou objeví, ať už je to jako „chacha, tenhle úředník“, tak poznáš, kdo jo a kdo ne. **Pohled, úsměv, šok nebo i že se třeba do toho rozhovoru nezapojí.***

Na to jsem sama narážela v situacích, kdy se někdo (ať už z divadelního prostředí nebo ne) zajímal o téma mé diplomové práce. Celkem snadno šlo rozpoznat, jaký má daný člověk k drogám postoj. Stejně tak většině respondentů*tek bylo zřejmé, že já sama jsem neuživatelka.

TAJEMSTVÍ?

Vrátím se teď zpět k samotné povaze užívání. Zajímalo mě, před kým a do jaké míry se užívání skrývá. Lukáš popisuje, že skupinka uživatelů se straní v případě, kdy okolí užívání

neakceptuje. Ve výpovědích ale v podstatě nezaznělo, že skrývání probíhá kvůli tomu, že se jedná o nelegální činnost, která by mohla být postihnutelná v rámci trestního práva. Vnímáním nelegálnosti užívání se budu zabývat ještě v další kapitole, nicméně v tuto chvíli je vhodné upozornit, že hlavním motivem skrývání není primárně obava z policejní razie.

LUKÁŠ: Záleží, kdo v té skupině je a taky na prostředí. Ti lidi, co to berou, to mezi sebou neskrývají. Ale pak samozřejmě záleží, když ta skupina, která s tím nemá problém, je v prostředí, ve kterém by to mohl být problém. Když tady budeš kalit v deset večer, tak tady si ta skupina čáru nedá. Tak půjdou na ty záchody.

Kateřina uvádí, že skrývání užívání probíhá i v případě, kdy je zajištěno bezpečné prostředí, ve kterém jsou všichni o užívání obeznámeni. Skrývání tedy vnímá jako součást užívání, která není nutně podepřena racionálním zdůvodněním.

KATEŘINA: Kdyby se zamkly dveře akademie nebo klubu a tys věděl, že ti tam nehrozí nějaký zátah policie, nic takového, tak stejně se s tím lidi jako kliděj trochu z cesty. [...] Stejně pak vždycky nastane takovej moment, kdy všichni to ví, jenom se s tím všichni schovávají na ty hajzly, jak kdyby to něčemu pomáhalo (smích).

Opět bych se ráda vrátila k povaze přechodového rituálu. Po první fázi (odloučení) následuje totiž přechodná fáze tzv. liminární období, které se vyznačuje absencí původních symbolů postavení. Naopak mezi účastníky vzniká speciální bezprostřední společenské pouto (communitas) (Turner, 2004). Strach pak communitas podporuje (Bowie, 2008). I když jsem popřela existenci strachu z dopadení autoritami, prvek skrývání v sobě nutně obsahuje adrenalin a napětí z odhalení. Utajení tak může atmosféru mezi uživateli umocňovat.

BÁRA: Najednou se z toho stane přesně nějaký rituál. Vlastně tajemství té skupiny a najednou si připadáš bližší těm lidem, že máš to společný tajemství. [...] Málokterého člověka napadne, že teď dělá něco nelegálního, ale na druhou stranu, když nad tím tak přemýšlím, že je to ten adventure time¹⁶, že děláš něco zakázaného a proto tě to baví.

Adrenalin podle Kryštofa časem vyprchává, což ale nekoliduje s předchozím tvrzením, které se dotýkalo přechodového rituálu. Pro něj je typické, že nejpodstatnější je vždy první svého druhu a ostatní ztrácejí na své síle (Bowie, 2008).

KRYŠTOF: To si nemyslím, že je to v tomhle momentě ten adrenalin. Myslím si, že když už jsi uživatel, tak tohle už vyprchá. To jsou spíš ty prvotní – jako prvních šest případů, než do toho spadneš. Pak už je ti to vlastně jako může bejt jedno. Ten adrenalin tam vyprchává.

V těchto situacích ale oproti definici rituálu chybí dramatická povaha (Bowie, 2008). Během užívání drog není přítomno publikum. Ema toto publikum spatřuje ve veřejnosti, u které je

¹⁶ Čas dobrodružství.

právě důležité to, že jsou pro ně drogy skryté. Tím i skupina, kde se látky užívají, získává na exkluzivě.

*EMA: Já jsem to tajemství zmínila spíš v tom, že mi přijde, že **to není ani tak tajemství v rámci skupiny a teď myslím celkově lidi, co se pohybují v kultuře, ale vlastně je to tajemství mezi lidma, co se pohybují v kultuře a mezi divákama, publikem, čtenářema. Takže vlastně téma lidma, co to konzumují.***

Uživatelé, kteří bývali často těmi, co látky i obstarávali, mají na skrývání poněkud jiný až racionální pohled. Skrývání podle nich probíhá zejména kvůli jiným uživatelům, kteří by se mohli přidat. K tomuto faktoru se dostanu ještě v příští kapitole.

VOJTĚCH: Ono se to spíš tajilo před téma supama. Ne tolik před téma neuživatelema, ale naopak: „Doprdele jsou tady tydlety, tak před nima je lepší to skrejt, protože oni nám to všechno sežerou.“

Uživatelé pak hovoří o zvýšené vnímavosti, kterou jako uživatelé vůči jiným uživatelům získali. Během večera si všímají, pokud nějaká skupinka odchází společně na toalety a vrací se pod vlivem.

*KRYŠTOF: Hlavně to i poznáš v tom baru. Když jsi jako fetoval, tak automaticky, **když si člověk sedne do baru, tak automaticky ví, o těch lidech, který jsou najatý a který nejsou** a vidí prostě tu pravděpodobnost, kolikrát odchází někam. Si toho všímám a já mám i ty tendence, že zapínáš mozek a zjišťuješ vlastně a sleduješ ten dav. Jdeš do baru tady v Praze nebo kdekoliv jinde, tak jakoby vidíš, kolik tam toho je.*

Vojtěch pak uvádí, že tuto vnímavost díky své abstinenci ztratil. To může vysvětlit i fakt, že i přes to, jak je kokain na akademii běžný, jsem při rozhovorech v rámci pozorování a svého přirozeného působení v tomto prostředí narazila na neuživatele*lky, kteří o užívání neměli ponětí. Pokud se jedinci s užíváním nesetkávají přímo, nemusí být schopni tyto situace rozlišit

*VOJTĚCH: **Tudlectu schopnost jsem pomalu ztratil.** Zajímavý, že fakt pár lidí, pár mých kámošů bylo na čáře a já to nevěděl. Ani jsem si toho nevšiml. Přestal jsem to vlastně řešit.*

Co se pak osob mimo dané prostředí týče, respondenti včetně neuživatelů, vnímají téma drog jako citlivé a komunikují jej jen mezi osobami, které jsou obeznámeni s daným prostředím.

EMA: To je spousta věcí, o kterých se můžeš bavit jen s lidma z té skupiny, že to nikdo jinej nechápe.

Tím si vlastně vysvětluji i to, že všichni respondenti*tky byli velmi otevření, ačkoliv sama jsem neuživatelka. Věděli, že pocházím ze stejného prostředí. Zároveň Bára potvrzuje, že i když sama s tímto tématem nezačíná, tak ale nemá problém se svěřit v případě, že někoho tato oblast zajímá.

BLÁRA: Že by prostě všichni kamarádi o tom věděli, tak to určitě ne. Je to takový téma – nejdeš s někým na kafe a neřekneš: „Tak včera jsem si dal do nosu.“ (smích) To spíš, když se tě někdo vyloženě zeptá: „A hele, zkoušel jsi tohle nebo tamto?“, tak jako řeknu, jak na to jsem.

Opět se pak ukazuje, že respondenti muži cítí menší potřebu užívání skrývat a ospravedlňovat. Vojtěch dokonce zmiňuje, že vztah k drogám jedinců pro něj byl důležitým aspektem při výběru přátel a partnerek.

VOJTĚCH: Já jsem byl zrovna člověk, co se s věcma moc netají. Takže jsem to jako moc netajil. A vlastně jsem v tom období často i začínal diskuzi, to abych poznal, to jestli jsou v tomhleto tajném společenství nebo nejsou. A zjišťoval jsem i ty potenciální pařmeny. A vlastně, i když jsem si vybíral partnerky, tak to byla první věc, kterou jsem o nich zjišťoval. Jakej maj vztah k drogám.

Nevyřčené „něco“

Už na začátku výzkumu mě zaujalo, jak se v tomto prostředí kokain komunikuje jazykově. Zejména je pak výrazná tendence název této drogy zamlčet. Akt nevyslovení a nevyřčení do určité míry navazuje i na téma tajemství a exkluzivity v předchozí kapitole. Takto si nevyřčení vysvětluje neživatelka Klára:

*KLÁRA: Je fakt zvláštní, jak se to tam rozdělí na tu skupinu, kteří si to nepojmenovávají, podle mě jim to udělá ten rituál. Jsou tam jen dva až tři lidi, co si to jdou dát a jsou jako fakt v takový menší skupince. A možná se najednou cítí – „Jo, my jsme na stejný vlně, my to cejtíme stejně.“ Podle mě by pro ně ta droga ztratila význam, kdyby ji pojmenovávali. **Tím, že je to pro ně určitý rituál, tak získává na významu to, že si to jako nepojmenovávají.** Že je to mezi námi, my víme, co jdem dělat, ale nikdo jiný to neví a že vlastně je to určitej adrenalin, že už jenom to samotný, že si to jdou dát, tak jim to dává určitej pocit toho se vymezení se od ostatních.*

Vzhledem k tomu, že v divadelním prostředí je kokain stále především večírková droga, uživatelé jsou ve většině případů schopni fungovat ve své původní společenské skupině. Nevzniká tak vyloženě semknutá a specifická skupina, která by měla celou řadu jazykových projevů, jež by se výrazně lišily od zbytku společnosti. Specifika celkového jazykového projevu u mnou zkoumané skupiny, by se dala odvíjet spíše od věku či profesní kultury. Na co bych se ale ráda zaměřila, tak na komunikaci spjatou přímo s užíváním samotné drogy.

Pro kokain existuje mnoho označení. Jen pro příklad uvádím pár nejčastějších: koks, mouka, kokeš, candy, cukr, káčko, karel, koka, kokos, pudr, sníh, uhlí. Nejzajímavější však je, jak se užívání kokainu komunikuje před samotnou konzumací. Společným znakem této komunikace je totiž nevyslovení a nevyřčení slova „kokain“ ani jiné z uvedených přezdivek. Nejčastěji se používá zástupné „něco“: „Neobjednáme něco?“ nebo „Nemáš něco?“. Případně se předmět vynechá úplně: „Půjdem?“ „Kdo si dá?“ případně „Dáme?“. U jiných večírkových drog se toto příliš neobjevuje a droga se pojmenuje buď oficiálním názvem či

některou přezdívkou. Běžné je případně pojem čára a lajna – v obou případech ale daná látka nemusí být pouze kokain.

TEREZA: Tys říkala: „Dáte si někdo něco, přivezli jste někdo něco?“ Je to tam takhle nevyřčený?

MARKÉTA: Asi jak kdy a jak kde. Pojem čára se používá celkem běžně, ale vlastně, když nad tím tak přemýšlím, je to nevyřčený většinou. „Dá si někdo, máte někdo něco? Neobjednáme?“ Jakože nebo jsou pro to nějaký slova, teď mě teda nenapadaj, ale jsou pro to nějaký takový přezdívky jako – jasně, čára, křída, nebo něco takovýho.

Jeden z respondentů si skutečnost nevyřčení vysvětluje tím, že je kokain natolik běžná droga, že v podstatě není potřeba jakékoli další upřesnění. Nutno dodat, že Kryštof byl poměrně výrazným uživatelem a v předchozích výpovědích přiznává, že v určitou dobu se obklopoval téměř pouze uživateli. Je tedy možné, že v okruhu jeho přátel a lidí, se kterými se vídal, bylo opravdu jasné, o jakou drogu se jednalo.

KRYŠTOF: Já si myslím ale, že je to kvůli tomu, že je to teď nejpobulárnější droga.. [...] Tak si myslím, že je to asi stejný, když někdo napíše: „Jdem na jedno“, tak se automaticky počítá s tím, že jdeš na pivo, neptáš se na co. Tak podobně je to: „pojd' me si dát čáru“, tak automaticky, když to není úplně neznámej člověk nebo to o tom člověku znáš, tak o tý droze se pak nevyjadřuješ tím daným jménem, protože to je ten základ, se kterým automaticky počítáš. [...] A když člověk chce něco jinýho, tak si o to právě řekne a musí si o to nějak říct.

Stejně tak uživatel Lukáš přináší praktické vysvětlení skrývání podobné tomu, které zmínil i Vojtěch v předchozí kapitole. Kokain je poměrně drahá droga a proto nejde látku rozdělovat mezi příliš mnoho osob.

LUKÁŠ: Možná je to tím, že ten kokain je fakt drahej. To znamená, není to tak, že si s každým dáš špeka, ale většinou prostě toho není tolik, abys to mohl rozdat mezi deset lidí, proto se o tom tolik nemluví, aby se nepřidávali.

4.4 Peripetie

V předposlední fázi dramatu je nutné zesílit děj a upoutat znovu divákovu pozornost. Dochází i k nečekanému objevu nových skutečností, které vedou k posílení napínivosti děje – v tomto případě se zaměřím na ekonomické vztahy a situace, které v prostředí probíhají, a pak také na distribuci samotných drog.

V předchozí kapitole jsem se snažila přiblížit, jakým způsobem kokain ovlivňuje sociální uspořádání a jakou roli hraje při užívání aspekt tajemství. Na obě zmíněné oblasti navážu i v této kapitole.

Drogy jsou peníze

Již jsem zmiňovala, že uživatelé, kteří kokain i sami kupují, skrývání vysvětlují poměrně racionálně. Vzhledem k ceně není žádoucí, aby se užívání účastnilo příliš mnoho osob. Finance jsou tedy aspekt, který je v rámci užívání významný, i přestože ceny těchto látek klesají. Respondenti*tky ale nevnímají zažitý stereotyp, který kokainu přisuzuje symbol luxusu a (ekonomického) úspěchu.

BÁRA: Tak to si právě myslím, že tenhle fenomén se úplně vytratil. Jestli byl kokain někdy spojovanej s tím blahobytem, tak teď vůbec. Je to děsivě dostupný.

Respektive užívání se může pojit s náhlým ekonomickým úspěchem (nejčastěji díky natáčení reklam, TV produkce a filmů apod.). Jedná se ale o nárazové částky, které nemívají dopad na celkovou ekonomickou situaci jedince. Neuživatelka Eliška navíc tyto nárazové příjmy vnímá jako pokušení, se kterým studenti neumějí příliš nakládat.

ELIŠKA: Natočíš si jednu píčovinu, modrej kód třeba. Za jeden natáčecí den ti přijde desítka, což je úplně WOW. Tak prostě to si tvoje dvacetiletá hlava řekne, že tu trojku, čtyřku můžeš rozfofrovat hnedka a nikdo si toho nevšimne.

Neživatelka Ema pak vyjadřuje paradox, který ohledně financí vnímá. Její přátele často působí, že bez její podpory si nemohou koupit drobnosti. Zároveň si pak všímá, že měli dostatek prostředků si zakoupit i větší množství drog. Ema je velmi tolerantní neživatelka, co mezi uživatele velmi dobře zapadá. V tomto případě, kdy je řeč o financích, vyslovuje ale i kritiku.

EMA: Ty drogy hrozně zlevnily. Už to není taková pálka, jako bejvávala. A zároveň to evidentně – častokrát řeším, že moji kamarádi říkají, že nemaj peníze, ať jim koupím pivo... za 30 Kč. Ale zároveň jsou schopni si pak koupit zásobu drog na týden. Mně přijde, že lidi, co k drogám jako inklinují, tak vždycky si najdou prostředky, jak to zaplatit. Jakoby teď stojí 2.000 Kč, já nevím, jestli gram koksu nebo jak to je. Ale dřív to bylo 4, 5, 6 tisíc. Takže je to daleko přístupnější.

V tuto chvíli se cena pohybuje kolem 2.000-3.000 Kč za gram kokainu. Vzhledem k tomu, že se kokain užívá ve skupině, existují dva obvyklé způsoby finančního vypořádání mezi účastníky. První z nich je, že se osoby složí ještě před koupí. Je tedy předem daná skupinka, ve které se určité množství spotřebuje společně.

KRYŠTOF: Ty to objednáš a prostě se na to složíte u stolu, protože víte, že to budete mít spolu. Ale to spíš funguje na těch festivalech, kdy víte, že to máte pro nějaký lidi a kdyby chtěl někdo navíc, tak se zeptáš i těch ostatních, jestli jsou s tím v pohodě, že se někdo přidá.

Vojtěch ještě zmiňuje, že byl většinou pověřen správou látky, což mu přineslo i výhodu větší dávky nebo finančního přivýdělku.

VOJTĚCH: Nejčastěji, že se ty lidi složej. Pak se to rozpočítá. Mě právě bavilo to, že to dali na starost pak mně. Takže já jsem na tom jako vždycky vydělal, nebo jsem si právě nechal ten kousek pro sebe.

Druhou variantou je, že náklady na sebe vezme jeden z účastníků, který od ostatních vyrovnání vyžaduje již během večera případně později (posláním na účet nebo při další párty). Kryštof mi sdělil, že existuje neformální pravidlo – jedna „lajna“ má hodnotu 100 Kč. Případně se počítá s reciprocitou ve formě jiné látky (zde alkohol).

KRYŠTOF: Když je to tak, že to máš, nebo se to objedná na tom místě, tam je to přesně rozdělený, buď že to člověku dáš nebo je tam takový jednoduchý pravidlo, moc se nepočítá, kolik to stálo, ale tak stovka za čáru, že tomu člověku dáš to kilo rovnou na tom záchodu, nebo ho pozveš na panáka nebo drink, který je v nějaký tý daný hodnotě.

Kryštof zároveň vnímá finance v rámci užívání jako prvek, který může způsobit problematické situace. Kokain vytvoří mezi účastníky atmosféru, která není vhodná k řešení financí. Navíc vzhledem k tomu, že užívání v tomto prostředí probíhá mezi přáteli a známými, řešit případné dluhy až po večírku Kryštofovi také dělalo problémy, protože by tak mohl vztahy nabourat.

*KRYŠTOF: Pak začaly ty problémy, i přes nějaký ty lidi. Tys mu to objednal, slíbil ti peníze a pak ti ty peníze nedal. **A samozřejmě tím, jak jsi byl najetej a v nějaký tý skupině, tak jsi to nechal být. Je to ale debilní, když takový záležitosti necháš být pětkrát, tak když si to vypočítáš, tak 5x 2,5k, tak jsme na nějakých 12 tisících a to už jsou docela velký peníze. [...] Ten kokain tě uvolňuje to v ten moment řešit. To je ten problém – ty bys to řešil, ale řešil bys to před tím, než by sis dal tu čáru. **A zpětně se to v tý sociální skupině... je to blbý řešit. Nebo já jsem, já jsem na tom vlastně pohořel. Mně to bylo blbý jít za tím člověkem a říct mu o tý peníze zpětně.*****

HIERARCHIE A STYČNÉ OSOBY

Jak probíhá samotné užívání a vytváření skupin jsem již popsala v předchozích kapitolách. Teď se zaměřím na samotnou skupinu uživatelů. Z mého pohledu¹⁷ bych uživatele rozdělila na dva typy. První z nich jsou „pasivní“ uživatelé, kteří užívají jen pokud se naskytne příležitost a sami tuto aktivitu neinicují. Sami drogy neshánějí a nemají je u sebe. Tento aspekt funguje u uživatelů*telek téměř jako součást jejich identity, skrze kterou chtějí být vnímání, a proto bylo potřeba to v rámci rozhovorů zdůraznit. Pomáhá jim to i k vymezení se vůči mainstreamové představě uživatele drog.

*BÁRA: Když jsem začala, i když to zní strašně, jak kdybys dělala dokument o Katce¹⁸ (smích). **Když jsem v sobě něco měla, tak jsem si řekla, že si to nikdy nekoupím. A byla to pro mě ta hranice přijatelnosti. Takže když jsem něco měla, tak někdo přišel a zeptal se: „Dáš si?“***

Kateřina tuto svou pozici upřesňuje tím, že užívá v příhodný moment a ve správné situaci. Zdůrazňuje tím i to, že užívání není její biologická (fyzická nebo psychická) potřeba.

*KATEŘINA: **Ta moje hranice i dodnes je, že nemám na nikoho kontakt, nikdy se neptám, jestli někdo něco má, nikdy nic nekupuju. Jen zkrátka když nastane nějaký moment, kterej mi přijde příhodnej a přijde správná nálada a situace. Tak to je pro mě interní pravidlo.***

Na druhé straně se ve výpovědích objevuje motiv, že užívání inicuje určitá osoba. Tyto členy skupiny jsem si označila jako styčné osoby, které naopak kokain obstarávají a zahajují užití.

*EMA: **Vždycky je tam takovej pártý člověk. Vždycky! Kterej prostě zavelí, že by si něco dal a najednou se vlastně přidaj i lidi, co by je to nenapadlo během toho večera. Ale najednou... To jsou takoví ti extroverti, co jsou vždycky vidět, slyšet. A ještě mám pocit, že jsou to většinou ty typy lidí, že když do něčeho jdou, tak pořádně. Což je v rámci i těch drog.***

Kryštof uvádí, že tyto osoby jsou pro užívání zásadní. Tento člověk totiž rozhoduje o tom, kdo se užívání může zúčastnit. Kryštof je jeden ze dvou mých respondentů (mužů), kteří tuto situaci mohou posoudit z obou pohledů (jako pasivní uživatel i styčná osoba).

¹⁷ Usuzuji tak z terénního pozorování, rozhovorů, povahy respondentů*tek a mé předešlé znalosti, kdy jsem se v této skupině pohybovala více.

¹⁸ Katka – dokumentární film Heleny Třeštíkové

KRYŠTOF: Musíš mít nějakého cílevědomého člověka, co za tím jakoby jde, že to objedná, nebo to má. A podle toho, jak je pro tebe nadřazený nebo ty k němu spíš, tak si myslím, že jsi potom vítanější k tomu s ním jít. Myslím si, že v každé skupince jsou 1–2 lidi, kteří jsou styčný body té akce, který vlastně rozdmýchávají tudleťtu věc.

Kryštof pak rozpoznává dva typy těchto styčných osob. První typ je osoba, která disponuje přirozenou autoritou a je následovaná ve svých činnostech především díky postavení, které ve společnosti již má. Druhou skupinou jsou osoby, které si svoje postavení získali právě díky tomu, že se této role ujaly. Ostatní je tedy vyhledávají kvůli tomu, že jsou látky schopni objednat, či je již mají. V další kapitole se zabývám přímo dealováním a tuto oblast rozvedu.

KRYŠTOF: Myslím si, že lidi inklinují k osobě. Ale právě v těch dvou mezích toho, kdo to vlastní a je to jeho proprieta a tam je to o tom, jak moc vlastně jsi náchylný k tomu tam jít a máš tu touhu [druhý typ]. A pak je tam ta druhá možnost a to je přesně pro tebe nějaký člověk, kterej jde a ty jdeš taky [první typ – přirozená autorita].

Pokud je styčná osoba ve skupině i přirozeným leaderem nebo se blíží k povaze charismatického vůdce, může jeho užívání namotivovat i druhé. To se shoduje s motivací lidí látky užívat, aby zapadli do exkluzivního kolektivu.

BÁRA: Vlastně úplně poprvý, co jsem něco takovýho měla, tak to bylo přesně jenom kvůli tomu, že to byl člověk, kterej pro mě v tu dobu byl někdo jako naprosto nedosažitelný a dělalo mi dobře, že někdo takovej se se mnou vůbec baví a má o mě zájem. Tak jsem si říkala – to, že spolu budeme sdílet to, že se spolu sjedem, tak to bude ještě nějaká přidaná hodnota. Takže to určitě hraje velkou roli.

Tyto osoby jsou vnímány i jako důvod šíření v nových skupinách. Pracovní mobilita divadelních pracovníků, ať už uměleckých nebo jiných profesí, je poměrně vysoká vzhledem k hostování v různých divadlech, natáčení filmů apod.

KLÁRA: Co tak vím, tak se to dostává do dalších divadel tak, že to někdo přinese, že je to vždycky jeden člověk, co to vytáhne. A ostatní jsou buď – že se vymezí a fakt do toho nechtějí jít a pak jsou lidi, který do toho samozřejmě jdou. [...] Tam to bylo tak, že to tam dotáhli mladý herci. Přišla tam mladší generace, konkrétně jedna herečka tam přinesla ten kokain a takhle se to tam dostalo i mezi ty starší herce, kteří to před tím třeba nebrali a jako strašně se to tam rozšířilo.

Ve výpovědích se často objevovala informace, že v rámci skupiny nutně existuje hierarchie osob, která vychází z role, kterou daný člověk v rámci užívání zastává.

KATEŘINA: Z těch lidí, který tím disponují, což si myslím, že speciálně na té akademii byly nějaký figury, o kterých se vědělo, že to mají u sebe prostě vždycky. Tím si nějakým způsobem tyhle konkrétní lidi, tak si tím vydobývali nějakou společenskou pozici, že prostě tam byli lidi, který inklinovali k některým lidem, jsem o tom docela přesvědčená, jen z toho důvodu, že prostě je zásobovali téma drogama.

I když z počátku může být tato situace žádaná, oblíbenost založená na dodávání této látky nemusí z dlouhodobého hlediska tyto osoby naplňovat. U Kryštofa i Vojtěcha nastala chvíle, kdy přestali drogy známým dodávat.

VOJTĚCH: Ze začátku to byl super pocit, že najednou seš tam a lidi sami po tobě jako něco chtěj. Myslím, že jsem i nevědomě – vlastně jsem touhle osobou chtěl být. A pracoval jsem, aby to tak bylo a bylo mi to příjemný.

*KRYŠTOF: To mi pak způsobilo to, že jsem se sebral a řekl jsem si, že toho bylo dost a distancoval jsem se od všeho. Potřeboval jsem se vyléčit – i z té sociální bubliny. **Protože ty lidi se nabalovali a už to převažovalo, že těch lidí, který já jsem považoval za přátele bylo víc než těch opravdovejch přátel.** Takže vlastně jsem měl ve svý sociální bublině jako lidi, který vlastně ti o ně ani nešlo nebo oni o tebe neměli jinej zájem než jakoby ta akce.*

Pro oba je totiž důležitý prvek přátelství. I když jim ze začátku získaná pozornost a náklonnost byla příjemná, později jim zájem o jejich osobu, který byl většinou svázán i se zájmem o danou látku, začal nevyhovovat.

VOJTĚCH: Já jsem tam přišel a teď najednou za mnou chodili lidi a říkali: „Čau Vojto, máš něco?“. A já jsem si říkal – já byl měsíc a půl pryč a vás zajímá tohleto? A to se mi stalo za ten večer tolikrát, že jsem vlastně v jednu chvíli řek, asi jen třem kámošům: „Ty, ty a ty, jedem ke mně domů, já tady s nimi nechci být a jedem si přesně do toho našeho soukromí, kde si budem brát ty drogy, bude nám dobře. A nebudou tam tydlety..“ – se jim říká supi. Slítávaj se supi.

DEALOVÁNÍ S DŮVĚROU

Popis styčných osob se pohybuje na hranici dealerství. V tento moment bych se tedy ráda pozastavila a vyjasnila fungování distribuce drog.

David Crawford (2021) ve své studii uvádí, že přístup k dealování se může pohybovat na škále od darování přes prodej až po predaci. Motivace mohou tedy být jak posílení přátelství a společenských vazeb, tak ale i zisk za každou cenu. Já jsem se v rámci výzkumu setkala se třemi typy distribuce, které mohou dobře ilustrovat danou škálu. Tyto tři typy dealerů jsem označila jako runneři, podnikatelé a komunitní dealeri. Níže se na jednotlivé typy zaměřím. Zároveň opět vycházím z informací mých respondentů a nejedná se o investigaci distribučních sítí drogové scény.

První zmíněná skupina (runneři) jsou většinou cizinci (přezdívá se jim „černoši“ nebo „negři“), kteří jsou schopni dovést látku velmi rychle i během noci. Od toho se ale odvíjí i kvalita drogy, která nebývá příliš vysoká. Objednání probíhá skrze šifrované komunikační platformy. Takto mi popisoval svou zkušenost bývalý student akademie během mého pozorování: „Každý má v telefonu číslo na svého negra. A tomu jen pošleš zprávu s číslem,

jako kolik gramů, a adresou. A on ti napíše třeba 15 nebo 30 – za kolik minut tam bude. Nejčastěji pak k němu sedneš do auta, on s tebou objedná blok, předáte si to a pak tě zase vyloží.“

Uživatelé vůči těmto dealerům nemají žádné osobní vazby. Při výběru dodavatele jednají pouze skrze racionální rozhodnutí. Vzhledem k tomu, že tento způsob je nejvíce využíván během večírků v noci, nejčastějším aspektem výběru daného dealera je čas, za který dokáže danou látku dopravit.

KRYŠTOF: Myslím si, že se to přesně rozděluje na ty dvě skupiny – jedna to doveze nekvalitní, ale kdykoliv. Tam je jich tolik, hlavně cizinci, že tam jediný, co funguje, tak být co nejčastěji online v těch nejčastějších hodinách. Člověk samozřejmě inklinuje k tomu, že radši napíše člověku, kterej se mu ve dvě hodiny ozval, než člověku, kterému píšeš od půlnoci a neodepíše ti. Tak tam to marketingově funguje, tak být pořád online a mít síť těch runnerů, co ti běhají po celým městě. Tak jsi pak schopnej být v centru do půl hodiny kdekoliv.

Stranou tedy jde i kvalita. Touha po tom mít látku okamžitě je zásadnější než jiné aspekty.

KRYŠTOF: Tyhle lidi fungují all night, ale od toho se odvíjí ta kvalita no. Možná i ta cena – tam budou nějaký ty podvody, ředění, doveze ti málo, protože přesně využívá toho, že to je už ten moment, kdy ty už ses rozhodl, že si to chceš dát a nějak tě to žene k tomu: „Už je mi to jedno, už mi to dej, už to chci.“

Uživatelé i neuživatelé vnímají obchod s drogami s těmito dealery jako klasickou transakci zboží na trhu. To dosvědčuje časté zamyšlení se nad marketingem jednotlivých dealerů, který je právě nejvíce propracovaný u této skupiny. Vzhledem k tomu, že na škále zavedené Crawfordem (2021) leží nejbliže k predaci, je konkurenční boj nejvýraznější. Eliška uvádí marketingovou strategii, kterou vypožorovala mezi komunikací dealerů a jejím přítelem. David zmiňuje trik, který ho naučil kamarád, jak získat od dealera kvalitnější látku.

*ELIŠKA: Ale on třeba ten den ve čtvrtek nebo v pátek udělá jenom to, že mu přes nějakou tu aplikaci prostě napíše, jsou to cizinci většinou, že Hello, Good evening nebo Have a nice weekend. Prostě jako i: „If you wanna, you know my number.“ **A to mi přijde hrozně vlastně marketingově účinný.** I když je to pro další diplomku podle mě jako téma self promo marketing. Aby sis vybral přímo je.*

DAVID: On [kamarád Davida, který měl s obstaráním drogy větší zkušenosti] mě učil nějaké triky . „Musíme mu [dealerovi] říct, že když to bude dobrý, že si dáme znova, on nám pak dá lepší věc. Protože si nás bude chtít získat jako stálejšího odběratele.“

Druhou skupinu dealerů jsem si nazvala jako podnikaltele. Jedná se o osoby, které dodávají (kvalitnější) látky na základě domluvy předem (tedy ne kdykoliv v noci na základě smsky) lidem, které osobně znají.

*KRYŠTOF: V té druhé skupině jsou spíš Češi. Nevím, jak to funguje vyloženě s velkýma dodavatelema. Tihle mají u sebe možná 30-40 gramů – do vyprodání zásob. Pak se odpojí a budou mít až za 3 dny. **To jsou přesně lidi, co si myslím, že by byli líní dělat jinou práci. Nemyslím si, že to sami berou nějak pravidelně, rozhodně na tom nejsou závislí, to by si lezli do vlastních peněz.** Myslím si, že jsou to docela chytrý lidi, který jsou ale líní. [...] A tyhle formy dealerů nefungují přes noc. Tyhle typy dealerů většinou jsou lidi, co to dělají přes den jako normální práci a večer jsou někde v hospodě a absolutně je nezajímá, že jim bzučí telefon a že by si mohli vydělat.*

Stále se jedná o ekonomický vztah, ale tomuto dealerovi není jedno, kdo jsou jeho klienti. I když tito dodavatelé přímo nezapadají do společnosti zákazníků, budování (neobchodního) vztahu je důležitým prvkem.

*MARKÉTA: Víím, že se to děje. **Tady existuje pán, kterej sem jezdí, kterej zásadně to klasický oslovení toho, co je, nevede [dealer]. On je „dodavatel“.** Je to ale už takový, jak to říct, vyšší level v něčem. **Mu záleží na tom, komu to dává, jak se ten člověk po tom chová, že prostě to musí být všechno v klidu.** Nesmí tady běhat a vyřvávat a tak. [...] Je to spíš, že ho berou, jenom protože dodává. Ten člověk je trochu mimo ten okruh lidí. Což, mám pocit, je tak vždycky. Že si ty lidi tak nesesnou. **Ale není to úplně tak, že by jen přijel a odjel. Občas jsem ho viděla v té společnosti.***

Opět respondenti používali termíny, jako by se jednalo o obchod s běžnými produkty – marketing, klientela apod. Kryštof vysvětluje, že tento vztah s „podnikateli“ je oboustranně výhodný. Uživatelům stojí přístup ke kvalitní látce za jistá omezení.

*KRYŠTOF: A jejich marketing funguje na základě přátelství a osobního setkání. Spousta z nich nemá rádo, když napíše cizí člověk. Většinou to funguje tak, že je musí někdo seznámit, koho on zná delší dobu. A během toho večera se zmíní, že je schopnej sehnat, když se mu ten člověk zamlouvá. Zas na druhou stranu, **maj přístup ke kvalitnějším věcem, takže ta klientela dodržuje všechna pravidla, co si nastavěj, protože se dostanou k lepším věcem i za lepší cenu.***

Shrnu-li tento typ dealerů, do transakcí vkládají více energie než předchozí typ. Zájem, který vůči klientům projevují, se ale promítne i na riziku odhalení, které je nižší. Důležitým aspektem tohoto vztahu je vzájemná důvěra a diskrétnost. Obě strany mají určité společenské postavení, o které nechtějí přijít, což tento „dodavatelský“ vztah umožňuje.

Se třetím typem aktérů, kteří disponují danou látkou a distribuují ve svém okolí, jsem měla možnost vést rozhovory. Tato skupina tzv. komunitních dealerů se do velké míry překrývá s kategorií styčné osoby, jejíž podstatu jsem již přibližovala. V podstatě není důležité určit, kdy se styčná osoba stává dealerem dané skupiny. Dvojí pojmenování jsem zvolila z praktických důvodů – prvním označením jsem se snažila prozkoumat samotný akt užívání drogy, nové označení „komunitní dealer“ mi pomůže zaměřit se na distribuci látek a ekonomické aspekty. Pro tyto dealery je zásadní, že jejich klientela je tvořena přáteli nebo známými, z jejich okruhů.

KRYŠTOF: Takže když si řekneš, vím, že tady dokážu – tady 100 mých kamarádů berou drogy, když to prodám deseti měsíčně po gramu, tak mám 10 gramů a z každého mám 500, tak to je 5000, což je dobrý. Když jich nemáš 10 ale 20, tak jsi na deseti, což může být někoho plat měsíční.

Kryštof tento typ charakterizuje ještě tím, že pro dané dealery není distribuce drog existenční otázkou, ale spíš příležitostným přivýdělkem.

*KRYŠTOF: Spousta lidí, co znám, to jsou přesně lidi, do kterých bys to nikdy neřekl, ale mají určitý malý množství. Do týhle skupiny jsem vlastně patřil i já. **Ti, co měli do šesti gramů a měli to z toho důvodu, že když někde byli, tak dokázali prodat.** Ale nebylo to, že bych potřeboval prodávat. Jsem si tak vydělal navíc desítku nebo 5 tisíc [měsíčně]. Jsem byl v těch malých rybách.*

Vojtěch ještě dodává, že drogy distribuuje výhradně známým, u kterých může pozorovat účinek nebo se zpětně doptat, zda bylo vše v pořádku. Uvádí, že si tuto svou činnost ospravedlňoval právě tím, že svým kamarádům pomáhá, protože jim dodává kvalitní látky a chrání je před nebezpečným materiálem, který je jinak k dostání. Hned ale dodává, že ho mrzí, že některé osoby do užívání zasvětil. Distribuci drog blízkým osobám, které již užívali, vnímá tedy pozitivně. Zasvěcování prvo uživatelů ale ne.

*VOJTĚCH: Takže jsem si řek, že to **nebudu ani prodávat cizím lidem**, ale že vlastně ty dobrý drogy, ke kterým jsem měl přístup, myslím, že jako kvalitní, oproti tomu, co tady je za sračky, tak jsem to bral jako že těm blízkým dodávám fakt jako dobrý drogy.*

TEREZA: Takže i pečující prvek v tom byl?

*VOJTĚCH: Jojojo. **Já jsem to měl takhle ospravedlněný a cejtíl jsem se jako v tom dobře, že jim zprostředkovávám něco kvalitního.** Ale samozřejmě s odstupem času pak – nějaký prvo uživatele, co jsem do toho zasvětil, tak fetujou do dneška a je mi to líto. Ale v tu dobu jsem tím žil a bylo to moje téma.*

Crawford (2021: 259) v rámci svého výzkumu identifikuje podobný typ dealerů. Nachází u nich popírání ekonomického zájmu a naopak zdůrazňování přátelství („*I wasn't really dealing, only helping friends get drugs*“), tak jako Vojtěch výše. To zároveň vyvolává určitý paradox. V předchozích kapitolách jsem totiž upozorňovala skrze výpovědi, že pro aktéry jsou finance důležitým aspektem a distribuce drog je nutně ekonomický akt. Klientela tvořena přáteli ale představuje i významné náklady navíc. Přátelé totiž vyžadují investice jako společný čas na večírcích nebo sdílení drogy – to všechno představuje energii, kterou dodavatel do transakce poskytuje. Kateřina popisuje situaci, kdy osoba, která látku na večírku zajistila, mnohdy sdílení drogy s kamarády vnímá jako „příspěvek do společné kalby“.

*KATEŘINA: Myslím si, že hodně často je to, že ten člověk zve a ozve se zpětně, že za to chce poslat peníze. Nebo se na to vykašle. Tak jak to asi s financema na tý škole lítá, **tak to vezme jako nějaký svůj příspěvek do nějaký společný kalby no.***

Odras této integrace komerce a přátelských vztahů vnímá Crawford (2021) i v konceptu daru Marcela Mausse:

“Friendship” is key. Suburban drug dealing occurs exclusively through networks of friends, kin, and the acquaintances thereof. Friends are functionally necessary for the suburban illegal drug business but also economically inconvenient in that they require sharing drugs, spending time, “hanging out,” and “partying.” Friends represent “transaction costs” in conventional economic terms. The ambivalence produced by this, in profiting from friends and mixing sociality and commerce, is best understood via insights from economic anthropology, preeminently Marcel Mauss. For Mauss, gifts and self-interest, generosity and profit, are, and ought to be, conceptually inseparable. Dealers vividly demonstrate this entanglement. (Crawford, 2021: 259)

Wilk a Cliggett (2007) poukazují na to, že dary obsahují současně následující charakteristiky – aspekty vlastního zájmu, prvky sociální integrace a možnosti nastolení nebo potvrzení morálního řádu. To je to, co z darů činí základní nástroje ve všech společnostech – mohou současně vytvářet sociální systém a přinášet prospěch jednotlivci.

VOJTĚCH: Často mě bavilo ty drogy rozdávat. Já jsem to vlastně nedělal kvůli tomu, abych vydělal nějaký peníze, o to mi vlastně vůbec nešlo. Ale mě bavilo bejt ten, co – vždycky někdo přišel a: „Vojto, neměl bys tam něco?“ a já říkám: „Tak na co máš chuť? Jakou máš náladu?“

Zmínka o morálním řádu se v souvislosti s dealováním drog může zdát nepatřičná. Carrier (2018) upozorňuje na to, že morální jednání nemusí být zasazené do morálního kontextu. Důležité je, že tyto situace vytváří morální vztahy. I mí respondenti*tky rozpoznávají morální chování v rámci distribuce a užívání.

*KRYŠTOF: No to je docela ošemetný a docela debilní [téma financí]. To je přesně, co rozděluje lidi na sociální prvky – jsou prostě lidi, kde se to automaticky dělá tak jako **čestně.***

*DAVID: Já jsem byl vždycky ten, co to nevyhledává, ale když to je, tak si to dám. **Ale pak vždycky cítím nějakou morální potřebu dát mu nějaký prachy.** A když nemám třeba aspoň to dvoukilo, co bych mu vrazil, tak kolikrát si to nedám ani když mě pozvou k tomu stolu. Nejsem ten, co by se tam vecpal.*

Důraz na morálku souvisí s důležitou vlastností darů, a to s potřebou reciprocit (Crawford, 2016). Pozvání na drogy by se mělo oplatit, jinak to vyvolá špatné vztahy s původním dárcem.

KRYŠTOF: No a pak jsou tam lidi, který se tam přichomejtnou a vlastně to vůbec neřešíš, je mi to jedno. Ale pak tam se to schyluje k tomu, že to přesně nastávají ty hádky: „Já jsem měl minule a teď jsi mi nic nedal, teď máš ty, tak mi dej.“

Schopnost zajistit dostatek drog přináší osobě oblíbenost v kolektivu a určitý společenský status. Tato osoba totiž rozhoduje, kdo se užívání zúčastní a kdo tedy bude v užším okruhu „vyvolených“ k užití.

*KRYŠTOF: Je tam ta nechtěná hierarchie toho, že vlastně kdo to drží, kdo to objedná, tak prostě ten má to rozhodující právo toho určovat, kdo si dá a za jak dlouho, kolik a jaký množství a kde to bude a tak. **Takže jako ta hierarchie v tomhle – spíš kdo to drží, kdo má korunu na hlavě, ten vládne.***

Vojtěch pak popisuje, že postup na společenském žebříčku není samozřejmý. V rámci své činnosti zdůrazňuje, že jeho oblíbenost byla způsobena i kvalitou a cenou jeho zboží.

*VOJTĚCH: Takže ano, mně se to stalo. Mně se stalo, že jsem najednou dostal nějak status a zase se to odrazilo ve více sférách. Když vezmu tu akademii, tak třeba se jako vědělo, že mám **dobrý zboží za dobrý ceny**. A lidi za mnou chodili: „Hej Vojto, my chceme to tvoje“.*

Status přetrvává i v případě, kdy daná osoba nedealuje, ale dokáže látku během večírku obstarat.

VOJTĚCH: To už jsem jako nedealoval, ale furt jsem měl tenhle status na tom drogovém žebříčku (smích) někde vejš. To znamená – jsme třeba byli na nějaký párty a řešilo se, že to teda objednáme, tak oni to dali na starost mně.

V podstatě se nyní navracím ke styčným osobám, které jsem si na začátku této kapitoly nadefinovala. Jedná se o osoby, které užívání iniciují a případně látku obstarají. Vojtěch o této své pozici hovoří jako o guru. Za tímto pojmem se skrývá zkušenost a znalost, kterou Vojtěch předával dál. Co ještě nebylo zmíněno, tak péče, kterou projevují tyto styčné osoby. Vojtěch přímo zmiňuje, že role průvodce mu byla příjemná, protože měl možnost provést drogovým zážitkem nepřilíš zkušené uživatele.

*VOJTĚCH: Kokain jsme nejčastěji samozřejmě šňupali. Tam byl vlastně důležitější, nebo pro mě, ale já jsem to dělal i pro všechny, jak jsem byl trošku jako ten guru, tak jsem se naučil ty drogový rituály. [...] Kokain, tak tam byl samozřejmě důležitější ten rituál a všechno tohle. Jdem na ten záchod, my jsme měli v partě i takový zlatý vysavače šňupací malý. [...] **Mě bavilo provádět, že jsem měl pocit, že je bezpečně provedu tou zkušeností tak, aby to pro ně nebyla špatná zkušenost.***

Zároveň nepopírá již dříve přiznanou lítost, že zasvětil i několik prvouživatelů. Je tu tedy opět sebereflexe, co je a není morální jednání.

*VOJTĚCH: **Bohužel jsem zasvětil spoustu prvouživatelů.** Myslím, že jakoby možná takovej ten prvotní strach, že jsem pár lidem pomohl, že jsem je možná uklidnil a řekl jsem, co jim to bude dělat, co mají dělat, když jim bude blbě, uklidnit je, že se jim nemůže stát tohle a tohle a tohle. A že jsem tady já, kterej je tím bude jako provádět. **Ted' myslím jako ne, že bych je zbavil toho dojmu, že je to nebezpečná droga, ale takovej ten strach z první dávky asi jo.***

Distributoři z řad mých respondentů se snaží vymezit vůči majoritně vnímané podobě drogového dealera. Přerámování pohledu dochází skrze důraz na nefinanční motivy obchodu

– zajištění drog přátelům (respektive převzetí rizika při kontaktu s „opravdovými“ dealery), ochrana přátel před nebezpečnými látkami a nesprávným užitím, zajištění kvality a dobré ceny. Spíše než dealery se tak stávají zkušenějšími uživateli, ochránci začátečníků, drogovými guru atd.

4.5 (ne)KATASTROFA

Název této kapitoly je lehce zavádějící – neuvádím zde katastrofální konce, nedojde k rozuzlení děje ani k očištné katarzi. Dokonce ani nepřináším poučení do budoucna. Snad bych řekla, že přináším NEkatastrofální konec. V části „Na hraně zákona“ možná naopak oddémonizují distribuci drog mezi přáteli. V kapitole „Čistá hlava“ předkládám, jak aktéři vnímají téma závislost, abstinenci a léčbu. Poslední část je pak čistě věnována všem respondentům, se kterými se loučím opět skrze jejich výpovědi.

NA HRANĚ ZÁKONA

Mohamed a Fritsvold (2010) skrze etnografickou studii z prostředí vysoké školy zpochybňují dvě dominantní představy o motivaci k páchání trestné činnosti (konkrétně dealování drog). *Teorie Roberta K. Mertona*, kdy je kriminalita považována za následek nedostatku příležitostí k dosažení legitimních cílů, totiž nedokáže vysvětlit trestné činy mladých lidí, kteří dosahují těchto úspěchů již předtím, než začali s látkami obchodovat. *Teorie racionální volby* pak nedokáže vysvětlit zločiny, které nejsou předem kalkulované a mají spíše impulzivní a emoční povahu. Autoři proto rozvíjejí šest motivací, které vysvětlují dealování jejich aktérů – studentů vysoké školy.

1. Snižování nákladů na osobní užívání drog.
2. Snižování nákladů na jiné způsoby zábavy a užívání si.
3. Skupina několika studentů ekonomických oborů svůj drogový obchod začlenili do svého sebepojetí angažovaných podnikatelů.
4. Uspokojení ega a snaha o získání statusu.
5. Přitažlivost vzrušení z toho, být „gangsterem“.
6. Využití spojení obchodování s hypermaskulinitou, aby popřeli názor na ně jako na rozmazlené děti.

U Kryštofa i Vojtěcha jsem se setkala s první motivací.

KRYŠTOF: Spíš to byl vedlejší výdělek na další věc. Když jsi prodal pět gramů, tak jsi měl na jeden vlastní.

Vojtěch navíc svou odměnu považuje za zaslouženou, protože kromě zprostředkování koupě se podílí i na správné kultuře užívání.

*VOJTĚCH: Ostatní to dali na starost mně. Protože já jsem se staral o tu kulturu toho. Přesně jsem nalajnoval, věděl jsem, kdo si dá, kdo si chce dát pauzu, měl jsem furt přehled. Věděl jsem, jak velký. Oni mi řekli: „Vojto, chceme, aby tydle dva pytlíky vydržely do 4 do rána, zaříd' to.“ [...] **No a pak jsem si nechal, protože jak jsem to měl, tak jsem šel sám na záchod, řekl jsem si okej, přendal jsem si z jednoho pytlíčku trošku a řekl jsem si ok, to si nechám na doma.***

Vojtěch dále ve své výpovědi adresuje dvě z uvedených motivací (4. a 5.). Jednak ho lákal prvek rebelství (což souvisí s aspektem tajemství a důvěry). A především pak toužil po získání statusu, který z pozice pasivního uživatele nemohl dosáhnout.

*VOJTĚCH: Měl jsem v sobě nějakou **vnitřní touhu toho rebelství**, že jsem si říkal, že to chci vlastně zkusit. A taky tam byla ta touha vyměnit si ty strany. **Z toho, kdo klepe na ty záchody: „Pust'te mě dovnitř“**, což je vlastně dost ponižující, tak na toho, kdo rozhoduje, kdo na ten záchod jako půjde. **A vlastně nějaká jako moc v tom byla. Nebo společenský status se jako zvýšil.***

Neuživatelka Julie naopak osoby iniciující nebo distribuující látky kriticky popisuje a hledá důvody, které za dealováním stojí. Setkala se především s takovými osobami, které na akademii již nestudují. Domnívá se, že udržováním těchto distribučních vazeb si zajistí určitý status, který odchodem ze školy ztratili. Opět jsme tedy u bodu číslo 4.

*JULIE: Jsou to většinou absolventi, co se nedokážou odpoutat od akademie, tak tam furt chodí a tohle tam nosej (smích), aby asi z toho nevypadli. Nevím, co to je jako za motivaci. Zároveň se jim hodně daří ve filmu nebo seriálu, mají docela role, ale zároveň mi přijde, že nedokážou odejít z té školy. **Nějak si tímhle jako kupujou, že maj právo tam furt bejt, i když tam nestudujou a ty studenty už vůbec neznaj.***

Ostatní body z výpovědi nemohu potvrdit a naopak mohu identifikovat ještě jeden, který Mohamed s Fritsvoldem (2010) nezmiňují. Na konci předešlé kapitoly jsem již tuto motivaci určila a jedná se o péči o přátele, což do určité míry souvisí se získáním statusu.

Crawfordova studie (2021) ukazuje, že ačkoli je obchod s drogami obvykle prezentován jako „poslední útočiště zoufalých, častěji je výsadou privilegovaných“. To samozřejmě neplatí pro veškerá prostředí¹⁹, ale v rámci akademie to tak uživatelé vnímají (viz předchozí výpovědi o statusu, hierarchii a uspokojení ega).

Drug dealing outside of depressed urban centers works very differently than the flagrant, street-level sales we see in the media or what is presented in the majority of scholarly assessments. Dealing was a generative social process since illegality required the people making deals to trust one another. Each deal was a small gamble, a gambit that the other person could be trusted enough to participate in breaking the law together. Drug dealing thus built the trust necessary for friendship. (Crawford, 2021: 266)

¹⁹ Crawford se věnuje menším městům.

Důležitý aspekt, proč tomu tak je, nachází i Mohamed s Fritsvoldem (2010). Obchod s drogami v této (privilegované) skupině není pro jedince v žádném smyslu žádanou životní cestou v budoucnu. Ani v nejméně výraznější době pro „komunitní dealery“ není hlavním příjmem a nepočítají s touto pracovní dráhou do budoucna. Kolektiv založený na užívání a případně i dealování často končí i s koncem studia a jednotliví aktéři si nacházejí své jiné životní cesty.

*MARKÉTA: Já s tím ročníkem, o kterém jsme se bavili a co absolvovali, když já byla ve druháku, tak s těma jsem byla hodně a pořád jsme kamarádi a pořád to vidím. **Zároveň musím říct, ne, že by toho nechali, některý jo, ale většina to omezila ve velký míře, když odešli z té školy.** To školní prostředí to možná dělá něčím jednodušší, že je to takový uzavřenější – je to stát ve státě. Jasně, že si i teď daj, když je speciální premiéra atd. Ale v mnohem, mnohem menším měřítku. To dřív to tam bylo v podstatě na každým představení,*

Crawford (2021) upozorňuje pak na to, že některé osoby distribuující drogy se za dealery ani nepovažují. Za opravdové dealery totiž považují ty, kteří odebírají zboží od důležitých osob distribučních sítí a kteří zboží neprodávají pouze přátelům. Mí respondenti se také nevnímali jako dealeri, případně jako velmi malé ryby, z několik důvodů. Zdůrazněným aspektem bylo malé množství drogy, kterým disponovali. Navíc se vnímali pouze jako „poslíčci“ či „spojky“, kteří pouze pomáhali přátelům. Respondenti se tím opět vymezují od mainstreamově vnímané osoby dealera.

KRYŠTOF: Nikdy jsem u sebe neměl 30 gramů, vždycky jsem byl poslíček po max. pěti kusech.

*VOJTĚCH: Já jsem měl jednoho toho člověka, kterej mi to dodával. Můj sektor byl prostě akademie a divadelní svět. Vždycky jsem nabral objednávky, vlastně to nebylo tak, že bych u sebe měl jakoby obří množství a dával bych. **Byl jsem ta spojka mezi tím hlavním.***

Akteři nevyslovili během rozhovorů obavu z postihu za ilegální činnost. Kryštof se se svou činností cítí být v rámci dealerské sítě nepodstatným článkem, který by policii ani nezajímal. Necítí se být ohrožen i díky tomu, že u nás neexistují centra výroby kokainu, ale jiných drog ano, a na ně je upřena pozornost policejních složek.

*KRYŠTOF: Ani neznám tolik lidí, kolik by zadrželi za drogy. Vlastně dva za celou tu situaci. Tak ten strach tam ani není tak velký, kvůli nějaký ty policejní razii. [...] **Oni jdou po té nejhlavnější rybě, oni potřebujou dodavatele.** Člověk, co má u sebe 10 gramů nebo 30 gramů, tak pořád pro ně není velká ryba. [...] A taky si myslím, že v té České republice na ten kokain není takovej důraz. Ta policie protidrogová řeší mnohem víc problematiku heroinu a toho pika. Tady nikde nejsou ty velký ryby. Chytíš tři, ale pět se ti jich objeví někde vedle, protože oni to sem stejně dovezou. Jenom prostě si potřebujou najít jinýho člověka. **Takže si myslím, že potřebuješ sbírat ty lidi, co jsou u té výroby a tady ta výroba, to je prostě to piko.***

Na to, jak se respondenti*tky vyrovnávají s tím, že provádějí nelegální činnost, jsem se zeptala během rozhovorů napřímo. Většina tázaných si ilegálnost nepřipouští. Bára se cítí

být obklopená drogami natolik, že ji tato situace přijde normální a nad legálností pak už nepřemýšlí.

BÁRA: Mám pocit, že otázku legálnosti a ilegálnosti už nikdo neřeší. Jako někde asi ve skrytu duše víme, že to není dobře a že je to trestný v nějakém množství. Ale jak je to všude, tak lidi to začali brát jako něco normálního a všedního. Já osobně jsem si vlastně nikdy neřekla – hej, teď porušuju nějaký zákon, teď dělám něco, co je trestný, teď jako dělám něco, za co by mě mohli zavřít, protože mi to nikdy nijak nedošlo, nikdy jsem na to takhle nekoukala. A myslím, že si všichni uživatelé téhle věci myslí to stejné.

Vojtěch si tuto situaci vysvětluje tím, že další nelegální droga marihuana, která se užívá ještě viditelněji, se v našem prostředí také neřeší. Přiznává ale, že během samotného předávání látky od jiných dealerů nezažíval příjemné chvíle. Během samotného užívání takové pocity ale nezažíval.

VOJTĚCH: Vlastně jsem si tu nelegálnost neuvědomoval, protože jak se tady hulí ta tráva a je to nezákonný vlastně, ale nikdo s tím nic jako nedělá. Můžeš tady hulit, tak ani ten kokain tak jako nevnímáš. Ale byly fakt jako situace, kdy při nějakým jako předávání těch drog máš srdce v kalhotách a úplně strašně nepříjemnej pocit.

Poměrně radikální názor pak přináší Lukáš, který je pro legalizaci drog. Vlastní zodpovědnost a svoboda rozhodování jedinců je pro něj zásadní společenský princip i přes to, že sám musel přistoupit k léčbě abstinenci.

LUKÁŠ: Si myslím, že by to v těch lékárnách dostupný být mělo. V rámci nějakýho odstranění černýho trhu. Samozřejmě regulovaný ceny, protože samozřejmě ty výrobní nejsou tak velký. Já si pořád myslím, že jakoby zodpovědnost toho člověka je pro mě důležitější než ten velký dohled ze strany společnosti.

Dále považuje legalizaci za zásadní prvek pro zvýšení bezpečnosti užívání. Látky s garantovaným složením a drogová edukace nejen ve smyslu prevence by podle Lukáše mohla vést k ideálnímu stavu.

LUKÁŠ: I když jsem si prostě vědomej, že je to prostě svinstvo, ale lepší hlavně v tý čistší kvalitě. Především pro ty, co berou herák a pervitin. Když už to ty lidi na tom jsou, tak aby se nezabili tím, že si daj nějakýho krokodýla²⁰. A navíc, kdyby se zlegalizoval kokain, tak bychom se třeba daleko líp naučili, jak s tou látkou žít. Učíme se, jak to nebrat, vyhýbat se tomu. Ale velká část lidí v našem prostředí se k tomu prostě dostane. [...] I já na sobě až zpětně pozoroval, když jsem si přečetl příznaky závislosti na kokainu, že jsem je mohl mnohem dřív rozpoznat.

ČISTÁ HLAVA

Ačkoliv to nebyl přímo záměr, mezi respondenty jsem měla vedle neuživatelů*lek pouze příležitostní (pasivní) uživatele a styčné osoby (komunitní dealery), kteří ale v tuto chvíli abstinují nebo užívají kokain velmi málo. V podstatě se dá říct, že všichni zpovídání

²⁰ Desomorfin – syntetický opioid

uživatelé*ky mají své nejintenzivnější drogové období za sebou. David si to vysvětluje věkem a posunem priorit.

DAVID: Tak já myslím, že všichni trochu jsme přestali, protože už jsme starší a ty rána bývají horší. A když člověk chce být produktivnější, tak s tímhle to moc nejde. Tak všichni se na to trochu vysrali. To neznamená, že bych si nedal, ale radši budu pracovat než tady kalit a druhý den být nepoužitelný.

Kryštof nejvýraznější období popisuje jako stav, kdy potřeboval mít látku stále u sebe, jinak nemělo cenu jít na večírek nebo se vídat s jinými lidmi.

*KRYŠTOF: Fáze, kdy jsem někam večer šel a **neměl jsem to u sebe, tak jsem si říkal, že tam radši nepůjdu**, nebo proč bych tam chodil, když jsem u sebe neměl kokain. Přitom tam jsou tvoji kamarádi nebo jiný lidi, se kterými by ses mohl pobavit, jít domů spát brzo, jen pozdravit. Ale proč bys to dělal, když jsi neměl kokain?*

Bára zažila podobnou situaci, kdy vnímala kokain jako nepostradatelnou součást zábavy s druhými lidmi. Toto zjištění pro ní nebylo příjemné a situaci chtěla změnit. Samotné užívání stigma ve skupině nepřináší, ale přiznání si závislosti ano. Bára se i přímo slovu „závislá“ snaží vyhnout.

*BÁRA: **Měla jsem období, neřekla bych úplně závislá, ale pamatuju si na to, že mě to hodně vyděsilo, že jsem se sama přistihla přemýšlet, že se bez toho neumím bavit, že mě bez toho nebaví chodit na pivo, že mě nebaví si s těma lidma povídat. Když jsem si to uvědomila, tak jsem s tím začala rychle něco dělat, protože mě to vystrašilo, protože to uvědomění si toho, že jsi závislá na nějakých omamných látkách, který mění tvoje vědomí, a vlastně ty drogy berou všechny endorfiny a tak, tak to mě hodně zasáhlo** a řekla jsem si, že s tím musím něco udělat.*

Copoeru (2014) přichází s pojmem „lived addiction“, díky kterému při diskuzích o závislosti dochází k vyzdvižení toho, jak svůj stav aktéři prožívají a jak vedou své vztahy s ostatními. Naopak snižuje význam „observed addiction“ založené na diagnostice biomedicínských příznaků. Lukáš popisuje moment, kdy si uvědomil svou závislost. Neuvádí ale zdravotní (fyzické nebo psychické) symptomy. Uvědomění přišlo skrze to, jaký dopad jeho užívání mělo na pracovní výkon a jeho finanční úspory. Jedním indikátorem bylo, že nezvládal své pracovní povinnosti a jeho okolí si to také uvědomovalo. Druhým faktorem pak bylo vyčerpání osobních financí.

*LUKÁŠ: Poprvé, když jsem si sám pro sebe řekl: „Hele, já jsem možná závislej.“, to bylo asi tak měsíc a půl, než jsem se objednal na adiktologii. Velkej zlom byl generálkovéj tejden jednoho představení, kdy jsem prošňupal týden a spal jsem hodinu denně, navíc jsem měl hlavní roli. Bylo to strašný a byl jsem úplně v prdeli. A ještě den před premiérou jsme hráli představení a já, abych to byl vůbec schopnej to odehrát, jak jsem vůbec nespál, tak jsem si musel koupit ten kokain. Nemohl jsem usnout, jak jsem byl přetaženej. **Tak od těch dvou do těch sedmi jsem postupně musel šňupat kokain, abych byl schopnej vůbec něco udělat.** To celý představení jsem odehrál, ale muselo to být vidět asi. [...] Dva měsíce taková jako neschopná osobnost. Jsem přestal fungovat a **neměl jsem prachy. To je taky, to je taky jeden z velkých impulsů. když jsem zjistil, že jsem jako profetoval všechny peníze, co jsem měl.***

Celkově v rámci rozhovorů nebyla příliš závislost tematizovaná. Ani určování přijatelné hranice, kterému jsem se věnovala v první kapitole, nebylo nijak spojováno s mírou závislosti. David usuzuje adekvátnost toho, že jeho známá podstoupila léčení, podle událostí, které se v souvislosti s jejím užíváním děly.

DAVID: Tam už se děly ty události spojené s tím. To už je jasné, když ti vezmou řidičák, když se rodina s tebou nebaví, tak to je hrozně jednoduché to pojmenovat.

Bářin strach z přiznání závislosti se projevuje i v komunikaci s přáteli. Ve chvíli, kdy měla pocit, že ji drogy příliš zasahují do života, si potřebovala tuto situaci vyřešit sama a nesdílet s nikým dalším.

BÁŘA: Že bych vyloženě za někým přišla a řekla, že mám problém, to jsem se styděla, tak jsem to nikomu neřekla a vyřešila si to sama.

Ema zdůrazňuje, že při péči, kterou projevila těm, kterým užívání narušovalo pracovní povinnosti, je potřeba jednat tak, aby nedošlo ke ztrapnění osoby před ostatními.

EMA: Začnu to nějakým způsobem řešit, když už je to moc. A to je vlastně i v tom divadelním prostředí, když vidím u herců, to teď vztáhnou i na alkohol, když už mají hodně velkou kocovinu několik dní za sebou během generálky, tak se to snažím nějakým způsobem řešit. Nějak si s nima promluvit, ale hodně v klidu a nebo potom nosím vyprošťovák, protože to je asi nejlepší jak někomu nenápadně pomoci a zároveň je neztrapním.

Lukáš o své léčbě informoval své blízké, se kterými užívání praktikoval. Oceňuje péči, kterou projevili.

TEREZA: A musels to definovat těm lidem, že přestáváš a že abstinuješ, aby to bylo jasné?

LUKÁŠ: Já jsem to všem řekl, že jsem se začal léčit. A taky vlastně oni to nějakým způsobem tušili a pak se zachovali tak, že to taky přestali brát aspoň v mé přítomnosti. [...] Je to hrozně hezký pro toho člověka cejtít, že vlastně lidi, na kterých ti záleží, že zjišťuju, že na něm samotným jim záleží víc, než jsem si myslel. Řeší to daleko víc, než jsem si myslel, že jako budou řešit.

Abstinenci a léčbu ale vnímá jako důvod změny jeho společenského postavení v dané skupině. Léčbou se v očích svého okolí stal někým, kdo potřebuje pomoc, čímž se jeho pozice otočila.

LUKÁŠ: Myslím, že mě tak i lidi brali, že jsem byl jako spolehlivej, ten kterej je schopnej udat ten směr a popohnat ty lidi. A postupně mě možná začali vnímat, že mi musí pomoci. Když se to dozvěděli a vyšlo to na povrch, že jsem jako abstinující, tak právě včera mi to došlo, že jsem pod velkým dohledem, pod starostí těch lidí. Takže v hierarchické pyramidě jsem se posunul. Zároveň je to příjemný a zároveň nepříjemný. Příjemný z toho, že vím že mě mají ty lidi rádi a nepříjemný, z toho, že jsem měl být ten, co má pomáhat těm lidem.

Kryštof také vnímá změnu svého postavení ve skupině, ale není schopen popsat povahu této změny.

KRYŠTOF: Joo, ale nedá se říct, jestli vejš nebo níž. Já jsem měl ten razantní skok toho absolutního vymazání. Tak nevím, jestli je to sesun dolu nebo nahoru. Já to neumím popsat. Myslím, že to byl razantní krok někam jinam. Není to nahoru, dolu, doprava, doleva, prostě jinam. Do neznáma (smích).

Lukáš si během (ambulantní) léčby připadal nejdříve nepatřičně. Nevnímal sám sebe jako někoho, kdo do takového procesu zapadá, protože mu závislost na kokainu nezasahovala do důležitých sfér života. Připadal si, že zabírá místo závažnějším případům.

*LUKÁŠ: Chtěl jsem pomoc někoho jiného a připadal jsem si nejdřív, že **tam jako zabírám někomu místo trošku**. Protože já jsem furt chodil do školy, měl jsem kde bydlet, měl jsem furt vztah. Nikdo na mě extrémně nasranej nebyl, nezadlužil jsem se a řekl jsem si, tady jsou lidi, co jsou deset let na piku a nedostanou se do týhle ambulance, protože jsem tu já. To jsem si ale postupem času uvědomil, že takhle žít nemůžu. Takže nejdřív jsem si myslel, že tam nepatřím, i přes to, že jsem chtěl pomoci.*

Podobné reakce nastaly i v případě Vojtěcha, ale především ze strany jeho okolí. Stereotypní představa o závislých osobách byla daleko od toho, v jaké situaci byl Vojta před začátkem odvykací léčby od alkoholu a drog. To vyvolalo rozporuplné reakce jeho okolí.

*VOJTĚCH: Jak je ten alkohol v naší společnosti běžnou součástí života, tak oni [přátelé a známí] **neměli pocit, že bych nějak vybočoval**. Ta představa o tom alkoholiku nebo narkomanovi je jiná. Narkoman je ten, co je na hlaváku a potřebuje prachy. A alkoholik je ten vousatej padesátiletej chlápek, co se ráno probudí a dá si panáka ruma. Tak to já mám pocit, že to je taková stereotypní představa. **A najednou, že někdo, kdo vlastně relativně vedl normálně svůj život a ještě do toho hodně tvoří, tak mám pocit, že jim to nepřišlo**. Jakože jsem se setkal s tím: „Ty máš problém? Co to děláš jako? Nepřestávej!“ [...] Já mám pocit, že se cejtíli ohrožený, že si jako mohli projektovat sebe do mě a nechtěj si připustit, že maj taky ten problém.*

Z respondentů, kteří podstoupili (nebo podstupují) léčbu, jediný Vojtěch doufá, že dokáže abstinovat i v budoucnu. Narozdíl od toho Lukáš by v budoucnu kontrolovaného užívání rád docítil. Kryštof v tuto chvíli příležitostně kokain užívá. Cítí, že situaci má pod kontrolou i kvůli tomu, že si uvědomil sociální povahu své závislosti. Léčba tedy nemusí znamenat tlustou čáru za dosavadním chováním, ale spíše příležitost k osvojení kontroly nad látkami.

KRYŠTOF: Neprošel jsem absolutně celým léčebným obdobím, z toho důvodu, že jsem si uvědomil, že to byla jenom sociální droga pro mě a absolutně celou dobu, co jsem byl mimo, tak se mi k tomu nedostala možnost a přestal jsem na to mít absolutně chuť. [...] Možná tím, že jsem to nedokončil a neměl jsem to uzavřený, což je situace posledního roku, tak se to ke mně dostalo, ale už na sobě cejtím, že s tím nemám problém.

Neuživatelé*lky si svůj odstup vysvětlují skrze dvě roviny. Markéta opět zdůrazňuje vliv protidrogové osvěty během dospívání. Opakovaným motivem k neužívání se pak objevovala obava o zdraví a strach ze závislosti.

MARKÉTA: Já jsem ve čtrnácti viděla dokument Katka od Heleny Třeštkové a docela mě to sundalo tenkrát. Řešili jsme to hodně i ve škole a vzali nás na to, za což jsem fakt ráda a vždycky jsem k tomu měla velký odstup. Zároveň v tom vlastně pracuju a vidím, že to dělaj všichni a nic jim to nedělá. Já se ale znám a kouřím a piju a vim, že bych si na tom byla schopná vybudovat nějakou závislost. A říkám si, jednak mám strach, co to se mnou udělá. Co to udělá s mým i fyzickým a psychickým stavem. Zároveň mám svoje psychický problémy jako každá a snažím se je řešit a myslím, že tímhle bych se poslala fakt do pekla.

Neuživatelka Ema pak velmi silně vnímá hranici, která je jasně daná (prvním) požitím určité drogy. Své neužívání považuje za součást své identity, a tak se prezentuje i svému okolí. Užitím by tuto svou image ztratila.

EMA: V tadyten moment, kolik mi je a jak už dlouho dokážu v tom prostředí být bez toho, tak bych se asi cítila, že jsem najednou slabá, že to tady tak dlouho zvládnou bez toho a najednou bych vlastně popřela sama sebe. Vlastně já jsem si z tadytoho, že jsem nikdy tvrdou drogu neměla, tak jsem si z toho vytvořila takovou mojí image. A všichni to jako vědí.

RESPONDENTI*TKY – LOUČENÍ

V úvodu jsem uvedla citace respondentky*tky. Podobně bych se s respondentky*tkami ráda rozloučila. Citace níže by měly především ukázat, že postoje aktérů nejsou, tak jako samotná situace, jednoduše vystižitelné. Respondenti*tky se snažili celou situaci nahlížet i z jiných perspektiv a přinášeli výraznou sebereflexi svého postoje.

BÁRA: Vlastně jsem si uvědomila, že dokud to ten člověk nepřehání a dokáže s tím pracovat a nějak s tím fungovat, tak si myslím, že v mnoha případech to divadlo, co si budem jako, je to hodně náročný odvětví jak psychicky, tak fyzicky. A když to řeknu špatně, tak ten člověk musí někdy vypnout občas.

VOJTĚCH: Já o tom rád mluvím. Myslím si, že je to zajímavá zkušenost, která může sloužit. Chodím do anonymních alkoholiků, tam jsou i narkomani. Vlastně poslouchám tam ty jejich příběhy a dost často si říkám, že by hodně pomohlo tý společnosti, kdyby to byli veřejný alkoholici a narkomani a řekli to tý společnosti, jak to je. Je špatně, že se to furt musí skrývat někde prostě ve sklepech, protože jsou vnímány jako něco jinýho.

KLÁRA: Dost se to na tom rozdělí. Jasně, potom si lidi mezi sebou povídají, ale už je tam jistá odtazítost. A záleží, jaké k tomu má člověk vztah. Ale ty, co to neberou, tak k tomu mají fakt negativní vztah, a spíš jsou takový – přijímají to na tom druhým, že to mají jinak, ale samozřejmě je tam jistá vzdálenost, kdy jako člověk toho druhýho bere s rezervou a i když nechci, znám ty lidi, jsou skvělí, mám je ráda, ale když jsou pod vlivem kokainu, tak na ně koukám trochu jinak.

ELIŠKA: A co je možná ještě mega zajímavý, tak upřímně jako já osobně jsem si jako občas říkala, nevím jestli teda na truc, že bych to teda chtěla zkusit. Já o tom nikdy jako neuvažovala, než jsem zjistila, že mi to málem zničilo vztah, že mi to málem zničilo život, že to někoho stálo veškerý životní úspory finanční. Vlastně od té doby mám takový stavy: „Tyvole, tak mi to ukaž, co seš prostě za věc, ty látka vole divná“.

KRYŠTOF: Ta minulost [distribuce] proběhla a už to není potřeba nějak dál skrývat. Vlastně jsem uzavřel tu kapitolu, neříkám, že dobře, neříkám, že špatně. Ale už jsem ji jako zabouchl. A samozřejmě že někde přijdeš a: „To je ten člověk, co prodával drogy.“ a já jen „Ano, jsem to já, jsem tady, tak jestli se vám to nelíbí, tak půjdu klidně doprdele, mně je to jedno.“

MARKÉTA: Na mně samotný mě překvapuje, ale nevím, jak se k tomu postavit ve vztahu k sobě, jak moc mně to přestalo vadit, že prostě jsem dřív odsuzovala lidi, co to dělají. Ale nemyslím si, že by pro mě mělo být měřítko toho přátelství, jestli dělá tohle nebo nedělá, protože si nemyslím, že tě to definuje jako člověka. Máš spoustu jiných vlastností než jenom to, co děláš..

EMA: Lidi můžou být vedle tebe úplně vyjetý a ty můžeš být úplně strážlivá a v pohodě se s tebou bavěj a maj tě rádi a nejsi nic míň. Ale je tam důležitý, aby lidi neživatelé to brali, aby nebyli nasazený proti tomu. Protože jakmile budou, tak samozřejmě ta symbióza tam nebude.

ONDRA: Mně přijde zajímavý brát drogy jako nějaké parťáky a parťáčky, že ti můžou v něčem pomoci. A když znáš trochu ten svůj limit a jsi schopný to nějak vstřebat, tak mi to přijde jako dobrá věc, která ti umožní dostat se někam, kam by ses třeba nikdy nedostal.

DAVID: Ta moje touha tvořit je větší než kalit. Kamarádka, se kterou jsem chodil, miluje emko. Ale taky radši maká. Protože ví, že kdyby si něco dala, tak už nic neudělá. Ale když jedeme někam na chalupu, tak si dáme. Ale ve městě to nemá smysl.

KATEŘINA: Ono je to hrozně návykový na ty situace. Takže fakt si myslím, že když si člověk zvykne na to, že když jde večer s určitou skupinou přátel, ať už je to z akademie nebo odkudkoliv jinud, tak když si zvykne na to, že se u pátýho piva objevuje sako s kokainem, tak tohle uděláš prostě patnáctkrát po sobě a pak to už chceš vždycky.

LENKA: Možná působím zase hrozně pruděrně (smích). A přitom já se necejtím jako hrdinka, že neberu drogy. Mně to někdy vlastně možná i trošku mrzí, že mám vlastně strach to zkusit. Někdy mě to napadá, ale mám fakt jako spíš strach, než že bych to nějak držela, že hrozně jsem skautka a jsem čestná a nefetuju.

JULIE: Mě to zklamalo jako vždycky. Já tohle mám hodně nastavený, že pro mě je fakt „no go zone“. Ne že bych se s těma lidma přestala bavit, že bych je nepozdravila, ale už jsem si je zaškatulkovala a už od té doby vždycky vím, že je to ten člověk, co to dělá a vím to o něm.

LUKÁŠ: Já bych hlavně rád ukázal, že i lidé, co berou kokain a dokonce na něm můžou být závislí, nemusí být úplně fetky a nemusí být úplný kreténi.

5 ZÁVĚR – DEUS EX MACHINA

Do této chvíle jsem nechala promlouvat především své respondenty a respondentky. Domnívám se, že sami aktéři nejlépe popíší svoji žitou realitu. Na tomto místě bych ráda shrnula pro mě nejpodstatnější prvky, které se objevovaly napříč kapitolami, tématy a výpověďmi. Vstupuji do děje téměř jako deus ex machina – vyšší moc, která přináší rozuzlení a zdárný konec dramatu. Tak jako mívá (antické) drama velmi spletitou zápletku, i můj výzkumný materiál byl mnohoznačný. Data, která jsem měla možnost během výzkumu nasbírat, jsou totiž velmi obsáhlá a mohla by být podrobena ještě jiným perspektivám. Pro tuto chvíli ale přináším shrnutí předchozích stránek.

Ve svém výzkumu jsem se zaměřila na užívání psychotropních látek v poměrně privilegovaném kontextu – prostředí vysoké umělecké školy (studenti, absolventi a osoby se školou spjaté). To je důležitý aspekt, který se během rozhovorů skrze různé příležitosti vynořoval. Respondentům*tkám totiž záleží na tom, aby nebyli vnímáni jako stereotypní obrázek uživatelů drog, který jim byl předkládám v mládí za odstrašující příklad.

Od této představy, kterou lze slovy respondentů*tek vyjádřit jako „fetka“, se aktéři distancují. To probíhá především nastavováním hranic, v rámci kterých je užívání přijatelné. Definování hranic během rozhovorů ale neprobíhalo skrze určení nepřijatelných druhů drog nebo způsobů užití. Stěžejní je, jaký vliv má užívání jedince na jeho okolí. Jednak je rozpoznáno negativní chování přímo po požití látky. Hlavním aspektem ale jsou dopady užívání na život jedince (vztahy s rodinou a přáteli, studijní a pracovní výsledky apod.). Důraz je kladen na to, že kokain v divadelním prostředí zůstává rekreační drogou. Užívá se tedy na večírcích ve společnosti druhých. Individuální užití zejména pro podpoření pracovního výkonu je vnímáno negativně.

Vyzdvihování společenské povahy kokainu se odráží i v absenci tematizování závislosti jako individuálního (zdravotního) problému. To se také projevilo v přístupu k léčbě, kterou tři respondenti podstoupili. Uvědomění si, že je léčba nutná, proběhlo díky vnějším ukazatelům – pracovní selhání, vyčerpání financí, neschopnost fungovat v kolektivu apod. Zároveň si aktéři při léčbě nejdříve připadali nepatřičně kvůli dojmů, že zabírají místo závažnějším případům.

V rámci rozhovorů jsem měla možnost setkat se se třemi postoji k drogám (*neuživatelé, pasivní uživatelé a styčné osoby*). Tento postoj je významnou charakteristikou daného

člověka, která je okolím velmi dobře zapamatována a někdy považována až jako součást identity.

Neuživatelé*lky mají obecně na drogy negativní názor, ale pokouší se tuto aktivitu u blízkých osob pochopit. Snaží se najít racionální přínosy užívání (fyzické účinky, společenské výhody), interpretují vyšší výskyt v uměleckém prostředí a hledají důvody, proč daný jedinec drogy distribuuje. U neživatelů*lek jsem se setkala s tím, že samotný akt (prvního) užití je pro ně zásadní práh, který nechtějí překročit.

U aktérů, kteří mají s užíváním zkušenost, jsem se setkala se dvěma typy přístupů. Za pasivní uživatele jsem si označila ty, kteří látky neobstarávají a užívání neinicují. Přidávají se k aktivitě při vhodné příležitosti a když je někdo k užívání přizve. Tyto osoby měly nejvýraznější potřebu svůj přístup zdůrazňovat. Aktivní uživatelé (styčné osoby) jsou naopak ti, co užívání inicují a jsou schopni látku sehnat. Tyto osoby vyjadřují velmi pozitivní vztah ke kokainu i v případě, že v současné době abstinují.

Respondenti a respondentky mají znalosti o distribuci drog v rámci jejich prostředí. Mezi distributory těchto látek rozpoznávají určitou hierarchii a nevnímají dealování tedy pouze jako deviantní činnost. Pro komunitní dealery, jak jsem nazvala osoby distribuující látky pouze známému okolí, je důležitější aspekt přátelství než ekonomický zájem. Důvody těchto osob k dealování se dají shrnout jako přivýdělek na vlastní dávky, pocit být gangsterem, pomoc přátelům, získání společenského statusu. Disponovat kokainem nebo být schopný koupě není ale vnímáno jako znak vysokého ekonomického statusu.

Privilegovanost prostředí, kterou si uvědomují i samotní aktéři, se odráží i v pocitu, že sankce za nelegální činnost se netýkají přímo jich. Mí respondenti*tky si ilegálnost nepřipouští z několika důvodů – užívání drog vnímají jako běžnou součást života v jejich skupině, ve společnosti se tolerují i jiné nelegální drogy a v případě distribuce sebe vnímají jako nepodstatný prvek v dealerské síti. Fungující prostředí je zachováno i díky morálním principům, které ve skupině probíhají. Osoby projevují o sebe navzájem péči především, pokud jedinec překročí určitou hranici nebo sám požádá o pomoc. Respondenti*tky také zdůrazňovali absenci tlaku a nucení k užití. Morální povinnost cítí uživatelé*lky i v rámci ekonomických záležitostí spojených s užíváním. Moralitu přátelství je potřeba zachovávat, aby se vztahy nezměnily na „dealerské a feťácké“ ve smyslu celospolečensky podporovaného negativního nahlížení.

Toto shrnutí bych uzavřela pohledem respondentů a respondentek na samotné látky. Označení tvrdá droga se ve výpovědích sice objevuje, ale respondenti*tky sami tento pojem rozmlžují (např. vyzdvihují alkohol jako závažnou drogu nebo naopak účinky kokainu přirovnávají ke kafi). Halucinogenní drogy jsou považovány za látky pro speciální příležitosti. Opioidy pro danou skupinu nejsou tématem. Naopak pervitin je nejvíce kontroverzní – většina respondentů*tek ho vnímá za nepřijatelný, ale i u něj se dá uplatnit pravidlo tolerance, pokud užíváním nedochází k negativním dopadům na okolí. Kokain je vyzdihován pro své účinky podněcující společenské chování. I když bylo první setkání s touto drogou šok, k odbourání došlo díky užívání blízkých osob a v tuto chvíli není pro nikoho z aktérů překvapením. Uživatelé*lky drogám připisují i speciální moc sblížit osoby, které spolu prošly drogovým zážitkem. Stejně tak ke sblížení může dojít i mezi neuživateli*lkami, kdy spojující oblastí je postoj k drogám. Toto „skupinkování“ se sice může přenést i do jiných sfér života (pracovní oblast apod.), ale nejedná se o skutečnost, kterou by aktéři vnímali výrazně negativně.

I když se v této společnosti sama pohybuji a předem jsem se snažila informovat se i o detailech spojených s užíváním drog, s každým rozhovorem se mi otevíraly obzory a nová výzkumná témata. Každé z témat, kterého jsem se ve své práci dotkla, by mohlo být dále rozvinuto. Stejně tak by bylo možné se věnovat jednotlivým skupinám do větší hloubky. Hlavním smyslem diplomových prací možná právě je nat'uknout a poukázat na témata, která si zasluhují větší pozornost.

Svou diplomovou práci jsem zdokumentovala specifický diskurz o (ne)užívání kokainu v divadelním prostředí, který užívání normalizuje zdůrazňováním morálních pravidel, oddemonizováváním účinků nelegálních látek na úkor alkoholu a vyzdihováním faktu, že je možné drogy užívat a vést úspěšný život. Zároveň je stále přítomný celospolečensky podporovaný diskurz nebezpečnosti a nevypočitatelnosti užívání drog, což posiluje exkluzivitu dané skupiny. Na druhou stranu je tato skupina vysoce reflexivní, takže sami respondenti*tky definují, co považují za problém a co ne, někdy v souladu a někdy v rozporu s mainstreamovým pohledem.

ZDROJE

- BOWIE, Fiona. *Antropologie náboženství*. Praha: Portál, 2008. ISBN 978-80-7367-378-9.
- BURRAWAY, Joshua. *Addiction*. In *The Cambridge Encyclopedia of Anthropology* [online]. Edited by Felix Stein, 2020. [Cit. 1. 5. 2022]. Dostupné z: <http://doi.org/10.29164/20addiction>.
- CARRIER, James. 2018. Moral Economy: What's in a Name?. *Anthropological Theory*. 2018, 18(1), s. 18–35.
- COPOERU, Ion. Understanding Addiction: A Threefold Phenomenological Approach. *Human Studies*. Kluž (Rumunsko), 2014. 37. 10.1007/s10746-013-9307-8.
- CRAWFORD, David. Suburban Drug Dealing: A Case Study in Ambivalent Economics. *Research in Economic Anthropology*. 2016, 36, s. 197–219.
- CRAWFORD, David. Inconvenient friendship: How successful cocaine dealers manage social obligations. *Economic Anthropology*. 2021; 8, s. 259–272.
- DECORTE, Tom. A qualitative study of cocaine and crack use in Antwerp, Belgium: some ethical issues. In: FOUNTAIN, Jane. *Understanding and responding to drug use: the role of qualitative research*. EMCDDA Scientific Monograph Series No. 4. Ed. ROBERTSON, Kathy a Gloria Greenwood. Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities, 2000, ISBN 92-9168-088-5.
- DVTV. *Končí u nás manažeři i celebrity, za kokain utrácejí i deset tisíc denně, říká Kuda*. Rozhovor s Mgr. Aleš Kuda. *Aktualne.cz*. 2019. Dostupné: <https://video.aktualne.cz/dvttv/konci-u-nas-manazeri-i-celebrity-za-kokain-utraceji-i-deset/r~488b3af04f3a11e9819e0cc47ab5f122/>
- EMCDDA [The European Monitoring Centre for Drugs and Drug Addiction]. *European Drug Report 2019: Trends and developments*. Retrieved. Lisabon:

EMCDDA, 2019. Online: http://www.emcdda.europa.eu/publications/edr/trends-developments/2019_en

- FREYTAG, Gustav. *Technika dramatu*. Praha: Ústav pro učebné pomůcky průmyslových a odborných škol, 1944.
- GIDDENS, Anthony. *Sociologie*. Přeložil Tereza JIROUTOVÁ KYNČLOVÁ. Praha: Argo, 2013. ISBN 728-80-257-0807-1.
- HÁJEK, Martin. *Čtenář a stroj: vybrané metody sociálněvědní analýzy textů*. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), 2014.
- HENDL, Jan. *Kvalitativní výzkum: základní metody a aplikace*. Praha: Portál, 2005. ISBN 80-7367-040-2. 303.022.
- HOUGH, Mike. Evaluation: A 'Realistic Perspective'. In: FOUNTAIN, Jane. *Understanding and responding to drug use: the role of qualitative research*. EMCDDA Scientific Monograph Series No. 4. Ed. ROBERTSON, Kathy a Gloria Greenwood. Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities, 2000, ISBN 92-9168-088-5.
- HUNT G. a JC BARKER. Socio-cultural anthropology and alcohol and drug research: towards a unified theory. *Soc Sci Med*. 2001. Jul;53(2), s. 165-88.
- KALINA, Kamil. *Klinická adiktologie*. Praha: Grada Publishing, 2015.
- KAUFMANN, Jean-Claude. *Chápající rozhovor*. Praha: Sociologické nakladatelství SLON, 2010.
- KLEIN, Alex. The anthropology of drugs. In: R. Fardon O. Harris a T. H. Marchand. *The SAGE handbook of social anthropology*. Vol. 2.. SAGE Publications Ltd: 2012, s. 365-376.
- KOUTNÁ KOSTÍNKOVÁ, Jana a Ivo ČERMÁK. Interpretativní fenomenologická analýza. In Tomáš Řiháček, Ivo Čermák, Roman Hytych. *Kvalitativní analýza textů: čtyři přístupy*. 1.vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2013. s. 9-43. ISBN 978-80-210-6382-2.

- KULHÁNEK, Adam. *Vzorce užívání kokainu mezi rekreačními uživateli: terénní kvalitativní výzkum*. Praha: 2015. Diplomová práce. Univerzita Karlova v Praze, 1. lékařská fakulta. Klinika adiktologie 1.LF UK a VFN v Praze.
- LINDBERG. Odd. Grounded theory and computerassisted analysis of qualitative data: some proposals for the practice of qualitative research. In: FOUNTAIN, Jane. *Understanding and responding to drug use: the role of qualitative research*.
- EMCDDA Scientific Monograph Series No. 4. Ed. ROBERTSON, Kathy a Gloria Greenwood. Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities, 2000, ISBN 92-9168-088-5.
- MARSHALL, Mac, Genevieve M. AMES, Mac. Linda A. BENNETTS. Anthropological perspectives on alcohol and drugs at the turn of the new millennium. *Social Science & Medicine*. Iowa City: 2001. 53 (2001) 153–164.
- MOHAMED, A. Rafik a Erik D. FRITSVOLD. *Dorm room dealers: Drugs and the privileges of race and class*. Boulder, CO, Lynne Rienner Publishers, 2010, s. 197.
- NOŽINA, Miroslav. *Svět drog v Čechách*. 1. vyd. Praha: KLP, 1997.
- OBŠNAJDR, Lubomír. *Kokain - droga bohatých?* Olomouc: 2008. Diplomová práce. Univerzita Palackého v Olomouci, Pedagogická fakulta.
- PITOŇÁK, Michal. Rozostření příčin a následků: Syndemie HIV mezi neheterosexuálními muži. *Biograf: časopis nejen pro biografickou a reflexivní sociologii*. 2018, 67-68: s. 29-56, 2018.
- RHODES, Tim. The multiple roles of qualitative research in understanding and responding to illicit drug use. In: FOUNTAIN, Jane. *Understanding and responding to drug use: the role of qualitative research*. EMCDDA Scientific Monograph Series No. 4. Ed. ROBERTSON, Kathy a Gloria Greenwood. Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities, 2000, ISBN 92-9168-088-5.
- ROTARESCU, Oana a Emma SLEATH. The Lived Experience of Five Clients in Recovery from Drug Addiction. *Revista De Asistentă Socială*. Bukurešť: 2016, no. 3, s. 19-36. ISSN 15830608.
- ŠEJVL, Jaroslav. *Kokain – regulace*. Praha: Centrum adiktologie, 2011a.

- ŠEJVL, Jaroslav. *Kokain – úvod*. Praha: Centrum adiktologie, 2011b.
- ŠEJVL, Jaroslav. *Kokain – uživatelé a užívání*. Praha: Centrum adiktologie, 2011c.
- TICHÁ, Laura. *Užívání kokainu studenty na pražských vysokých a vyšších odborných školách: dotazníkové šetření*. Bakalářská práce. Praha: 2020. Univerzita Karlova v Praze. 1. lékařská fakulta. Studijní obor: Adiktologie.
- TURNER, Victor Witter. *Průběh rituálu*. Brno: Computer Press, 2004. ISBN 80-7226-900-3.
- VAN DER POEL, Agnes, Gerda RODENBURG, Minke DIJKSTRA, Madelon STOELE, M. a Dike van de MHEEN. Trends, motivations and settings of recreational cocaine use by adolescents and young adults in the Netherlands. *International Journal of Drug Policy*. 2009, 20/2, s. 143-151.
- WELSH, JW. SHENTU Y. a SARVEY DB. Substance Use Among College Students. *Focus (Am Psychiatr Publ)*. 2019, Apr17(2), s117-127.
- WILK, Richard a Lisa CLIGGETT. *Economies and Cultures: Foundations of Economic Anthropology*. 2nd ed. Boulder, CO: Westview, 2007.